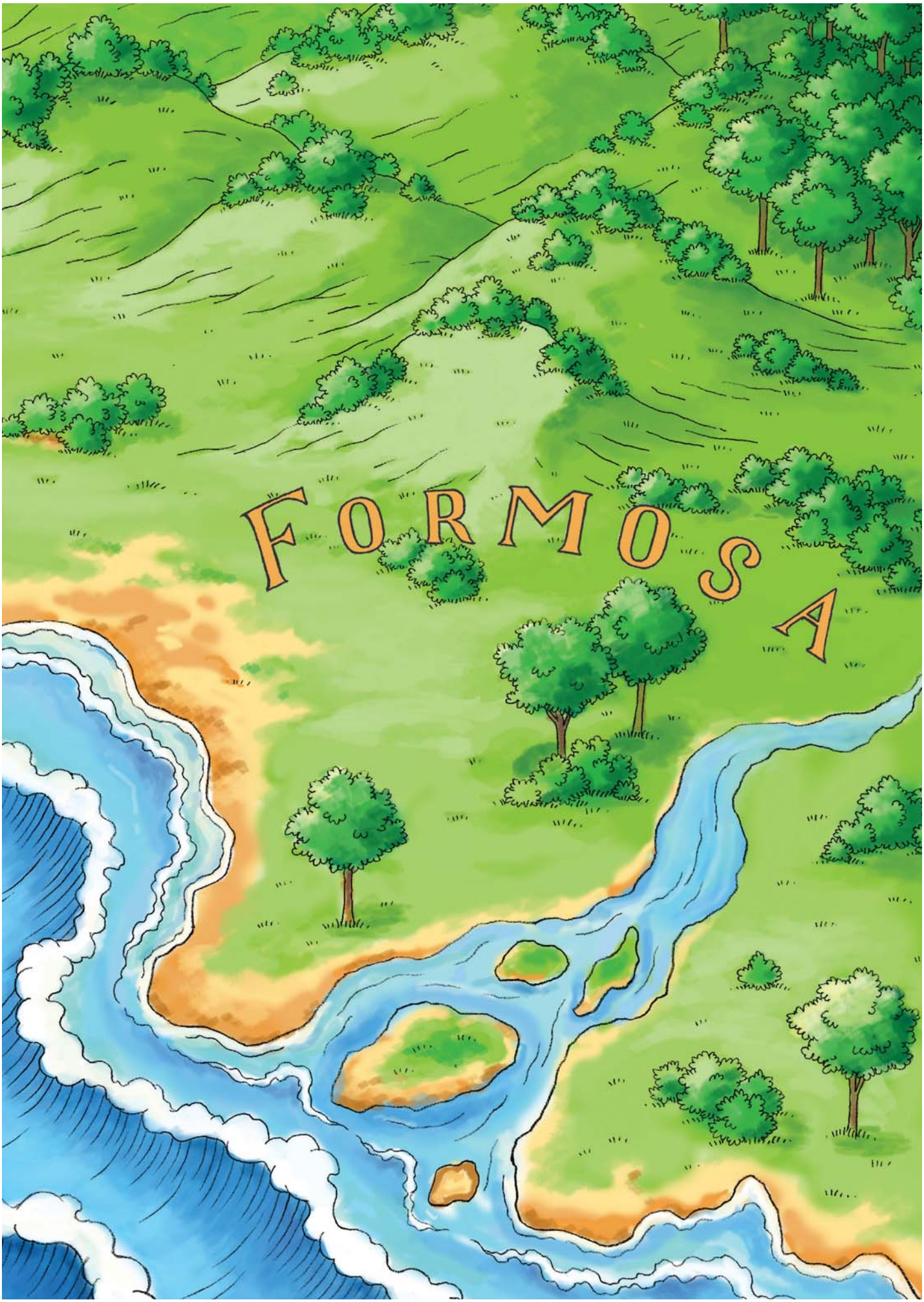
FORMOSA

Tâi-uân Guân-khì Pó-tián

Ùi Tâi-gí Sio̍k-gān-gí Khùa^{n} Tâi-uân Li̍k-sú

台灣元氣寶典——Ùi台語俗諺語看台灣歷史

Let's Learn Taiwanese History through Idioms

國家圖書館出版品預行編目資料

台灣元氣寶典：Ùi台語俗諺語看台灣歷史 = Let's learn Taiwanese history through idioms / 蔣為文著；永宜工作室繪圖. -- 初版，-- 台南市 ： 成大，2007 [民96]
面 ； 公分
ISBN 978-986-00-8636-2（精裝附光碟片）
1. 俗語 - 台灣 2. 台語 - 讀本 3. 台灣 - 歷史
539.6 96000577

Tâi-uân Guân-khì Pó-tián

Ùi Tâi-gí Siok-gān-gí Khùa^{n} Tâi-uân Lik-sú

台灣元氣寶典——Ùi台語俗諺語看台灣歷史

Let's Learn Taiwanese History through Idioms

出版／國立成功大學
策劃／國立成功大學台灣文學系台語研究室
／社團法人台灣羅馬字協會
作者／蔣為文
繪圖／永宜工作室
錄音／吳仁瑟
配樂／陳永鑫
編輯／阮意雯
校對／潘秀蓮
地址／701台南市大學路1號
網址／http://www.twl.ncku.edu.tw/~uibun
電話／06-2757575 ext 52627 台語研究室
傳真／06-2755190
公元2007年1月初版，2007年4月2版
Copyright © 2007 by Wi-vun Taiffalo Chiung
GPN: 100960132
ISBN: 978-986-00-8636-2
Printed in Taiwan NT250；VN 30,000Đ；USD10

Tâi-uân Guân-khì Pó-tián

Ùi Tâi-gí Siȯk-gān-gí Khùa^{n} Tâi-uân Lȧk-sú

台灣元氣寶典——Ùi台語俗諺語看台灣歷史

Let's Learn Taiwanese History through Idioms

蔣為文◎著

Wi-vun Taiffalo Chiung

永宜工作室◎繪圖

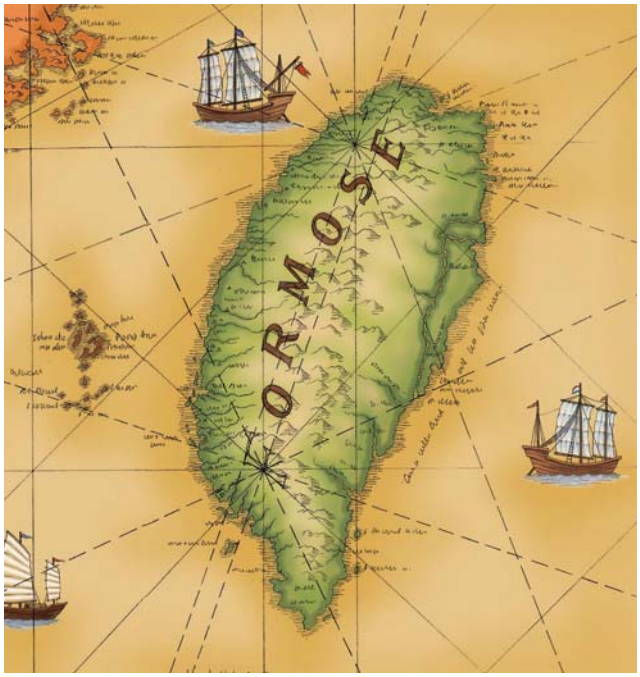

國立成功大學

National Cheng Kung University

（教育部國語會部分補助）

Bo̍k-lio̍k

做夥來gīn-bat先人ê智慧（台文版）黃志摩／ 12

一起來認識先人的智慧（中文版）黃志摩／ 14

Ū Thia̍k Ū Guân-khì, Ū Pia^{n} Ū Pó-pì（POJ）Tsiú^{n} Ûi-bûn／ 16

有讀有元氣、有拼有保庇（台文版）蔣為文／ 17

1. Ū Tn̂g-sua^{n}-kong, bô Tn̂g-sua^{n}-má （ _2）／ 18

2. Sî kàu sî tam-tng, bô bí tsiah tsú han-tsî-kho thng （ _3）／ 28

3. Ū-mo͘=ê tsia̍h kah tsang-sui, bô-mo͘=ê tsia̍h kah tshìn-thûi （ _4）／ 32

4. Lâng gâu, thi^{n} tsùe-tùi-thâu （ _5）／ 36

5. Ām-kún se^{n} liû—tú--tio̍h （ _6）／ 40

6. Sian pia^{n} sian, pia^{n} sí kâu-tsê-thian （ _7）／ 44

7. Beh hó, ku peh-piah, beh pāi, tsúi pang-sua^{n} （ _8）／ 48

8. Gê-mn̂g pat-jī khai, bô tsî^{n} m̄-bián lâi （ _9）／ 54

9. Tshùa tú Tshùa, Sîn-tsú-pâi-á kòng kòng phùa （ _10）／ 58

10. Hàn-jī beh thia̍k ē-bat, tshùi-tshiu tō phah sí-kat （ _11）／ 62

11. Ka-tī tsai l tsâng, khah iân khùan pa̍t-lâng （_12）／ 68

12. Kơ Hián-îng pí Gân-tì, phùa jiō-ô pí gio̍k-khì （_13）／ 74

13. Tē-it gōng, tsìng kam-tsià hō hūe-siā pōng （_14）／ 80

14. Tsùe ke tio̍h tshíng, tsùe lâng tio̍h ài píng （_15）／ 88

15. Khit-tsia̍h kúan biō-kong （_16）／ 98

16. Ài pian tsiah ē iân （_17）／ 104

目錄

做夥來gīn-bat先人ê智慧（台文版）黃志摩／ 12

一起來認識先人的智慧（中文版）黃志摩／ 14

Ū Thák Ū Guân-khì, Ū Piàⁿ Ū Pó-pì（POJ）Tsiúⁿ Ûi-bûn／ 16

有讀有元氣、有拼有保庇（台文版）蔣為文／ 17

1. 有唐山公，無唐山媽 （ _2）／ 19

2. 時到時擔當，無米tsiah煮蕃薯kho湯 （ _3）／ 29

3. 有毛=ê 食kah棕簑，無毛=ê 食kah稱錘 （ _4）／ 33

4. 人gâu，天做對頭（ _5）／ 37

5. Ām-kún生瘤—tú--tio̍h（ _6）／ 41

6. 仙拼仙，拼死猴齊天 （ _7）／ 45

7. Beh好，龜peh壁；beh敗，水pang山 （ _8）／ 49

8. 衙門八字開，無錢m̄免來 （ _9）／ 55

9. 蔡tú蔡，神主牌仔kòng kòng破 （ _10）／ 59

10. 漢字beh讀會bat，嘴tshiu tō phah死結 （ _11）／ 63

11. Ka-tī栽1 tsâng，khah贏看別人（_12）／ 69

12. 辜顯榮比顏智，破尿壺比玉器 （_13）／ 75

13. 第一憨，種甘蔗hō會社磅 （_14）／ 81

14.做雞tio̍h tshíng，做人tio̍h ài píng（_15）／ 89

15. 乞食趕廟公 （_16）／ 99

16. 愛拼才會贏 （_17）／ 105

做夥來gīn-bat先人ê智慧（台文版）

黃志摩（台南安南扶輪社2005～2006年度社長）

國際扶輪ùi 1905年成立到ta^{n}已經超過一百年。伊原底是以增進社員之間ê感情做主體ê社團，後來tsiah kā國際扶輪ê影跡擴展到kui-ê社會，sùa--lâi tsiah koh kā服務ê理想擴展到全世界。最近tsit kúi年國際扶輪社mā lo̍h真tsē功夫tī消除小兒麻痺、改善水資源kap bat字教育等ê khang-khùe tíng-thâu。國際扶輪2005～2006年度社長施當恆（Carl-Wilhelm Stenhammar），tō kā bat字教育列為推動社會服務ê重點khang-khùe，koh呼籲全球扶輪ê社員kap kāng領域ê其他組織做伙來打拼推廣bat字教育。

本人tī接任台南安南扶輪社2005～2006年度社長tsìn-tsîng kap所有職員討論beh án-tsúa^{n}來辦理bat字教育ê活動。討論當中所有社員lóng感覺，台灣ê教育普及率應該是全球頭kúi名ê國家。M̄-koh對tio̍h咱多數人平常溝通ê語言—台語，suah iáu停留tī口耳相傳ê階段。大家m̄-tā^{n}台語bē-hiáu寫，hām講to bē輪轉。Lō͘-búe阮to決定tī本人擔任社長ê年度lìn，beh hō͘社員ē-tàng si̍k-sāi台灣話kap台灣字，tō委託hit時擔任節目主委ê「楊東來」前社長負責安排適當人選到本社教導社員台灣話kap台灣字。

Tī楊東來前社長ê tshiau-tshūe kap台南市議員「李文正」先生ê tshui-tsiàn之下，阮邀請國立成功大學台灣文學系蔣為文教授來到本社kā社員教台灣話kap台灣字。蔣為文教授是美國德州大學Arlington校區語言學博士，mā是台灣羅馬字協會理事長。伊所研究ê語言包含越南語hām台語，研究ê領域包含社會語言學kap台灣文學，ùi 1997年第一pái到越南做田野調查以來，長期從事越南語kap台語ê比較研究kap推廣ê事務。

蔣為文教授ùi 2005年7月起到kah 2006年6月，tak個月一pái tī本社例會時間，替社員講解台灣話kap台灣字。經過一冬ê時間，大家tī蔣教授ê教導下gīn-bat tio̍h台灣話ê歷史kap演進、台灣話ê羅馬拼音kap寫法，全體社員mā lóng看有台灣話ê羅馬拼音。Tī tsia特別感謝蔣為文教授，tī tsit一冬lìn ê指導，hō͘ 台南安南扶輪社全體社員學習bē-tsió。

Tsit-mái，蔣為文教授kā伊演講ê部份資料集uá出版，ǹg-bāng tsit本冊ē-tàng hō͘ 台灣話ê教學koh khah釘根，hō͘ tī台灣tsit塊土地大漢ê囝仔ē-sái koh khah了解先人所留落來ê智慧。

一起來認識先人的智慧(中文版)

黃志摩(台南安南扶輪社2005~2006年度社長)

國際扶輪於1905年成立至今已超過一百年,它原本是以增進社員間情誼為主的社團,慢慢也將國際扶輪的身影擴展到為整個社會,並漸漸地將服務的理想擴展為全世界。最近幾年國際扶輪更致力於消除小兒麻痺、改善水資源及識字教育等活動。國際扶輪2005-06年度社長施當恆(Carl-Wilhelm Stenhammar),就將識字教育列為推動社會服務的重點工作,並呼籲全球扶輪的扶輪社員與同領域的其他組織共同來努力推廣識字教育。

本人在接任台南安南扶輪社2005~2006年度社長前與所有職員商討該如何來辦理識字教育的活動,討論中所有與會社員皆認為,以台灣而言,教育的普及率應是全球屬一屬二的國家,但相對於,多數人平常溝通的語言—台語,卻是處在長輩們口耳相傳的階段,大家所說的台語,都不能算是標準的台語,更何況是用文字來溝通,於是就決定在本人擔任社長的年度裡,讓社員們能認識台灣話與台灣字,並委由時任節目主委的楊東來前社長負責安排適當人選至本社教導社員台灣話與台灣字。

在楊東來前社長的努力下，並經由台南市議員李文正先生的引薦，邀請了國立成功大學台灣文學系蔣為文教授，至本社教導社員台灣話與台灣字。蔣為文教授為美國德州大學Arlington校區語言學博士，也是台灣羅馬字學會理事長，它所研究的語言包含越南語與台語，研究的領域包含社會語言學與台灣文學，在1997年第一次到越南做田野調查以來，長期從事越南語與台語的比較研究與推廣的事務。

蔣為文教授從2005年7月起至2006年6月止，每個月一次在本社例會時間，為社員講解台灣話與台灣字，歷經一年的時間，大家在蔣教授的教導下，認識台灣話的歷史及演進、台灣話的羅馬拼音及寫法，全體社員都能看懂台灣話的羅馬拼音，在此也特別感謝蔣為文教授，在這一年裡的指導，讓台南安南扶輪社全體社員獲益良多。

現在，蔣為文教授將其演講的部份資料集結成冊，出版本書，祈望本書能使台灣話的教學能向下扎根，讓生長在台灣這塊土地的小孩，能更認識先人所留下來的智慧。

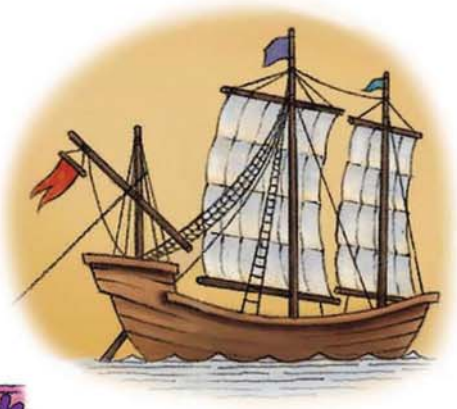

Ū Thȧ́k Ū Guân-khì, Ū Piàⁿ Ū Pó-pì

Tsiúⁿ Ûi-bûn

Ē tshut tsit pún tsheh, kap Tâi-lâm-tshī An-lâm Hû-lûn-siā ū tsin tūa ê kuan-hē. Hû-lûn-siā N̂g Tsì-mô siā-tiúⁿ tī tȧh-uē-thâu í-king ū tsin tshing-tshó ê suat-bîng, só-í gúa tō bô koh ke kái-sueh. Lán tō kan-nā tsiam-tùi pún-tsheh lāi-iông tsò kán-tan siāu-kài.

Guân-pún N̂g siā-tiúⁿ hi-bāng gúa ē-sái kā tsuân-pō͘ ián-káng lāi-iông kái siá tsò tsheh tshut-pán, m̄-koh in-ūi ián-káng lāi-iông tsin tsē tsin tsa̍p, nā beh tsóng khn̂g lue̍ tsheh lîn khióng-kiaⁿ-á ū būn-tê. Koh, in-ūi bo̍k-tsiân tī kok-sió sui-jiân ū Tâi-gí-khò, m̄-koh siong-kuan ê Tâi-gí khò-gūa tho̍k-bu̍t suah tsin tsió. Só-í lō͘-búe gúa tō kuat-tīng kā ián-káng lāi-bīn hām Tâi-uân lik-sú kap Tâi-gí sio̍k-gān-gí khah siong-kuan ê tsit pō͘-hūn tsíng-lí tshut-lâi ìn-tsheh.

Teh tsún-pī tshut-thseh ê tsit sî-tsūn tú-hó Kàu-io̍k-pō͘ kong-pò siōng-sin Tâi-gí phin-im phiau-tsún “Tâi-lô Phin-im Hong-àn.” Kàu-io̍k-pō͘ án-ne tsò, tsú-iàu sī beh kái-kuat tn̂g-kî í-lâi Tâi-gí im-phiau bô it-tì suah tsō-sîng kàu-ha̍k khùn-jiáu ê khùn-kíng. Ūi tio̍h hiáng-ìng Kàu-io̍k-pō͘ ê khó͘-sim, lán tsit pún tsheh tō iōng sin pán Tâi-lô hong-àn lâi tshut-pán.

Sio̍k-gí kóng “ū tsia̍h ū guân-khì, ū sio-hiuⁿ ū pó-pì.” Ǹg-bāng tsit pún tsheh ē-sái hō͘ lán ê ha̍k-sing gín-á pó͘-tshiong tsi̍t-kúa Tâi-uân guân-khì, tsing-ka tùi Tâi-uân ê gīn-bat, tȧt-kàu “ū thȧ́k ū guân-khì, ū piàⁿ ū pó-pì” ê hāu-kó.

Siōng-búe, lán beh kā Tâi-lâm An-lâm Hû-lûn-siā, Kok-gí Tshui-hîng Úi-guân-hūe, Sîng-kong Tāi-ha̍k, kap Tsiúⁿ Îng-hok Tsín-só͘ sueh to-siā. In-ūi ū in ê tsi-tshî kap tsàn-tsō͘, tsit pún tsheh tsiah ū huat-tō͘ sūn-lī tshut-pán.

有讀有元氣、有拼有保庇

蔣為文

會出tsit本冊，kap台南市安南扶輪社有真大ê關係。扶輪社黃志摩社長tī踏話頭已經有真清楚ê說明，所以我tō無koh ke解釋。咱tō kan-nā針對本冊內容做簡單紹介。

原本黃社長希望我ē-sái kā全部演講內容改寫做冊出版，m̄-koh因為演講內容真tsē、真雜，若beh總khǹg lùe冊lìn恐驚仔有問題。Koh，因為目前tī國小雖然有台語課，m̄-koh相關ê台語課外讀物suah真tsió。所以lō͘-búe我tō決定kā演講lāi-bīn hām台灣史kap台語俗諺語khah相關ê tsit部分整理出來印冊。

Teh準備出冊ê tsit sî-tsūn tú-hó教育部公佈最新台語拼音標準「台羅拼音方案」。教育部án-ne做，主要是beh解決長期以來台語音標無一致suah造成教學困擾ê困境。為tio̍h響應教育部ê苦心，咱tsit本冊tō用新版台羅方案來出版。

俗語講：「有食有元氣、有燒香有保庇」。Ǹg-bāng tsit本冊ē-sái hō͘咱ê學生囝仔補充tsi̍t-kúa台灣元氣，增加對台灣ê gīn-bat，達到「有讀有元氣、有拼有保庇」ê效果。

Siōng-búe，咱beh kā台南安南扶輪社、國語推行委員會、成功大學、蔣榮福診所謝多謝。因為有in ê支持kap贊助，tsit本冊tsiah有法度順利出版。

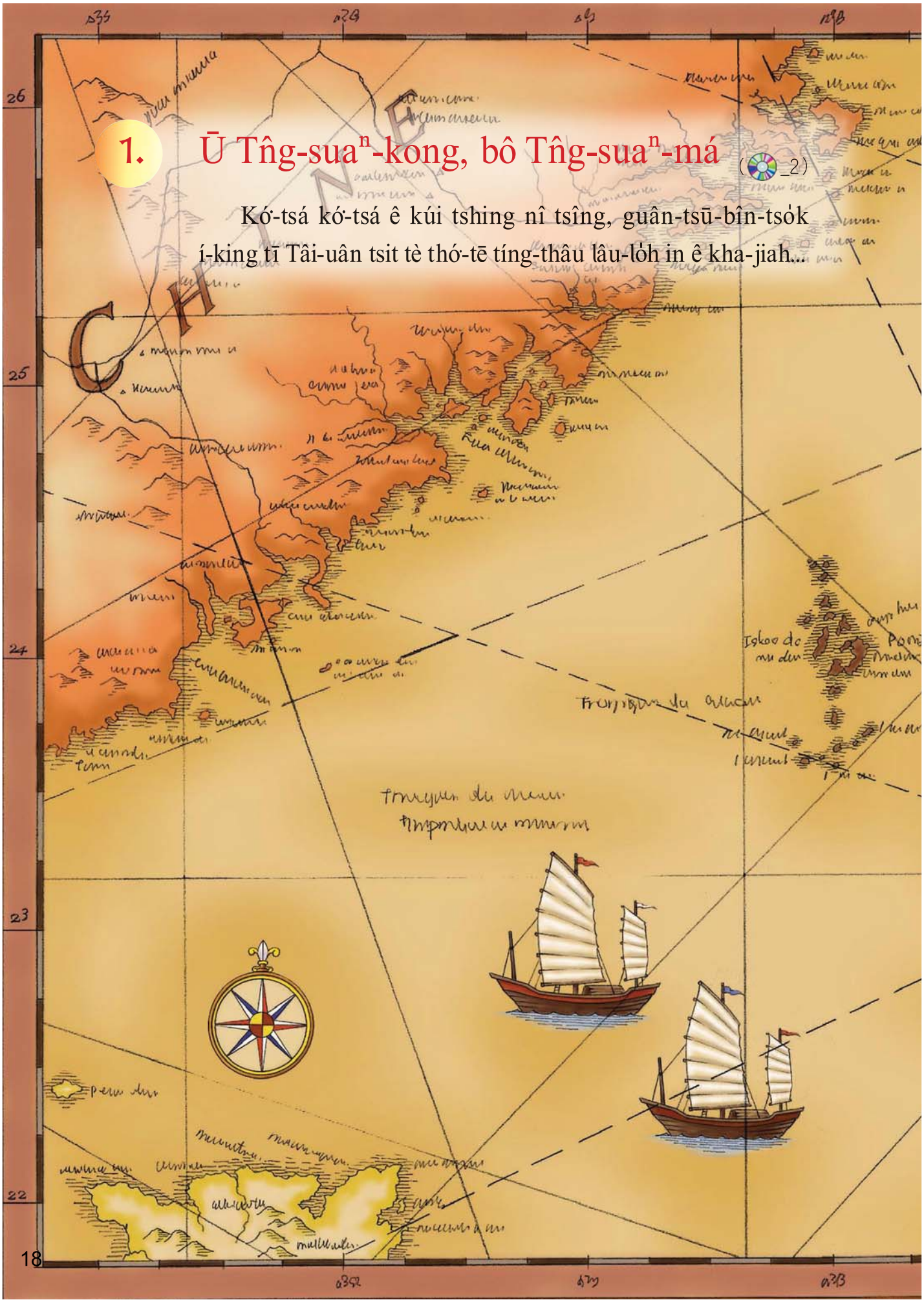

1. Ū Tn̂g-suaⁿ-kong, bô Tn̂g-suaⁿ-má (_2)

Kó͘-tsá kó͘-tsá ê kúi tshing nî tsîng, guân-tsū-bîn-tsio̍k í-king tī Tâi-uân tsit tè thó͘-tē tíng-thâu lâu-lo̍h in ê kha-jiah...

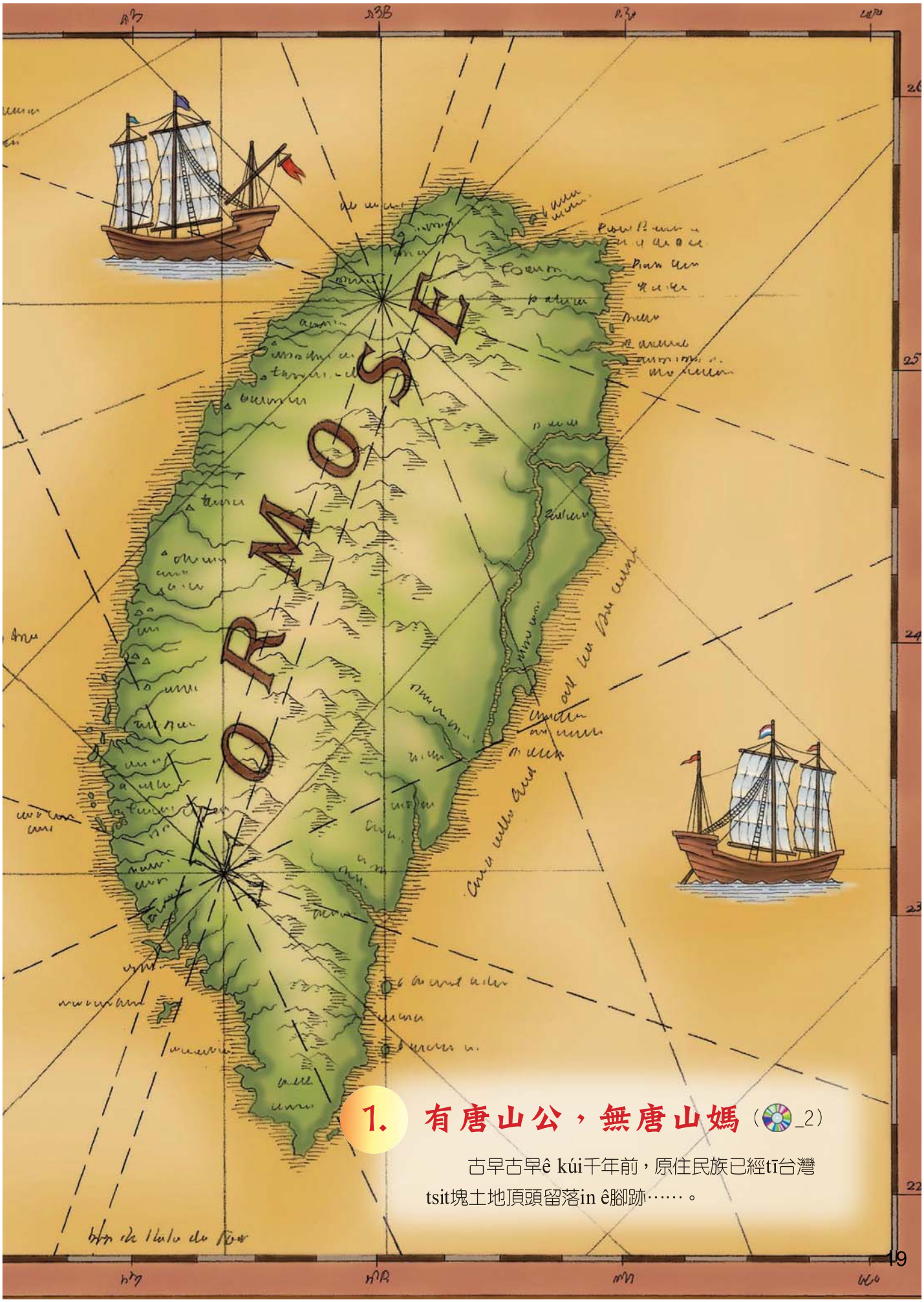

1. 有唐山公，無唐山媽（_2）

古早古早ê kúi千年前，原住民族已經tī台灣tsit塊土地頂頭留落in ê腳跡……。

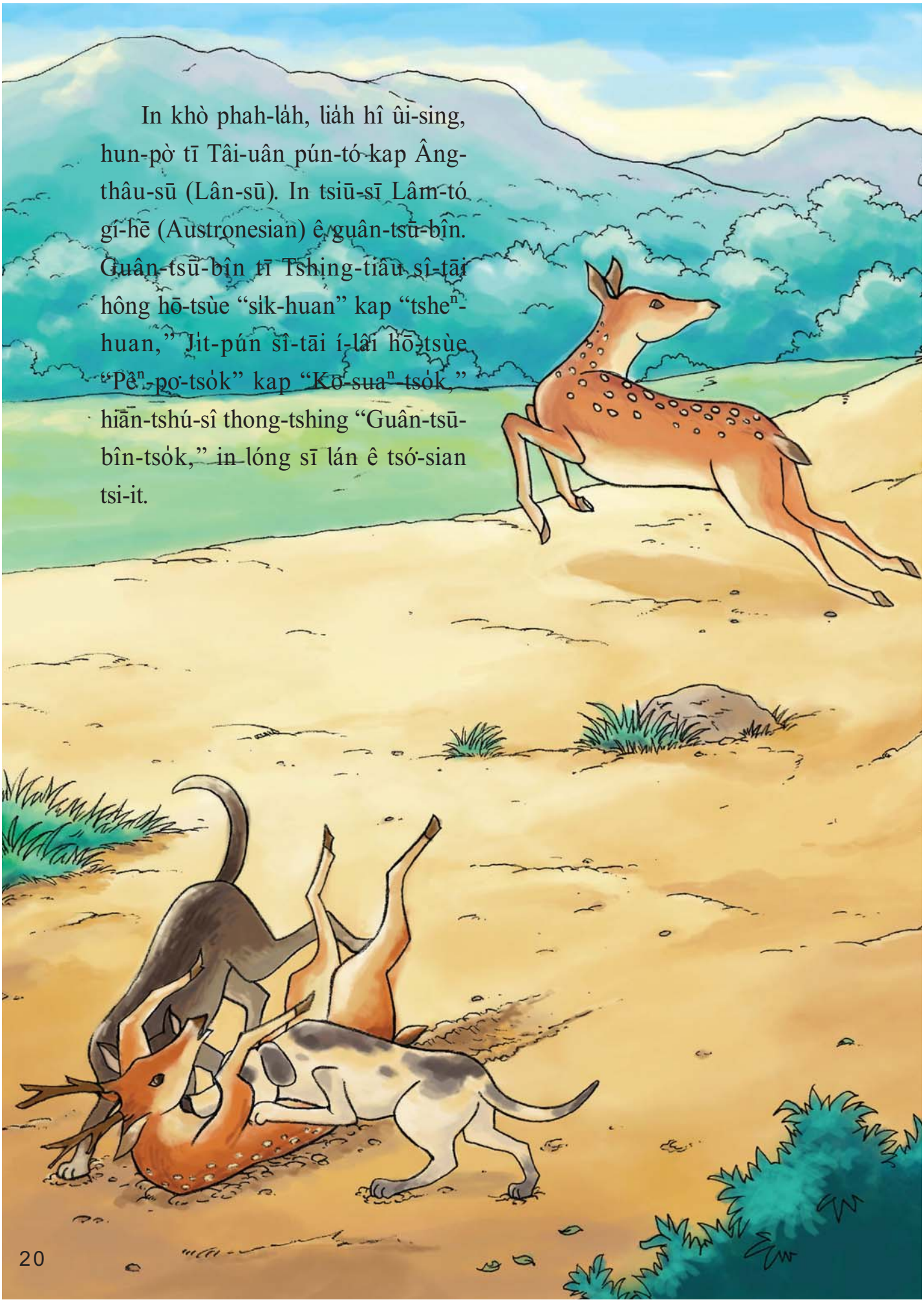

In khò phah-la̍h, li̍ah hî ûi-sing, hun-pò tī Tâi-uân pún-tó kap Âng-thâu-sū (Lân-sū). In tsiū-sī Lâm-tó gí-hē (Austronesian) ê guân-tsū-bîn. Guân-tsū-bîn tī Tshing-tiâu sî-tāi hông hō-tsùe "sik-huan" kap "tshe^{n}-huan," Ji̍t-pún sî-tāi í-lâi hō-tsùe "Pe^{n}-po-tso̍k" kap "Kó-sua^{n}-tso̍k," hiān-tshú-sî thong-tshing "Guân-tsū-bîn-tso̍k," in lóng sī lán ê tsó-sian tsi-it.

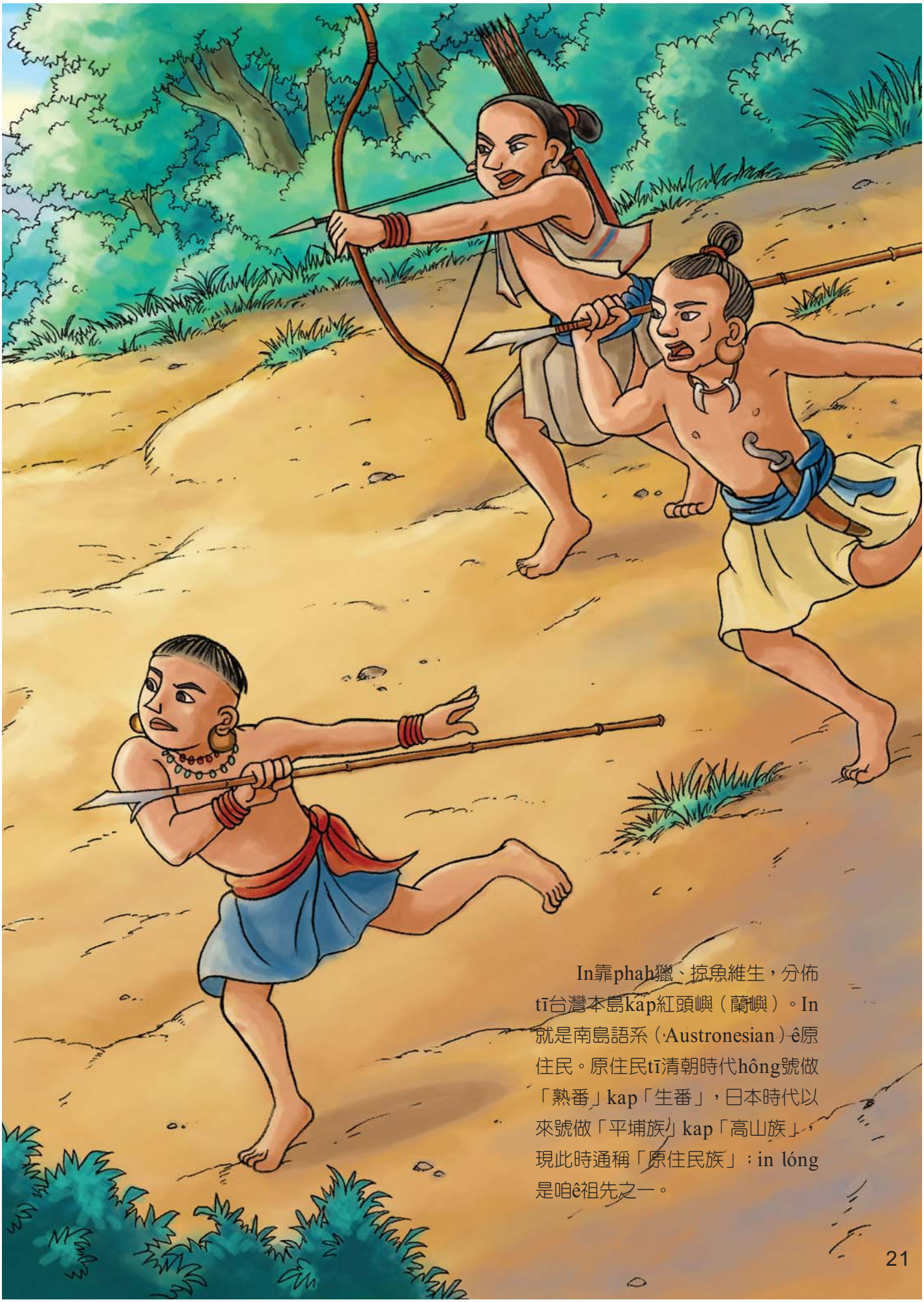

In靠phah獵、掠魚維生，分佈tī台灣本島kap紅頭嶼（蘭嶼）。In就是南島語系（Austronesian）ê原住民。原住民tī清朝時代hông號做「熟番」kap「生番」，日本時代以來號做「平埔族」kap「高山族」，現此時通稱「原住民族」：in lóng是咱ê祖先之一。

Tsit-má lán kóng ê kiú tsio̍k bûn-hùa-tshun kî-si̍t sī kí Ko-sua^{n}-tsio̍k ê káu tūa tsio̍k. Pê^{n}-po-tsio̍k guân-iú (tsho-hun) tsa̍p tūa tsio̍k, āu--lâi in-ūi hām Hàn-jîn thong-hun tíng tsiām-tsiām “iông-ha̍p” tī Hàn-jîn kap Pê^{n}-po ê hiat-thóng tiong-kan. Sio̍k-gí kóng, “ū Tn̂g-sua^{n}-kong, bô Tn̂g-sua^{n}-má,” tsiū-sī teh-kóng lán Tâi-uân-lâng ê hiat-thóng sī Hàn-jîn kap guân-tsū-bîn ê thàu-lām. Sī án-tsúa^{n} kóng “ū Tn̂g-sua^{n}-kong, bô Tn̂g-sua^{n}-má?” Tong-tsho tsá-kî tō͘-hái lâi Tâi ê Hàn-jîn tsin tsē lóng sī tsa-pō͘ ê lô-hàn-kha-á. In-ūi tsin tsió tsa-bó͘=ê ùi Tiong-kok î-bîn lâi Tâi-uân, só͘-í hit-kúa lô-hàn-kha piān-nā siū^{n} beh tshūa-bó͘, tō tsiū-kūn tshūa Pê^{n}-po-tsio̍k lú-sìng tsùe khan-tshiú. In-ūi hit-tong-sî lú-sìng tsin hi-hán, só͘-í mā koh ū tsi̍t-kù sio̍k-gí kóng “ē-tàng tshūa tio̍h tsi̍t ê bó͘, khah-iâ^{n} sa^{n} ê Thi^{n}-kong-tsó͘.”

Tsit-má咱講ê九族文化村其實是指「高山族」ê九大族。平埔族原有（粗分）十大族，後來因為hām漢人通婚等漸漸「融合」 tī「漢人--平埔」ê血統中間。俗語講：「有唐山公，無唐山媽」，就是teh講咱台灣人ê血統是漢人kap原住民ê thàu-lām。是án-tsúaⁿ講「有唐山公，無唐山媽」？當初早期渡海來台ê漢人真tsē lóng是tsa-pō͘ ê羅漢腳仔。因為真tsió tsa-bó͘=ê ùi中國移民來台灣，所以hit-kúa羅漢腳piān若想beh娶某，tō就近娶平埔族女性做牽手。因為hit當時女性真稀罕，所以mā koh有一句俗語講「ē-tàng娶tio̍h一個某，khah贏三個天公祖」。

Lán tsit-mái iáu ū bē-tsió hong-siȯk bûn-hùa kap tē-miâ ē-sái thàu-lō̍-tshut Tâi-uân-lâng ū guân-tsū-bîn ê hiat-iân, bûn-ùa guân-thâu. Tshiū^{n}-kóng Tâi-uân-lâng ài pō̍ pin-nn̂g, tse pin-nn̂g tsiū-sī Lâm-tó bûn-hùa ê tik-sik. Pài A-li̍p-tsó, tshiù^{n} Khan-khik mā-sī Pê^{n}-po̍-tsȯk thuân--lȯh-lâi ê bûn-hùa lé-siȯk. Tâi-uân tsin tsē só-tsāi ê tē-miâ pún-té sī guân-tsū-bîn-ūe, tshiū^{n}-kóng Tâi-lâm Mûa-tāu kap Gî-lân Lô-tong hun-pia̍t sī “mata” (bȧk-tsiu) kap “lotong” (kâu-san-á) ê ì-sù. “Tâi-uân” ê iû-lâi kap guân-tsū-bîn mā-sī iú-kuan neh. Kó-tsá Tâi-lâm An-pîng hū-kūn sī Pê^{n}-po̍ Siraya tsȯk Taiouan siā ê hun-pò só-tsāi. Hit-sî tú tsáu-lâi An-pîng ê gūa-lâi-tsiá tō kiò-sī tsit-ê só-tsāi tē-miâ hō-tsùe Taiouan, in tō kā hō-tsùe Hàn-jī ê “Tâi-uân.” Só-í tong-tsho̍ Tâi-uân sī tsí An-pîng it-tài niâ, āu-lâi tsiah it-ti̍t khok-tāi kàu tsuân-tó lóng hō-tsùe Tâi-uân, it-ti̍t-kàu Tshing-kok Khong-hi sî-kî Tâi-uân tsit-ê siá-huat tsiah khak-tīng--lȯh-lâi.

咱tsit-mái iáu有bē-tsió風俗文化kap地名ē-sái透露出台灣人有原住民ê血緣、文化源頭。像講台灣人愛哺檳榔，tse檳榔就是南島文化ê特色。拜「阿立祖」、唱「牽曲」mā是平埔族傳落來ê文化禮俗。台灣真tsē所在ê地名本底是原住民話，像講台南「麻豆」kap宜蘭「羅東」分別是「mata」（bá k-tsiu）kap「lotong」（猴山仔） ê意思。「台灣」ê由來kap原住民mā是有關neh。古早台南「安平」附近是平埔Siraya族Taiouan社ê分佈所在；hit時tú走來安平ê外來者tō kiò-sī tsit-ê所在地名號做Taiouan，in tō kā號做漢字ê「台員」。所以當初「台員」是指安平一帶niâ，後來tsiah一直擴大到全島lóng號做「台員」，一直到清初康熙時期「台灣」tsit-ê寫法tsiah確定落來。

1557 nî, Pho-to-gâ tsûn-guân sái-kè Tâi-uân hái-hūaⁿ ê sî, khùaⁿ-tio̍h tsi̍t-lia̍p tsin tshiⁿ-tshùi tsin súi ê tūa hái-tó, tòng-būe-tiâu tō huah "IIha! Formosa!" In ê ì-sù sī kóng, "Uá! Tsiah-nih súi ê tó-sū!" Tsit-lia̍p tó-sū tō-sī lán Tâi-uân!

Tùe tio̍h Pho-to-gâ kiâⁿ-tsûn-lâng ê o-ló siaⁿ, Tâi-uân ta̍uh-ta̍uh-á ta̍h-ji̍p sè-kài ê tâi-á-tíng. Mā ùi tsit sî-tsūn khai-sí, Tâi-uân-lâng tsún-pī thián-khui it-liân-tshuàn huán-khòng si̍t-bîn thóng-tī ê hùn-tàu. Ū lâng kóng, "han-tsî m̄-kiaⁿ lo̍h-thô nūa, tsí kiû ki-hio̍h tāi-tāi thùaⁿ," tú-hó suat-bîng lán Tâi-uân-lâng huán si̍t-bîn, huán gūa-lâi thóng-tī ê phah-piàⁿ tsing-sîn!

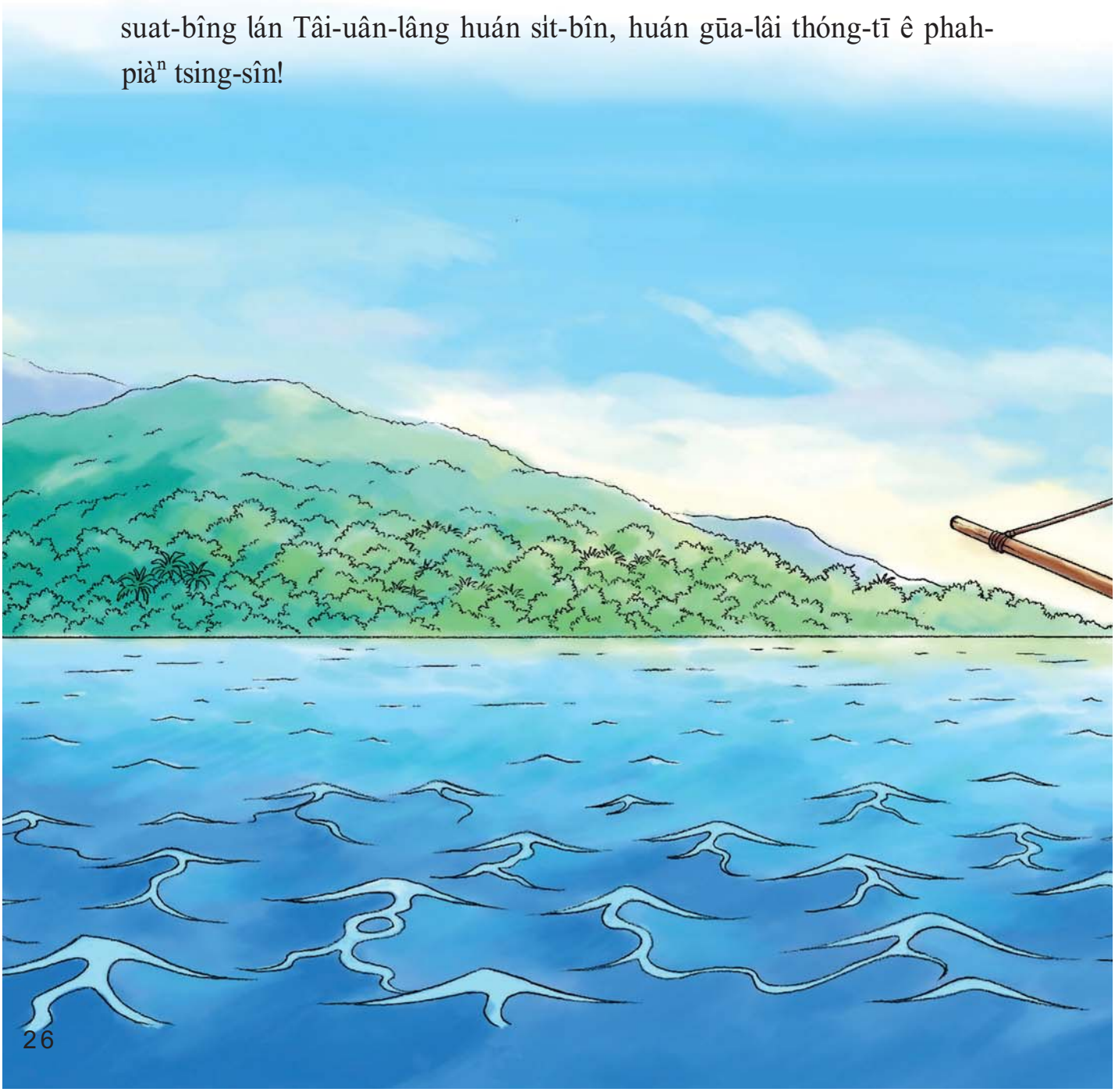

1557年，「葡萄牙」船員駛過台灣海岸ê時，看tio̍h一粒真青翠真súi ê大海島，擋būe-tiâu tō huah「Ilha! Formosa!」，in ê意思是講：「哇！Tsiah-nih súi ê島嶼！」。Tsit粒島嶼就是咱台灣！

Tùe tio̍h葡萄牙行船人ê o-ló聲，台灣ta̍uh-ta̍uh-á踏入世界ê台仔頂。Mā ùi tsit sî-tsūn開始，台灣人準備展開一連串反抗殖民統治ê奮鬥。有人講：「蕃薯毋驚落土爛，只求枝葉代代淡」，tú-hó說明咱台灣人反殖民、反外來統治ê打拼精神！

2. Sî kàu sî tam-tng, bô bí tsiah tsú han-tsî-khơ thng (_3)

17 sè-kí Bîng-tiâu búe-kî, Tshing-tiâu tshơ-kî ê sî-tsūn, Tiong-kok lāi-pō̤ ping-hong-má-luān, bô hó thàn-tsia̍h. Sio̍k-gí kóng, “bóng thàn khah bē sàn,” tī Tiong-kok Hok-kiàn Bân-lâm it-tài ê Hàn-jîn in-ūi tong-tē sing-ua̍h khùn-khó, tō siū^{n} kóng bô lâi tùi-bīn ê Tâi-uân khai-khún khùa^{n}-māi. In tō phō tio̍h “sî kàu sî tam-tng, bô bí tsiah tsú han-tsî-khơ thng” mō-hiám, tshì-khùa^{n}-māi ê sim-tsîng lâi-kàu Tâi-uân.

M̄-koh beh lâi Tâi-uân m̄-sī kóng beh lâi tō lâi neh! Tiong-kok hām Tâi-uân tsi-kan ū tsi̍t-tiâu ơ-tsúi-kau (Tâi-uân hái-kiap), hong-íng tūa, tsúi koh tshuah-lâu, tsin-tsē lâng lóng tī tiong-tô̤ tō hō̤ hái-tsúi im--sí. Só-í ū lâng kóng, beh khì Tâi-uân ū khó-lîng pùa^{n}-tô̤ tō “tâi-uan”...

2. 時到時擔當，無米tsiah煮蕃薯kho湯 （_3）

17世紀明朝尾期、清朝初期ê sî-tsūn，中國內部兵荒馬亂，無好賺食。俗語講：「Bóng賺khah bē sàn」，tī中國福建閩南一帶ê漢人因為當地生活困苦，tō想講無來對面ê「台灣」開墾看māi。In tō抱tio̍h「時到時擔當，無米tsiah煮蕃薯kho湯」冒險、試看māi ê心情來到台灣。

M̄-koh beh來台灣m̄是講beh來tō來neh!中國hām台灣之間有一條黑水溝（台灣海峽），風湧大、水koh tshuah-lâu，真tsē人lóng tī中途tō乎海水淹死。所以有人講，beh去台灣有可能半途就「埋冤」（tâi-uan）……。

Tsit-ê sî-kî, o͘-tsúi-kau m̄-nā tshuah-lâu, sīm-tsì put-sî to ū hái-tshát tī hia lūa-lūa-sô. Kî-tiong ū-miâ ê sī í Gân Su-tsê ûi sī-tūa ê tsit-tīn, tong-tiong i ū 1 ê sī-sè hō-tsùe Tē^{n} Tsi-liông, i tō sī Tē^{n} Sîng-kong ê lāu-pē. In kā Tâi-lâm hū-kūn tòng-tsùe hái-tshát-siū, tsi̍t-hong-bīn khòng-tsè Tâi-uân hái-kiap, tsi̍t-hong-bīn khai-thok Tâi-lâm í pak ê iân-hái tē-tāi. Tsit-kúa hái-tshát ū tsi̍t-pō͘-hūn lō͘-búe mā lâu--lo̍h-lâi Tâi-uân, tsiâ^{n}-tsùe Tâi-uân-lâng ê tsó͘-sian tsi-it. Só͘-í ū lâng kóng, lán sī hái-tshát ê āu-tāi. Sui-jiân bô it-tīng lóng sī án-ne, m̄-koh Sio̍k-gí kóng, “phái^{n} tik ē tshut hó sún,” tō-sn̂g lán ê tsó͘-sian lóng sī hái-tshát, mā bô tāi-piáu lán tō bô tshut-thuat!

Tsit-ê時期，黑水溝m̄-nā tshuah-lâu，甚至不時to有海賊tī hia lūa-lūa-sô。其中有名ê是以「顏思齊」為sī-tūa ê tsit陣，當中伊有1個 sī-sè號做「鄭芝龍」，伊tō是鄭成功ê老父。In kā台南附近當做「海賊巢」，一方面控制台灣海峽，一方面開拓台南以北ê沿海地帶。Tsit-kúa海賊有一部份lō͘-búe mā留落來台灣，tsiâⁿ做台灣人ê祖先之一。所以有人講，咱是海賊ê後代，雖然無一定lóng是án-ne，m̄-koh俗語講：「歹竹會出好筍」，tō算咱ê祖先lóng是海賊，mā無代表咱tō無出脫！

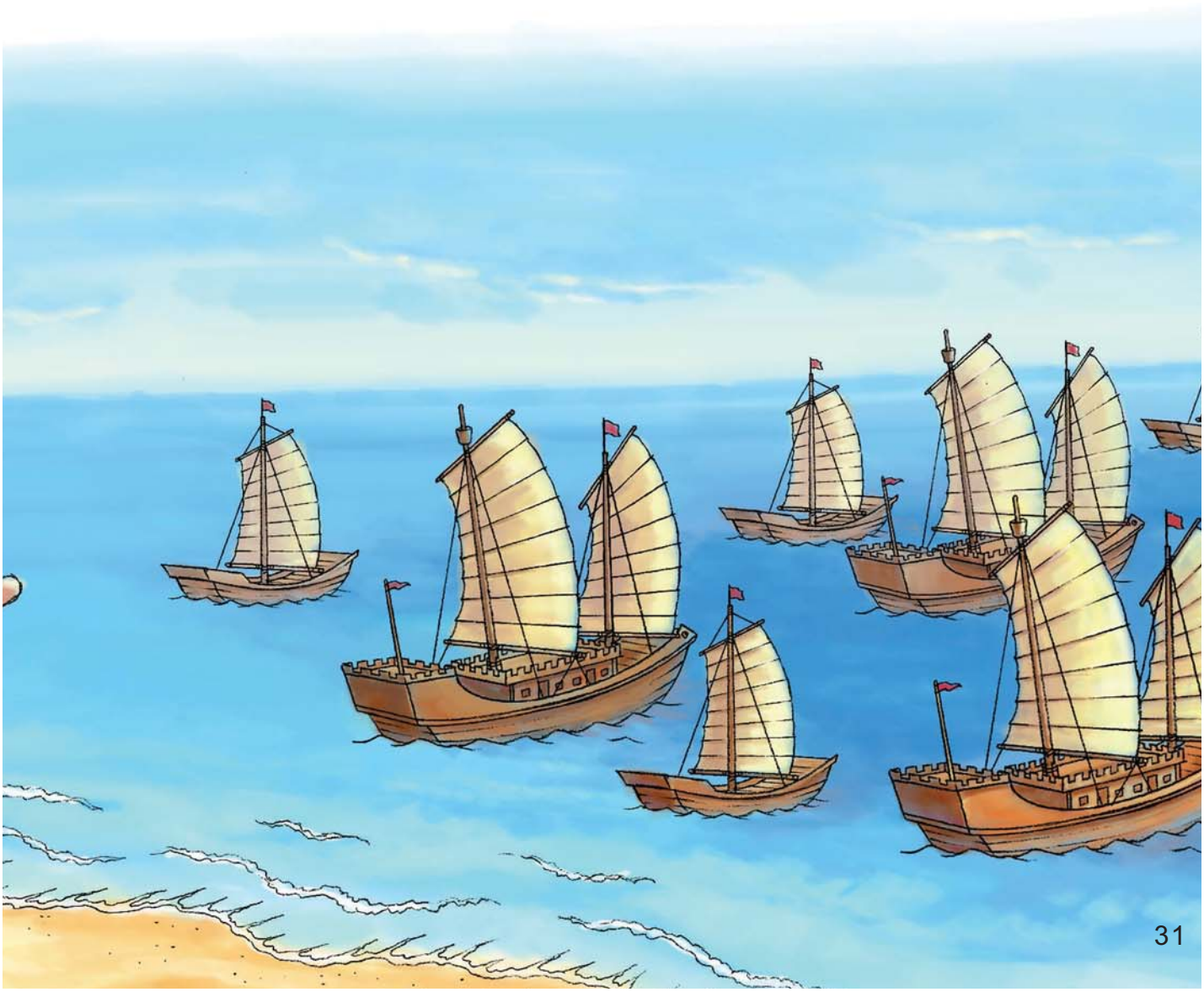

3. Ū-mo͘=ê tsia̍h kah tsang-sui, bô-mo͘=ê tsia̍h kah tshìn-thûi (_4)

Ho-lan-lâng tī 1624 nî ting-li̍ok Tâi-lâm An-pîng, tsìng-sik tsiàm-niá Tâi-uân, kiàn-li̍p Tâi-uân ê tē-it ê gūa-lâi tsìng-kuân. Ho-lan-lâng lâi Tâi-uân tsìn-tsîng pún-té sī beh tsiàm Tiong-kok Bîng-tiâu kuán-hat tsi-lāi ê Phê^{n}-ô, m̄-koh Ho-lan-lâng tú-ti̍oh Bîng-tiâu kun-tūi ê pia̍^{n}-miā huán-khòng suah phah kúi-lo̍h tang phah bē-khí--lâi. Lō͘-búe siang-hong hia̍p-tīng kóng piān-nā Ho-lan thè-tshut Phê^{n}-ô, Bîng-tiâu ē hō͘ Ho-lan-lâng khì Tiong-kok tsùe sing-lí ê pō͘-hūn kuân-lī. M̄-nā án-ne, Bîng-tiâu koh kiàn-gī Ho-lan khì tsiàm Phê^{n}-ô tang-pîng ê Tâi-uân. In-ūi tī Bîng-tiâu ê li̍p-tiû^{n} lâi khùa^{n}, Tâi-uân put-kò sī hùa-gūa tsi tē, pīng m̄-sī Bîng-tiâu ê thóng-tī huān-ûi. Tān-sī Phê^{n}-ô tō bô-kâng ah, tsū Guân-tiâu í-lâi tō tī i ê sè-li̍k huān-ûi tsi-hā, tùi i lâi kóng, Phê^{n}-ô tsiah sī i "put-khó hun-kuah" ê pō͘-hūn! Só͘-í lō͘-búe Ho-lan-lâng ùi Phê^{n}-ô tsuán-tsìn Tâi-uân, bô tú-ti̍oh Bîng-tiâu kun-tūi ê huán-khòng tsi-hā, tsin kín tō tsiàm-niá Tâi-uân.

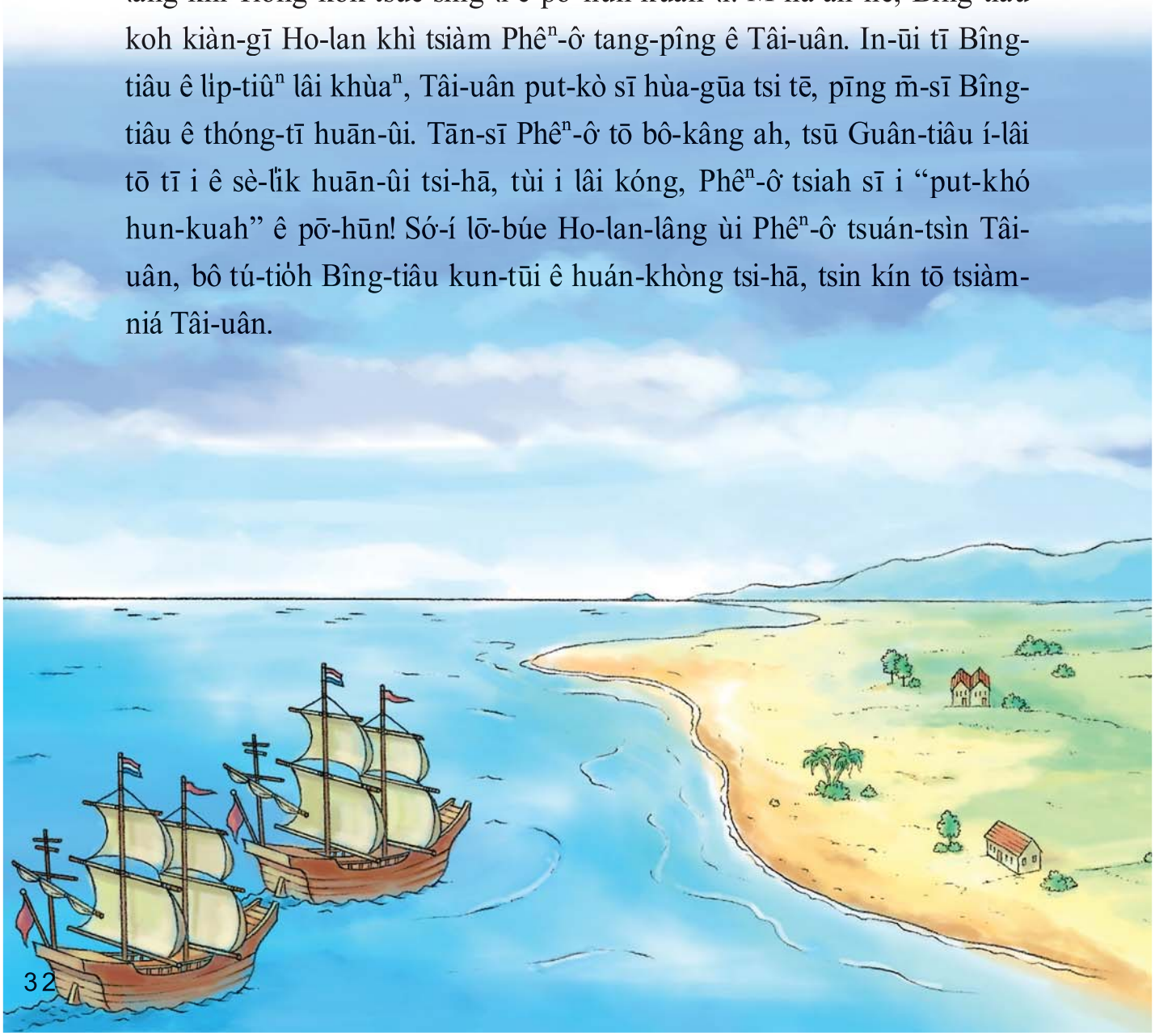

3. 有毛=ê食kah棕簑，無毛=ê食kah稱錘（_4）

荷蘭人tī 1624年登陸台南安平，正式佔領台灣，建立台灣ê第一個外來政權。荷蘭人來台灣tsìn-tsîng本底是beh佔中國明朝管轄之內ê「澎湖」，m̄-koh荷蘭人tú tio̍h明朝軍隊ê拼命反抗suah phah kúi-lo̍h冬phah bē起來。Lō͘-búe雙方協定講piān若荷蘭退出澎湖，明朝會乎荷蘭人去中國做生理ê部份權利。M̄-nā án-ne，明朝koh建議荷蘭去佔澎湖東pîng ê台灣。因為tī明朝ê立場來看，台灣不過是化外之地，並m̄是明朝ê統治範圍。但是澎湖tō bô-kâng ah，自元朝以來tō tī伊ê勢力範圍之下，對伊來講，「澎湖」tsiah是伊「不可分割」ê部分！所以lō͘-búe荷蘭人ùi澎湖轉進台灣，無tú tio̍h明朝軍隊ê反抗之下，真kín tō佔領台灣。

Siȯk-gí kóng, “huâi^{n}-tshâ giâ-jip tsàu.” Gūa-lâi thóng-tī-tsiá thong-siông ē tùi sit-bîn-tē jîn-bîn tsùe-tshut bô-lí ê iau-kiû kap pak-siap, in tshiú^{n}-tuȧt sit-bîn-tē ê tsâi-hù liáu-āu tsiong hó-khang=ê lóng sàng tn̂g--khì in ê bó-kok. Ho-lan-lâng thóng-tī Tâi-uân ê sî-tsūn mā-sī bô lē-gūa. Siȯk-gí kóng, “ū-mo͘=ê tsiȧh kah tsang-sui, bô-mo͘=ê tsiȧh kah tshìn-thûi,” ē-tàng suat-bîng gūa-lâi thóng-tī-tsiá siáu-tham ê thîng-tō͘. Kun-kù thóng-kè, Ho-lan tī Tâi-uân só͘ thàn ê, tī A-tsiu kok-tē ê siong-kuán tang-tiong kan-ta^{n} su Jit-pún, tsiàm tē-jī miâ!

Sui-bóng Ho-lan-lâng tī Tâi-uân tsú-iàu sī tsìn-hîng sit-bîn thóng-tī, m̄-koh ū tsit-kúa thóng-tī tshok-si bô-hîng-tiong tùi Tâi-uân ê hiān-tāi-hùa mā ū it-tīng ê pang-tsān. Tshiū^{n}-kóng Ho-lan-lâng ūi-tiȯh thui-kóng Ki-tok kàu-gī, só͘-í thùe bô su-bīn bûn-jī ê Pê^{n}-po͘-tsȯk tshòng-tsō tsit-thò Lô-má-jī ê su-siá hē-thóng (lán tsit-mái kā hō-tsùe Sin-káng-bûn) koh tī 1636 nî kiàn-li̍p Tâi-uân iú-sú í-lâi ê hȧk-hāu. Tse sī Tâi-uân bûn-hȧk-sú-siōng tē-it pái ū pún-thó͘ ê su-bīn ê bûn-hȧk gí-giân ê tshut-hiān. Līng-gūa, Ho-lan-lâng koh ùi Ìn-tō͘ tsìn-kháu pah-gūa tsiah ê n̂g-gû lâi Tâi-uân, Tâi-uân ùi hit-tsām khai-sí tsiah ū lê-tshân ê gû. Tong-jiân tse it-tshè lóng sī ūi-tiȯh thê-kuân sing-sán-li̍k, tuȧt-tshú khah-tsē king-tsè lī-ik!

Kâng tsit sî-kî, Tâi-uân ê pak-pō͘ sī iû Se-pan-gâ-lâng só͘ tsiàm-niá, m̄-koh āu-lâi tō hō͘ Ho-lan-lâng kuá^{n}-tsáu--khì à...

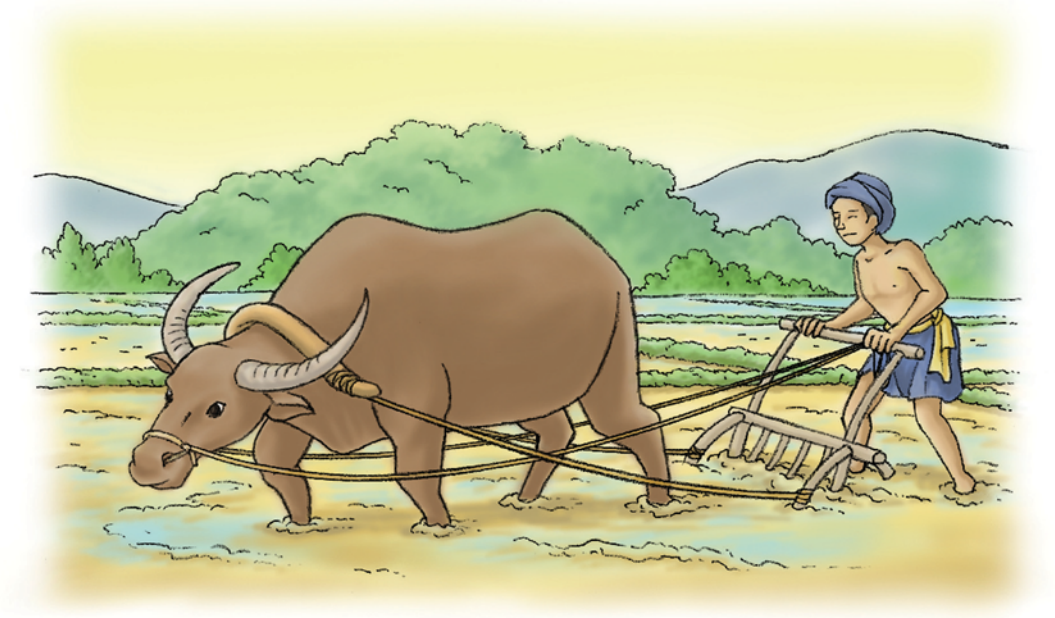

俗語講：「橫柴giâ入灶」。外來統治者通常會對殖民地人民做出無理ê要求kap剝削，in搶奪殖民地ê財富了後將好康=ê lóng送tńg去in ê母國。荷蘭人統治台灣ê sî-tsūn mā是無例外。俗語講：「有毛=ê食kah棕簑，無毛=ê 食kah稱錘」，ē-tàng說明外來統治者肖貪ê程度。根據統計，荷蘭tī台灣所賺ê，tī亞洲各地ê商館當中kan-ta^{n}輸日本，佔第二名！

雖罔荷蘭人tī台灣主要是進行殖民統治，m̄-koh有一寡統治措施無形中對台灣ê現代化mā有一定ê幫暫。像講荷蘭人為tio̍h推廣基督教義，所以替無書面文字ê平埔族創造一套羅馬字ê書寫系統（咱tsit-mái kā號做「新港文」） koh tī 1636年建立台灣有史以來ê第一間學校。Tse是台灣文學史上第一pái有本土ê書面ê文學語言ê出現。另外，荷蘭人koh ùi「印度」進口百外隻ê黃牛來台灣，台灣ùi hit-tsām開始tsiah有犁田ê牛。當然tse一切lóng是為tio̍h提高生產力，奪取khah-tsē經濟利益！

Kâng一時期，台灣ê北部是由「西班牙」人所佔領，m̄-koh後來tō乎荷蘭人趕走去à ……。

4. Lâng gâu, thi^{n} tsùe-tùi-thâu (_5)

Ho-lan sî-kî, tú khai-sí tsin huan-gîng Tiong-kok î-bîn lâi Tâi, m̄-koh kàu búe-á in kám-kak Hàn-jîn tsin phái^{n} kuán-lí, tsin bô thia^{n}-uē, tō ka-kiông kuán-tsè hām ka-sùe... Siȯk-gí kóng, “tāu-iû tsioh lí ùn, suah hām tî-á iā tshiú^{n}--khì.” Hàn-jîn î-bîn tùi tiȯh Ho-lan-lâng tsit-khuán khok-hîng ê hîng-ûi tsin khùa^{n}-bē-kùe, lō͘-búe tī 1652 nî huat-sing Kueh Huâi-it ê huán-khòng ūn-tōng, tse mā-sī Tâi-uân-sú-siōng thâu-tsi̍t-tsân ê huán-khòng ūn-tōng.

Lán kóng Kueh Huâi-it sī tó tsi̍t kak-sì ê jîn-bu̍t neh? Guân-lâi i khah tsá sī Tē^{n} Tsi-liông ê sī-sè. Tē^{n} Tsi-liông “si-kue uá tūa pîng, khiàm-tsî^{n} m̄-ài hîng” tsiap-siū Bîng-tiâu ê tsiau-hú liáu (āu-lâi Bîng-tiâu sè-bīn bái, koh tâu-hâng Tshing-tiâu), Kueh Huâi-it hām līng-gūa tsi̍t-ê hō͘-tsùe Hô Pin ê sī-sè kè-siȯk lâu-tùa Tâi-uân khai-khún. Tī tsìng-lâng ióng-hō͘ tsi-hā, in 2 ê hông suán-tsùe “kah-lê” (siú-líng). Ho-lan-lâng si̍t-si ông-tiân-tsè liáu, koh jīm-bīng in tsùe tūa kiat-siú.

4. 人gâu，天做對頭 （_5）

荷蘭時期，tú開始真歡迎中國移民來台，m̄-koh到尾仔in感覺漢人真歹管理、真無聽話，tō加強管制hām加稅……。俗語講：「豆油借你ùn，suah hām tî-á也搶去」，漢人移民對tio̍h荷蘭人tsit-khuán酷刑ê行為真看bē過，lō͘-búe tī 1652年發生「郭懷一」ê反抗運動，這mā是台灣史上頭tsi̍t-tsân ê反抗運動。

咱講郭懷一是tó tsi̍t kak-sì ê人物neh？原來伊khah早是鄭芝龍ê sī-sè。鄭芝龍「西瓜uá大pîng，欠錢m̄愛還」接受明朝ê招撫liáu（後來明朝勢面bái，koh投降清朝），郭懷一hām另外一個號做「何斌」ê sī-sè繼續留tùa台灣開墾。Tī衆人擁護之下，in 2個hông選做「甲螺」（首領）：荷蘭人實施王田制liáu，koh任命in做大結首。

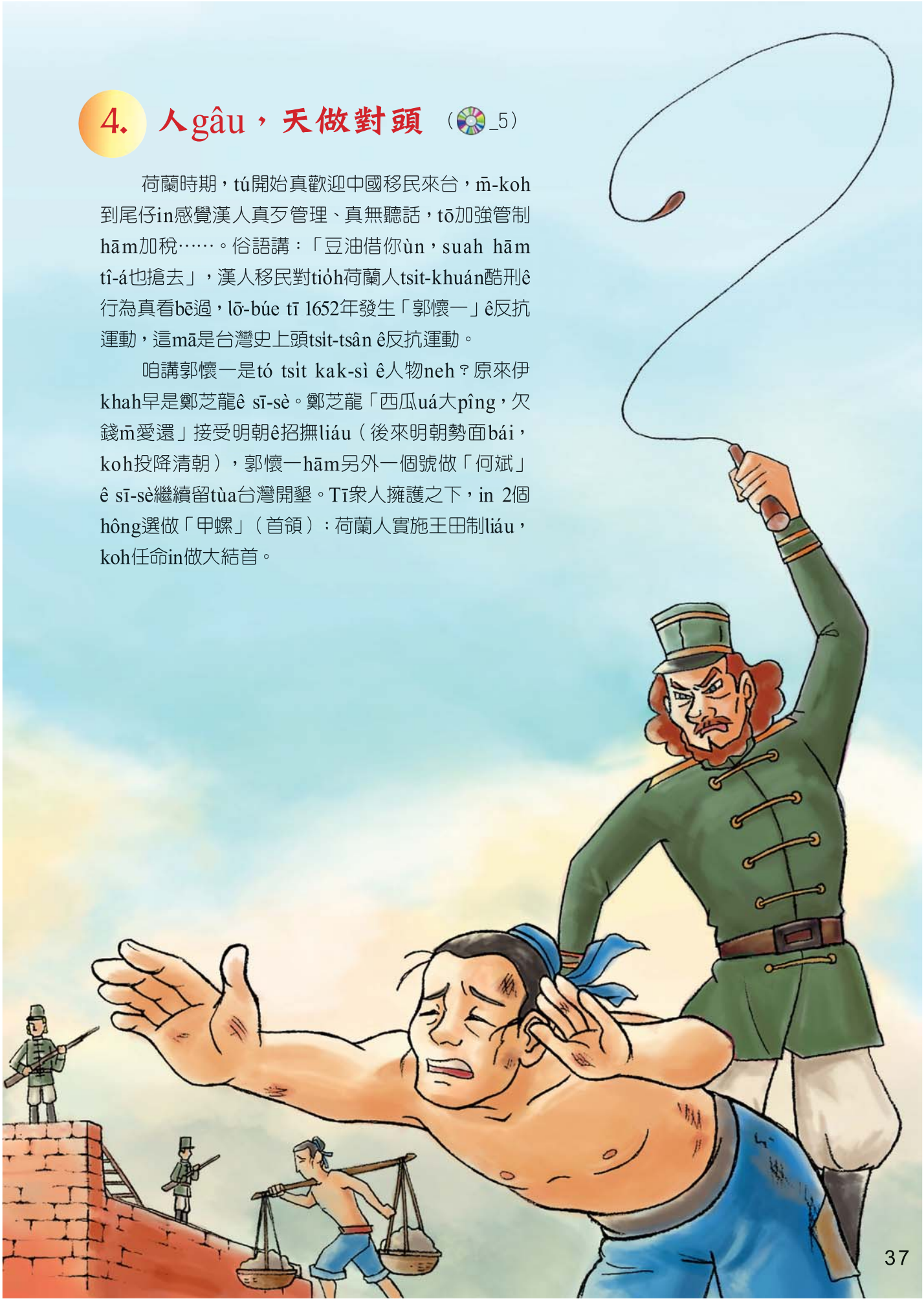

Ho-lan tsiàm-niá Tâi-uân ê tē 28 nî (1652 nî), Kueh Huâi-it kap Hô Pin lī-iōng tsi̍t-ê lo̍h-hō ê àm-mê tiàu-tsi̍p tsìng-lâng kóng, “Tâi-uân sī lán phah-piàⁿ tshut-lâi ê, âng-mo͘-á kìng-jiân khit-tsia̍h kúaⁿ biō-kong, lán kui-khì hām i tsiàn, tsiàn nā iâⁿ, Tâi-uân tō-sī lán ê...”

Sio̍k-gí kóng, “lâng gâu, thiⁿ tsùe tùi-thâu,” koh kóng, “tshian-sǹg bān-sǹg, m̄-ta̍t thiⁿ tsi̍t ue̍h.” Siūⁿ-būe-kàu tsāi-tiûⁿ ū 2 ê giàu-pê-á (tō sī Ing-gí ê spy), kî-tiong tsi̍t-ê koh sī Kueh Huâi-it ê sió-tī, in 2 ê kiaⁿ tshut tāi-tsì, tō khì kā Ho-lan-lâng bi̍t-kò.

Hūe-āu tāi-ke huat-hiān ū giàu-pê-á, tsai-iáⁿ tāi-tsì bái--à, tō hiông-hiông kuat-tīng keh-kang thàu-tsá sûi tsìn-kong. Keh-kang, thiⁿ iáu-būe kng, Kueh Huâi-it sut-niá 1 bān 6 tshing lâng kong-hā Provintia (hiān-tshú-sî Tâi-lâm-tshī ê Tshiah-khàm-lâu), tsi̍t-sî-ti̍k siaⁿ-sè tsin tūa. M̄-koh āu-lâi Ho-lan-lâng tōng-guân 2 tshing miâ ê ko-suaⁿ-tso̍k sū-ping huán-tsè, lîm-sî tso͘-sîng ê bān-gūa-lâng ê khí-gī kun-tūi suah phah-su, sì-kè tô-tsáu. Tī tsit-kài hông sat-hāi ê, pau-khuah tsa-po͘, tsa-bó͘, lāu-lâng gín-á, tsha-put-to ū bān-gūa-lâng. Kueh Huâi-it mā tī tsit-tiûⁿ ê tsiàn-ik lāi-té khiau--khì.

Lâng kóng, “tshian-piàn bān-hùa, m̄-ta̍t-tit thiⁿ tsō-hùa.” Tsit-kài ê huán-khòng ūn-tōng bô kah 10 kang tō hông tìn-ap, tû-liáu sú Tâi-uân jîn-kháu kiám-tsió tsin tsē tsi-gūa, mā hō͘ tùi-hūaⁿ siūⁿ beh î-bîn lâi Tâi ê lâng tsin tiû-tû, bô sáⁿ káⁿ lâi.

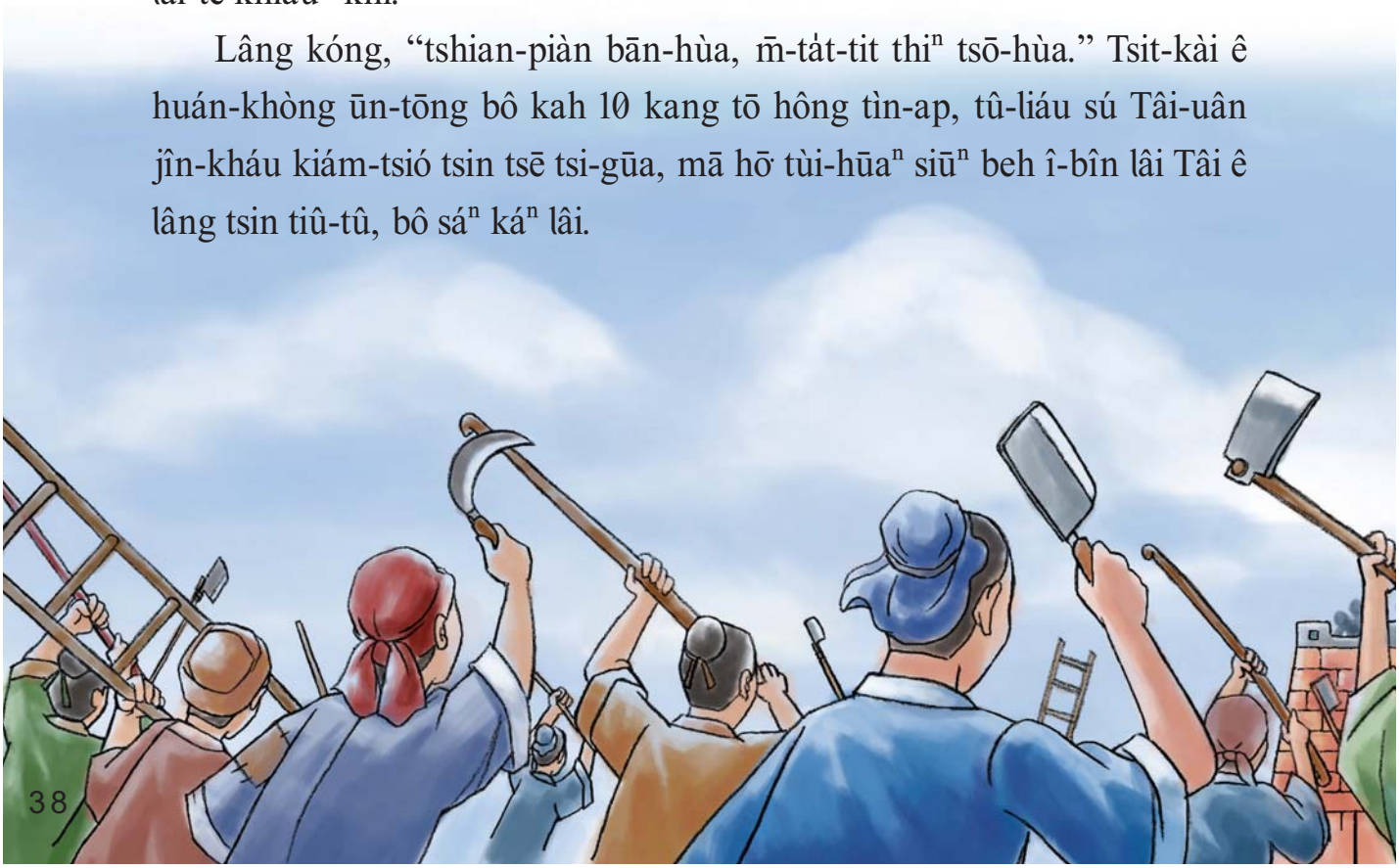

荷蘭佔領台灣ê第28年（1652年），郭懷一kap何斌利用一個落雨ê暗暝召集衆人講：「台灣是咱打拼出來ê，紅毛仔竟然乞食趕廟公，咱kui-khì hām伊戰，戰若贏，台灣就是咱ê……」。

俗語講：「人gâu，天做對頭」，koh講：「千算萬算，m̄值天一劃」。想būe到在場有2個「giàu-pê-á」（tō是英語ê spy），其中一個koh是郭懷一ê小弟，in 2個驚出代誌，tō去kā荷蘭人密告。

會後大家發現有「giàu-pê-á」，tsai-iáⁿ代誌bái à，tō hiông-hiông決定隔kang透早隨進攻。隔kang，天iáu būe光，郭懷一率領1萬6千人攻下「普羅民遮城」（現此時台南市ê「赤崁樓」），一時tı̍k聲勢真大。M̄-koh後來荷蘭人動員2千名ê高山族士兵反制，臨時組成ê萬gūa人ê起義「軍隊」suah phah輸、sì-kè逃走。Tī tsit-kài hông殺害ê，包括tsa-po͘、tsa-bó͘、老人囡仔，差不多有萬gūa人。郭懷一mā tī tsit場ê戰役lāi-té khiau去。

人講：「千變萬化，m̄值得天造化」。Tsit-kài ê反抗運動無kah lø̄ kang tō hông鎮壓，除了使台灣人口減少真tsē之外，mā hō͘對岸想beh移民來台ê人真tiû-tû、無sáⁿ敢來。

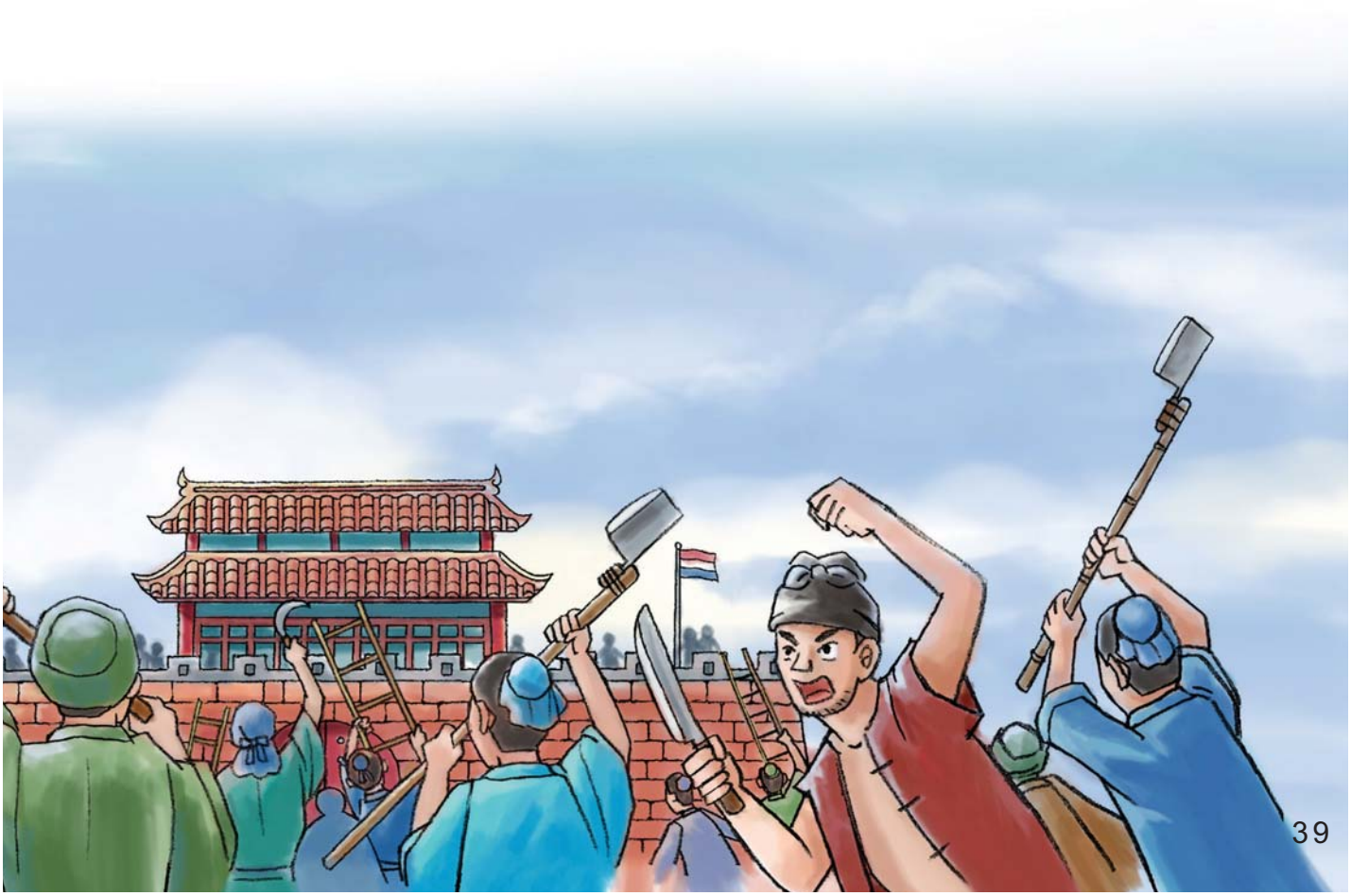

5. Ām-kún se^{n} liû—tú--tio̍h (_6)

Tng Kueh Huâi-it tī Tâi-uân huat-khí huán-khòng Ho-lan si̍t-bîn thóng-tī ê ūn-tōng ê sî, Tē^{n} Sîng-kong tng teh tī Tiong-kok Hok-kiàn it-tài hām Tshing-kok-ping tshia-pià^{n}. Tī 1658 nî i īng só͘-ū ê ping-li̍k 23 bān lâng pak-siōng kong Kim-lîng (Lâm-kia^{n}), kiat-kó lo̍h-sue phah-su, ke-hé khì tsi̍t-pùa^{n}. Liáu-āu i siū^{n}-tio̍h kóng in lāu-pē bat īng Tâi-uân tsùe hái-tshá̍t ki-tē, tō khai-sí khó-lū tsìn-kong Tâi-uân, siū^{n}-beh tsiàm-niá Tâi-uân tsò-ûi “huán Tshing ho̍k Bîng” ê ki-tē.

Lán tsîng-hûe mā-ū kóng-tio̍h Tē^{n} Tsi-liông ê līng-gūa tsi̍t-ê sī-sè Hô Pin. Hô Pin thia^{n}-tio̍h hong-sia^{n} kóng Tē^{n} Sîng-kong ū ì-sù phah Tâi-uân, tō tshah-tio̍h hái-tó͘ kàu Ē-mn̂g hó͘ Tē^{n} Sîng-kong, khì-tó͘ suat-ho̍k Tē^{n} Sîng-kong tsìn-kong Tâi-uân. Sui-bóng Tē^{n} Sîng-kong kap i ê pō͘-hā kok ū bô-kâng ê khùa^{n}-huat, king-kùe tsi̍t-huān ê tsing-lūn liáu, Tē^{n} Sîng-kong tsiah kuat-tīng tsing Tâi.

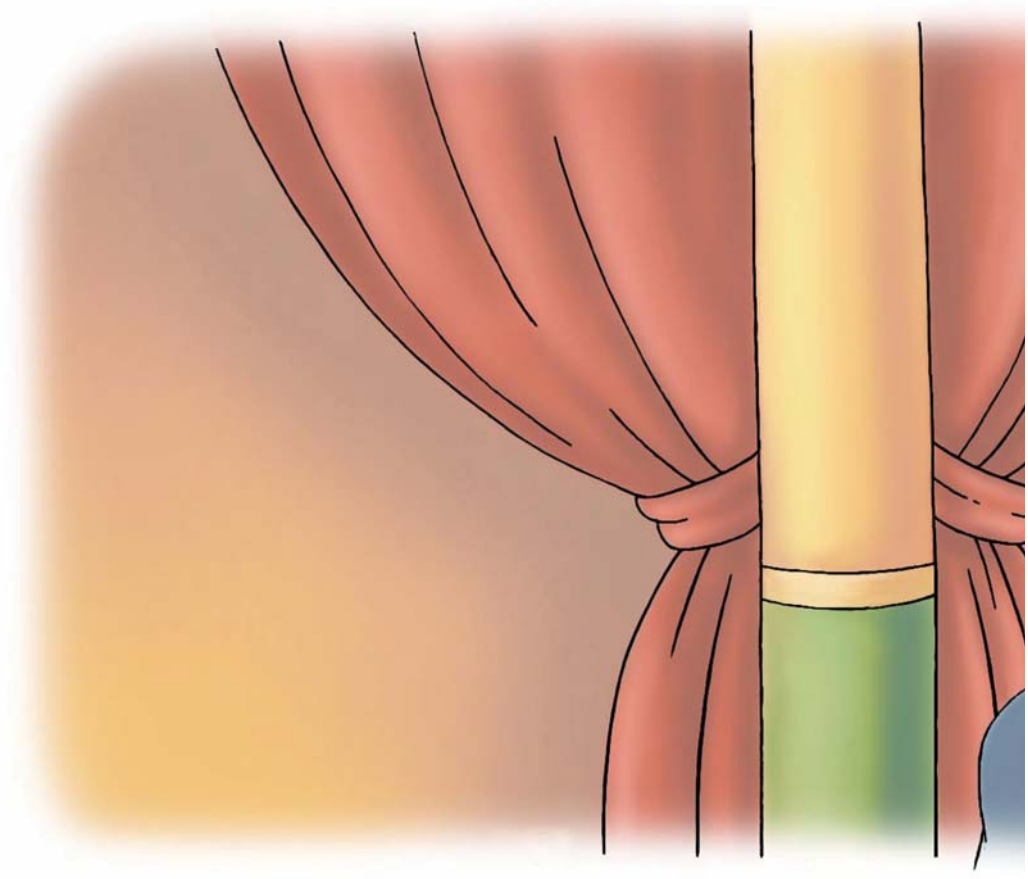

5. Ām-kún生瘤—tú--tio̍h（_6）

當郭懷一tī台灣發起反抗荷蘭殖民統治ê運動ê時，鄭成功當teh tī中國福建一帶hām清國兵車拼。Tī 1658年伊用所有ê兵力23萬人北上攻「金陵」（南京），結果落衰phah輸，家伙去一半。Liáu後伊想tio̍h講in老爸bat用台灣做海賊基地，tō開始考慮進攻台灣，想beh佔領台灣做為「反清復明」ê基地。

咱前回mā有講tio̍h鄭芝龍ê另外一個sī-sè「何斌」。何斌聽tio̍h風聲講鄭成功有意思phah台灣，tō紮tio̍h海圖到廈門乎鄭成功，企圖說服鄭成功進攻台灣。雖罔鄭成功kap伊ê部下各有無kâng ê看法，經過一番ê爭論liáu，鄭成功tsiah決定征台。

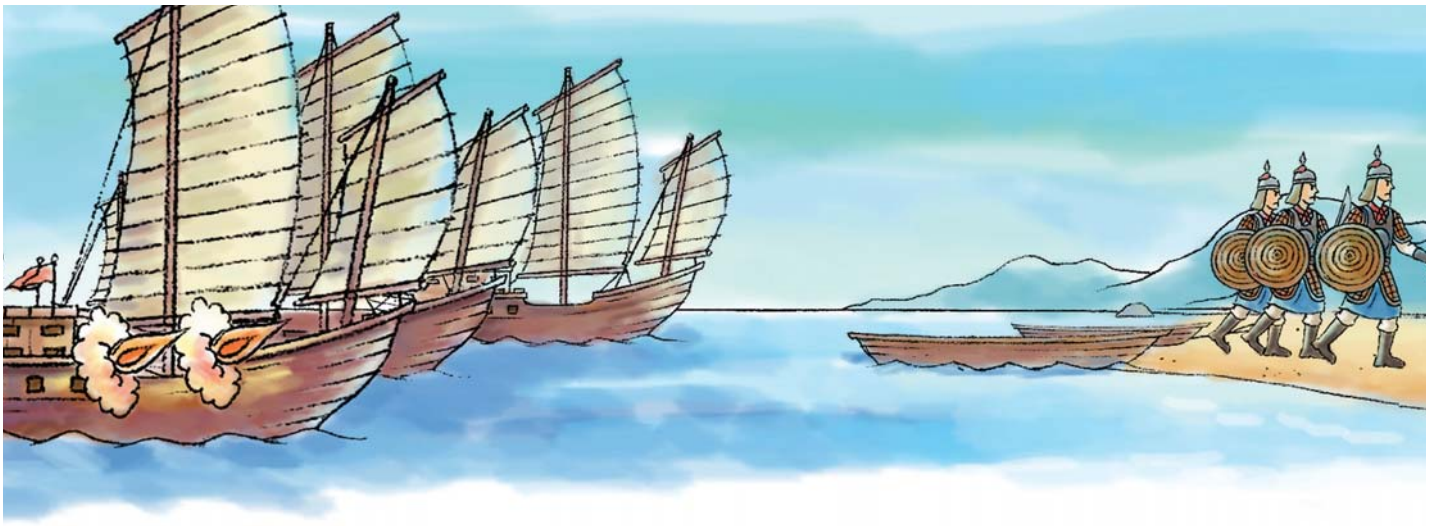

Siȯk-gí kóng, “ām-kún seⁿ liû—tú--tiȯh.” Tēⁿ Sîng-kong tī Tiong-kok ê kun-sū bô sūn-lī, búe-tshiú put-tik-í tsí-hó tsìn-kong Tâi-uân thang tsùe i ê “hȯk-hing ki-tē.” 1661 nî 4 guėh, Tēⁿ Sîng-kong sut-niá 2 bān 5 tshing miâ sū-ping, àn Hô Pin ê tē-tō͘ só͘ kí ê lō͘-tsháu, lī-iōng hái-tsúi ik--khí-lâi ê sî-tsūn, phiah-khui Ho-lan ê phàu-tâi, ùi Lȯk-ní-mn̂g tsúi-lō͘ kong ji̍p-lâi Tâi-uân. Ho-lan-lâng siūⁿ-būe-kàu ū tsit-pō͘, suah ná phah ná su, kàu lō͘-búe tsí-hó tâu-hâng. 1662 nî Tēⁿ Sîng-kong hām Ho-lan-lâng tshiam-tīng hô-iok, tsit-ê hô-iok sī khiā tī tsuán-niū-tsiá hām sîng-niū-tsiá ê li̍p-tiûⁿ, siang-hong hia̍p-tīng tsiong Tâi-uân niū-hō͘ Tēⁿ Sîng-kong thóng-tī. Tēⁿ Sîng-kong hō͘ Ho-lan-lâng ê tiâu-kiāⁿ sī in ē-sái tsah-tsáu só͘-ū su-iú tsâi-sán kap tó-tn̂g-khì Batavia só͘ su-iàu ê niû-si̍t, tshìng-iȯh, ji-tshiáⁿ tsàu-ga̍k tsiūⁿ-tsûn lâi lī-khui.

Tsū án-ne Tâi-uân ùi Ho-lan-lâng ê tshiú-thâu uāⁿ hō͘ Tēⁿ Sîng-kong thóng-tī. Tēⁿ Sîng-kong tō tī Tâi-uân kiàn-li̍p tē-it ê ū hē-thóng, ū tso͘-tsit ê Hàn-jîn gūa-lâi tsìng-kuân.

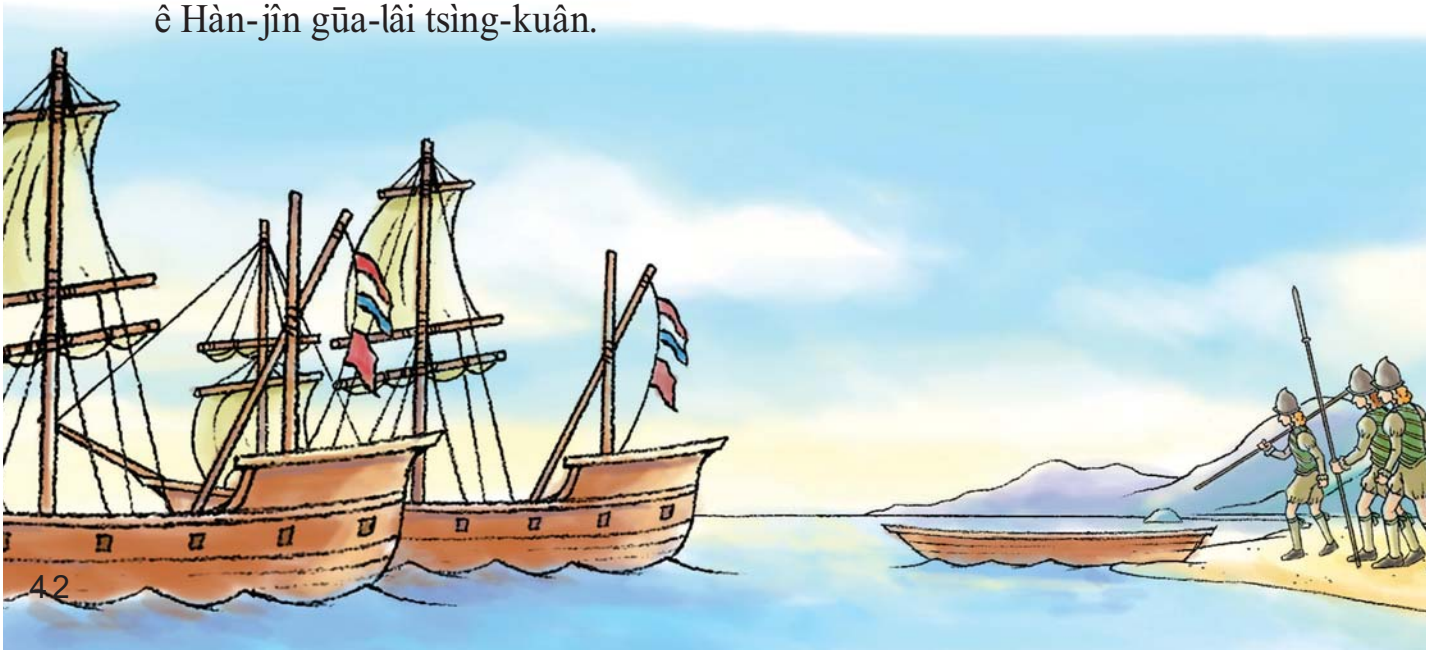

俗語講：「ām-kún生瘤—tú--tio̍h」。鄭成功tī中國ê軍事無順利，尾手不得已只好進攻台灣thang做伊ê「復興基地」。1661年4月，鄭成功率領2萬5千名士兵，按何斌ê地圖所指ê路草，利用海水溢起來ê sî-tsūn，避開荷蘭ê砲台，ùi鹿耳門水路攻入來台灣。荷蘭人想būe到有tsit步，suah ná phah ná輸，到lō͘-búe只好投降。

1662年鄭成功hām荷蘭人簽訂和約，tsit-ê和約是khiā tī轉讓者hām承讓者ê立場，雙方協定將台灣讓乎鄭成功統治。鄭成功hō͘荷蘭人ê條件是in ē-sái紮走所有私有財產kap倒tńg去巴達維亞所需要ê糧食、槍藥，而且奏樂上船來離開。

自án-ne台灣ùi荷蘭人ê手頭換乎鄭成功統治。鄭成功tō tī台灣建立第一個ê有系統、有組織ê漢人外來政權。

6. Sian piàⁿ sian, piàⁿ sí kâu-tsê-thian （_7）

Tēⁿ Sîng-kong phah-pāi Ho-lan tsiàm-niá Tâi-uân liáu, kā Tâi-uân kái-miâ hō-tsùe Tong-tơ, kiàn-li̍p i ê Tēⁿ--sī ông-tiâu. Bô kah pùaⁿ-tang, Tēⁿ Sîng-kong tō kùe-sin, iû kiáⁿ Tēⁿ King kè-sîng.

Tú khai-sí, Tēⁿ King iáu tsiàm-iú Tâi-uân kap Kim-mn̂g, Ē-mn̂g 2 ê sớ-tsāi. M̄-koh āu-lâi tso-siū Tshing-tiâu hām Ho-lan ê ha̍p-kong, tsí-hó hòng-khì Kim-mn̂g kap Ē-mn̂g, kuat-sim thùe-hûe Tâi-uân king-îng. I tsiong Tong-tơ kái-tsùe Tong-lîng, tsū-tshing Tong-lîng kok-ông, hit-tong-sî hām i tsùe sing-lí ê se-iûⁿ-lâng lóng kā i hō-tsùe King of Taywan (Tâi-uân kok-ông).

Tī 1669 nî Tēⁿ King siá hō Buán-tshing kuaⁿ-guân ê phūe-sìn lāi-té mā kóng-tio̍h, “...uán-tsua̍t tūa-hái, kiàn-kok Tong-lîng, pia̍t-li̍p khiân-khun...”（川口長孺，《台灣鄭氏紀事》）Tsin bîng-hián, hit-tong-sî í-king sī Tâi-uân to̍k-li̍p, kok-hō hō-tsùe Tong-lîng ông-kok.

6. 仙拼仙，拼死猴齊天（_7）

鄭成功phah敗荷蘭佔領台灣liáu，kā台灣改名號做「東都」，建立伊ê鄭氏王朝。無kah半冬，鄭成功tō過身，由囝「鄭經」繼承。

Tú開始，鄭經iáu佔有台灣kap金門、廈門2個所在。M̄-koh後來遭受清朝hām荷蘭ê合攻，只好放棄金門kap廈門，決心退回台灣經營。伊將「東都」改做「東寧」，自稱「東寧國王」，hit當時hām伊做sing-lí ê西洋人lóng kā伊號做「King of Taywan」（台灣國王）。

Tī 1669年鄭經寫乎滿清官員ê批信lāi-té mā講tio̍h：「……遠絕大海，建國東寧，別立乾坤……」（川口長孺，《台灣鄭氏紀事》）。真明顯，hit當時已經是台灣獨立，國號號做「東寧王國」。

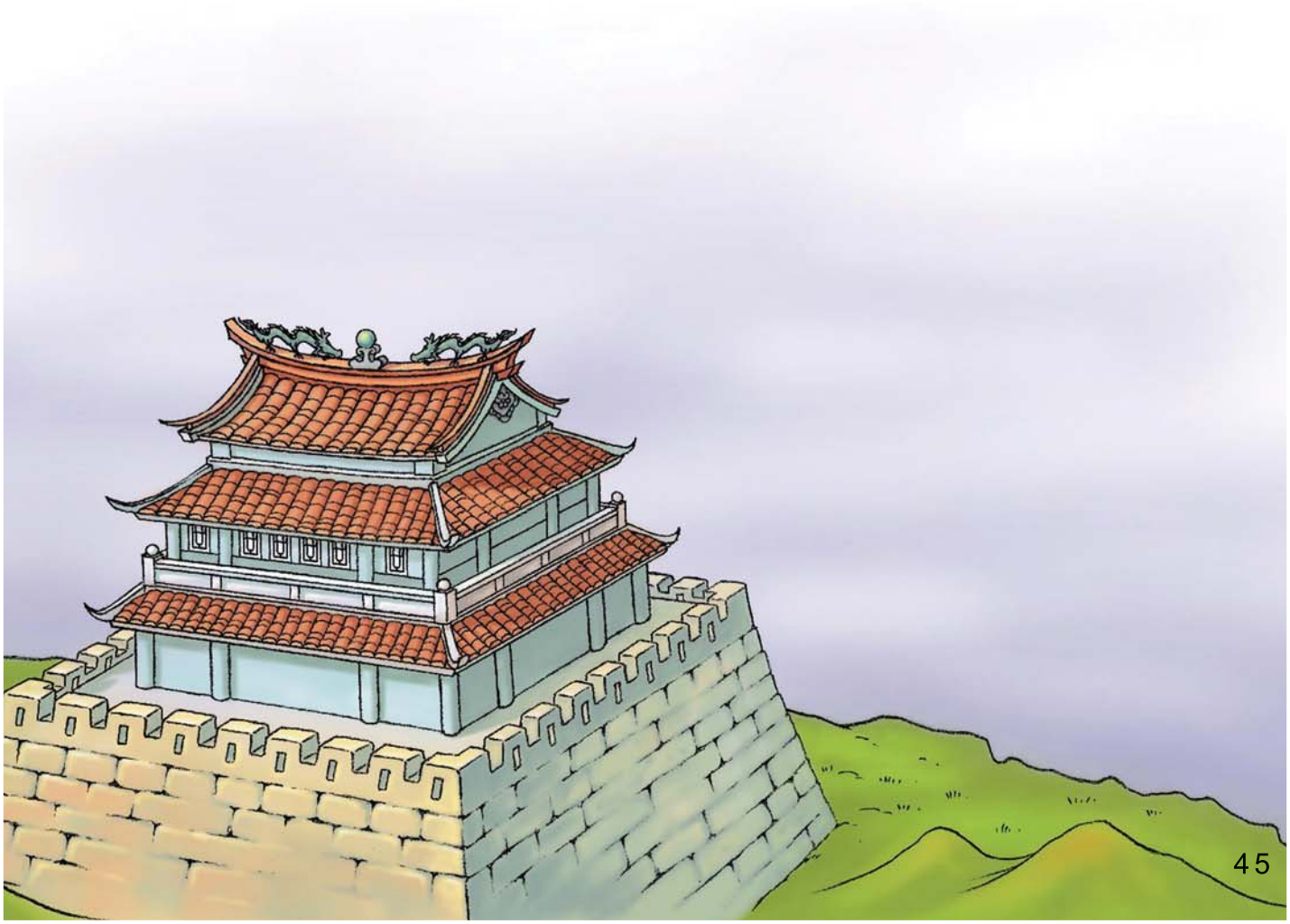

Tong-lîng ông-kok tùi Tâi-uân ê king-îng tsú-iàu ū saⁿ hong-bīn. Tē-it, tsióng-lē thó-tē khai-khún, si̍t-si tūn-tiân tsè-tō, thang-hó kiòng-ìng kun-tūi ê tsia̍h-tshīng. Tē-jī, siat ha̍k-hāu, si̍t-si Jû-ka kàu-io̍k, thang-hó î-tshî thóng-tī ki-kò. Tē-saⁿ, hām Tshing-kok í-gūa ê kok-ka tsiông-sū kok-tsè bō-i̍k, huat-tián king-tsè thang-hó thu̍t-phùa Tshing-kok ê "kìm-hái-līng" kap "tshian-kài-līng" ê king-tsè hong-só.

Sio̍k-gí kóng, "sian piàⁿ sian, piàⁿ sí kâu-tsê-thian." Sui-jiân Tēⁿ King tī Tâi-uân kiàn-li̍p Tong-lîng ông-kok, m̄-koh i n̂g-bāng lō͘-búe ū-tsi̍t-kang ē-tàng "huán-kong Tiong-kok tāi-lio̍k" ê iá-sim pīng bô hòng-khì, só͘-í tùi Tshing-kok iáu tsûn-ū ti̍k-ì ê sim-thài. Tshing-kok ūi-tio̍h tùi-hù Tong-lîng ông-kok só͘ si̍t-si ê thih-uán tsìng-tshik, tshiūⁿ-kóng "kìm-hái-līng" kap "tshian-kài-līng" mā tsō-tsiâⁿ Tiong-kok iân-hái it-tài jîn-bîn ê sing-ua̍h khùn-khó͘. Siang-hong sio-tsiàn, tsia̍h-khui ê íng-uán sī jîn-bîn! Li̍k-sú kā lán kóng, "tsi̍t-pîng tsi̍t-ke-tāi, kong-má sûi-lâng tshāi," kam-guān hô-pîng siong-tshú, tsùe hó-tshù-piⁿ tsiah sī tsiàⁿ-tō͘!

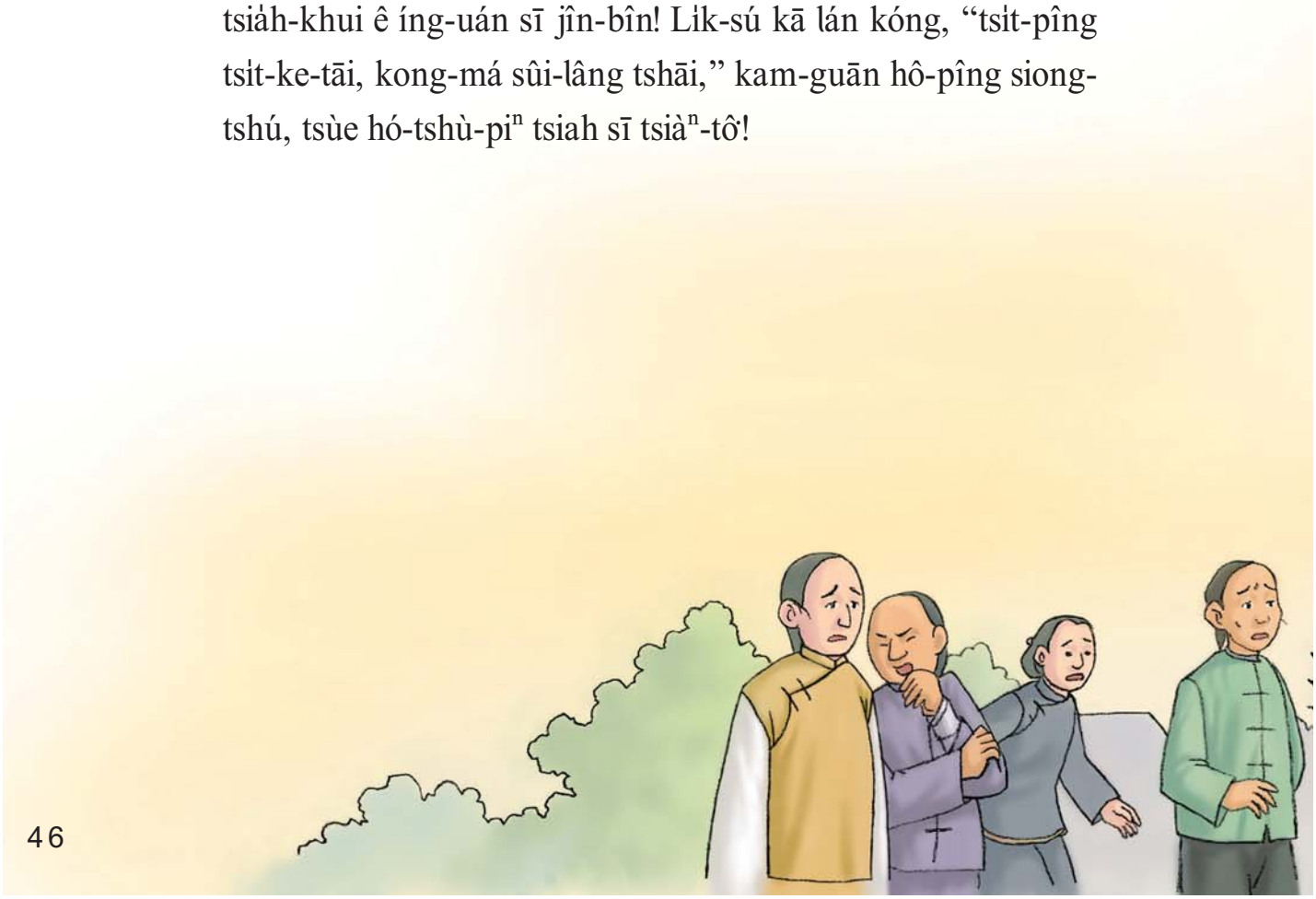

東寧王國對台灣ê經營主要有三方面：第一，獎勵土地開墾，實施屯田制，thang好供應軍隊ê食穿。第二，設學校，實施儒家教育，thang好維持統治機構。第三，hām清國以外ê國家從事國際貿易、發展經濟thang好突破清國ê「禁海令」kap「遷界令」ê經濟封鎖。

俗語講：「仙拼仙，拼死猴齊天」。雖然鄭經tī台灣建立東寧王國，m̄-koh伊ǹg-bāng lō͘-búe有一kang ē-tàng「反攻中國大陸」ê野心並無放棄，所以對清國iáu存有敵意ê心態。清國為tio̍h對付東寧王國所實施ê鐵腕政策像講「禁海令」kap「遷界令」mā造成中國沿海一帶人民ê生活困苦。雙方相戰，食虧ê永遠是人民！歷史kā咱講，「一pîng一家代，公媽隨人tshāi」，甘願和平相處，做好厝邊tsiah是正途！

7. Beh hó, ku peh-piah, beh pāi, tsúi pang-sua^{n} (_8)

Lán kóng Tshing-kok hām Tong-lîng ông-kok tsi-kan mā bat hô-tâm kúi-ā-pái, sīm-tsì l679 nî Tshing-kok thê-tshut hô-tâm tiâu-kiā^{n} kóng, “Tâi-uân pún hui Tiong-kok pán-tsi̍k, tsiok-hā pē-kiá^{n} tsū-pi̍t king-tsin... Pún-tiâu iá̍h hô sioh hái-gūa it tân-uân tē, put-thìng Tiân Hîng tsòng-sū siau-iâu kî-kan ho̍? Kim sam huan thián-bia̍t, tiong-gūa it-ka. Hô-kia̍t sik-sî, pì put hok su í hui tsi iām, to̍k tshng-î tsi bîn, nā-lîng pó-kìng sek-ping, tsik tsiông-tshú put-pì ting-hūa^{n}, put-pì tī-huat, put-pì ik i-kuan. Tshing-sîn ji̍p-kòng khó iā, put tshing-sîn ji̍p-kòng iá̍h khó iā. Í Tâi-uân ûi ki-tsú tsi Tiâu-sián, ûi Tshî-tshī tsi Ji̍t-pún, û sè bô huān, û jîn bô tsing, jî iân-hái sing-lîng íng-siok thô-thuàn, ûi tsioh-hā tô̍ tsi” (siông-kì^{n} ‘Pîng-lâm tsiong-kun Pūe Tsí-lāi tap-tì Tē^{n} King tsi jū-bûn’). Tshing-kok ê ì-sù sī kóng, tsí-iàu lióng-pîng hô-pîng siong-tshú mài koh sa^{n}-tsi^{n}, tsiông-tshú í-āu Tong-lîng ông-kok hām Tiâu-sián, Ji̍t-pún kāng-khuán, ē-tàng tiàm Tâi-uân kiàn-li̍p ka-tī ê kok-ka. Khó-sioh Tē^{n} King hām Tshing-kok tâm-hô ê kè-thîng tang-tiong ū tsi̍t-kúa tiâu-kiā^{n} kóng bē-há̍h, só͘-í hô-tâm it-ti̍t bô kiat-kó.

7. Beh好，龜peh壁；beh敗，水pang山 （_8）

咱講清國hām東寧王國之間mā bat和談kúi-ā-pái，甚至1679年清國提出和談條件講：「台灣本非中國版籍，足下父子自闢荊榛……。本朝亦何惜海外一彈丸地，不聽田橫壯士逍遙期間乎？今三藩殄滅，中外一家。豪傑識時，必不復思噓已灰之焰，毒瘡痍之民，若能保境息兵，則從此不必登岸，不必薙髮，不必易衣冠。稱臣入貢可也，不稱臣入貢亦可也。已台灣為箕子之朝鮮，為徐市之日本，於世無患，於人無爭，而沿海生靈永息塗炭，惟足下圖之」（詳見〈平南將軍貝子賴答致鄭經之諭文〉）。清國ê意思是講，只要lióng-pîng和平相處mài koh相爭，從此以後東寧王國hām朝鮮、日本kāng-khúan，ē-tàng tiàm台灣建立ka-tī ê國家。可惜鄭經hām清國談和ê過程當中有一寡條件講bē合，所以和談一直無結果。

Lō͘-búe in-ūi kúi-pái tâm-hô lóng tâm bē-sîng, koh ka-siōng Si Lông it-tı̍t thê-gī kong-tán Tong-lîng ông-kok, āu-lâi Tshing-kok hā kuat-sim beh the̍h-hā Tâi-uân. Ūi-tio̍h ū-hông Tshing-kok-ping ê tsìn-kong, Tēⁿ--sī ê kun-tūi mā giâm-hông kài-pī, m̄-koh Tēⁿ--sī kun-tūi sū-khì pīng bô hó, jî-tshiánⁿ ūi-tio̍h kun-niû ài khò tāng-sùe, tsō-sîng peh-sìⁿ sing-ua̍h khùn-khó͘ suah sit-khì bîn-sim. 1683 nî, Si Lông niá-ping kong-hā Phêⁿ-ô͘, hit-sî tsāi-ūi ê Tēⁿ King ê kiáⁿ Tēⁿ Khek-sóng khùaⁿ sî-sè í-king khì--à mā bô sim koh tsiàn, tsí-hó bô tiâu-kiāⁿ tâu-hâng, só͘-í Si Lông bô lâu-hueh tō tsiàm-niá Tâi-uân.

Sio̍k-gí kóng, “beh hó, ku peh-piah; beh pāi, tsúi pang-suaⁿ,” koh kóng “it-tāi hing, jī-tāi hiân, saⁿ-tāi lok-liân.” Tong-lîng ông-kok sui-jiân tī Tâi-uân hái-kiap hong-kong kùe tsı̍t-sî, m̄-koh bô kúi-nî tō hō͘ Tshing-kok thun-pìng--khì. Tong-lîng ông-kok lō͘-búe piànⁿ bē-kùe Tshing-kok-ping m̄-sī in-ūi “sió-kok” piànⁿ bē-kùe “tūa-kok,” tsú-iàu sī in-ūi Tēⁿ--sī tsìng-kuân lāi-pō͘ tùi “Tshing-kok tsìng-tshik” ū hun-kî. Jî-tshiánⁿ Tēⁿ--sī tsìng-kuân tī Tâi ê bo̍k-tik tsú-iàu sī thê-kiōng huán-kong ê kun-su, pīng m̄-sī í jîn-bîn hok-tsí ûi khó-liāng, suah bô-huat-tō͘ tit-tio̍h tsuân-bîn tsi-tshî. In-ūi kun-bîn pīng bô hîng-sîng ūn-miā kiōng-tông-thé, tùi thó͘-tē kám-tsîng iáu bô-kàu, bô-huat-tō͘ tí-khòng gūa-lâi tshim-lio̍k-tsiá. Ùi tsia hō͘ lán tit-tio̍h tsin tūa ê khé-sī, tùi tio̍h tong-tsîng lâi-tsū Tiong-hûa jîn-bîn kiōng-hô-kok tī tsìng-tī kap kun-sū tíng-thâu ê ui-hia̍p, lán ài jīn-tông Tâi-uân, bô hun tso̍k-kûn tsùe-húe ūi Tâi-uân phah-piànⁿ tsiah ē-tàng khai-tshòng bí-hó, tshut-thâu-thiⁿ ê bī-lâi!

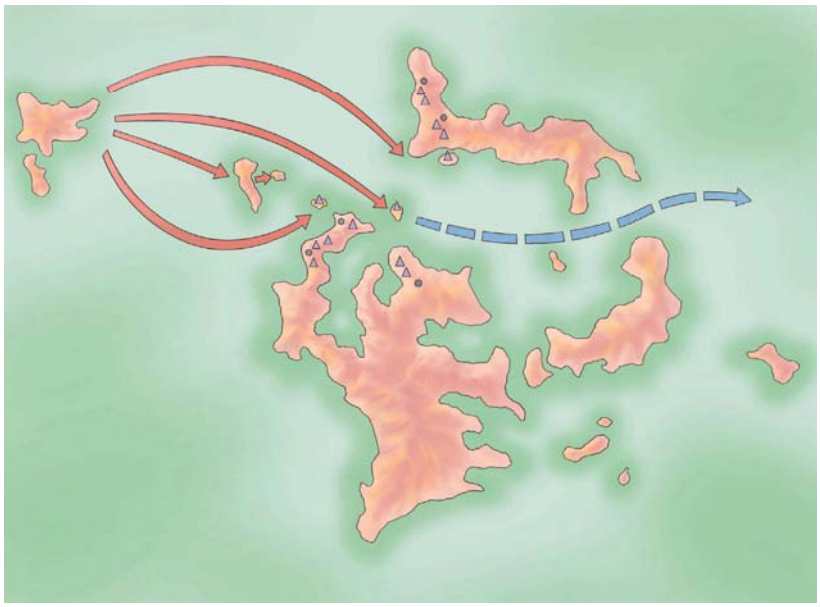

Lō͘-búe因為kúi-pái談和lóng談bē成，koh加上「施琅」一直提議攻打東寧王國，後來清國下決心beh提下台灣。為tio̍h預防清國兵ê進攻，鄭氏ê軍隊mā嚴防戒備，m̄-koh鄭氏軍隊士氣並無好，而且為tio̍h軍糧ài課重稅，造成百姓生活困苦suah失去民心。1683年，施琅領兵攻下澎湖，hit時在位ê鄭經ê囝「鄭克塽」看時勢已經去à mā無心koh戰，只好無條件投降，所以施琅無流血tō佔領台灣。

俗語講：「Beh好，龜peh壁；beh敗，水pang山」；koh講「一代興，二代賢，三代lok-liân」。東寧王國雖然tī台灣海峽風光過一時，m̄-koh無kúi年tō乎清國吞併去。東寧王國lō͘-búe拼bē過清國並m̄是因為「小國」拼bē過「大國」，主要是因為鄭氏政權內部對「清國政策」有紛歧。而且鄭氏政權治台ê目的主要是提供反攻ê軍需，並m̄是以人民福祉為考量，suah無法度得tio̍h全民支持。因為軍民並無形成運命共同體，對土地感情iáu無夠，無法度抵抗外來侵略者。Ùi tsia乎咱得tio̍h真大ê啓示：對tio̍h當前來自中華人民共和國tī政治kap軍事頂頭ê威脅，咱ài認同台灣、無分族群做伙為台灣打拼tsiah ē-tàng開創美好、出頭天ê未來！

Tshing-kok phah-pāi Tē^{n} Khek-sóng liáu, i tsi̍t-khai-sí pīng bô àn-sǹg kā Tâi-uân la̍p-ji̍p Tshing-kok pán-tō͘. Hit-sî Tshing-kok kua^{n}-guân jīn-ûi Tâi-uân kan-ta^{n} sī “pàng ke-sái=ê ū, se^{n} ke-nn̄g=ê bô,” pún-té siū^{n}-beh hòng-khì Tâi-uân, tsiong Tâi-uân tó-siōng ê Hàn-î-bîn lóng súa-tńg--khì Tiong-kok, kan-ta^{n} tshun kā Phê^{n}-ō͘ lâu--lo̍h-lâi tsùe kun-sū īng-tē. Si Lông tsai-iá^{n} liáu tō siū^{n}-khang siū^{n}-phāng iû-sueh Tshing-kok kua^{n}-guân tsiong Tâi-uân lâu--lo̍h-lâi tsiah ē-tàng bián-tû hiō-huān. Tshing-kok kua^{n}-guân siū^{n}-siū^{n}--leh mā ū-lí, tsiah kā Tâi-uân li̍t-ji̍p pán-tō͘.

Sui-jiân Tshing-kok kā Tâi-uân li̍t-ji̍p pán-tō͘, m̄-koh i ê sim-thài sī ūi-tio̍h hông-Tâi jî tī-Tâi, kia^{n} Tâi-uân-lâng koh khí--lâi “tsō-huán,” “huán Tshing,” só͘-í siat “sam kìm,” hān-tsè Tiong-kok jîn-bîn î-bîn Tâi-uân. Kî-tiong ū tsi̍t-tiâu sī kìm-tsí Kn̂g-tang it-tài î-bîn Tâi-uân, tse mā-sī tsō-sîng Kheh-ka î-bîn pí Hō-ló (Bân-lâm) î-bîn khah bān koh khah tsió lâi Tâi-uân ê guân-in tsi-it. “Sam kìm” tsit-ê hān-tsè it-ti̍t kàu kah 1760 nî tsiah tsuân-bīn kái-tû, Hàn-jîn tsiah ē-sái tsìng-sik tsuân-bīn tsū-iû î-bîn Tâi-uân.

清國phah敗鄭克塽liáu，伊一開始並無按算kā台灣納入清國版圖。Hit時清國官員認為台灣kan-ta^{n}是「放雞屎=ê有，生雞卵=ê無」，本底想beh「放棄」台灣，將台灣島上ê漢移民lóng súa tńg去中國，kan-ta^{n} tshun kā澎湖留落來做軍事用地。施琅tsai-iá^{n} liáu tō想khang想phāng遊說清國官員ài將台灣留落來tsiah ē-tàng免除後患。清國官員想想leh mā有理，tsiah kā台灣列入版圖。

雖然清國kā台灣列入版圖，m̄-koh伊ê心態是為tiòh防台而治台，驚台灣人koh起來「造反」、「反清」，所以設「三禁」，限制中國人民移民台灣。其中有一條是禁止廣東一帶移民台灣，這mā是造成「客家」移民比「Hō-ló」（閩南）移民khah慢koh khah tsió來台灣ê原因之一。「三禁」tsit-ê限制一直到kah 1760年tsiah全面解除，漢人tsiah ē-sái正式全面自由移民台灣。

8. Gê-mn̂g pat-jī khai, bô tsî^{n} m̄-bián lâi (_9)

Tshing-kok tùi Tâi-uân ê thóng-tī sī tshái-iōng “hông huán” ê tsìng-tshik, iā tsiū-sī bô ǹg-bāng ē-tàng ùi Tâi-uân the̍h-tio̍h hó-tshù, kan-ta^{n} hi-bāng Tâi-uân mài “tsō-huán,” mài “huán Tshing” tō hó.

In-ūi Tshing-kok tùi Tâi-uân pīng bô kū-thé kiàn-siat kè-uē, só-í Tâi-uân tī Tshing-kok thóng-tī ê 213 tang tong-tiong tsìng-tī king-tsè huat-tián tsin iú-hān. Sio̍k-gí kóng, “3 nî kua^{n} 2 nî múa,” tse piáu-sī hit-tong-sî lâi Tâi-uân tsùe-kua^{n}=ê jīm-kî 3 tang tō būe-thàu, tō siū^{n}-beh kúa^{n}-kín tiàu-tn̂g--khì Tiong-kok lāi-tē. Tû-liáu tsùe-kua^{n}=ê bô jīn-tông Tâi-uân tsi-gūa, Tshing-kok thóng-tī Tâi-uân ê sî mā tsīn-liōng hông-tsí kuân-lik Tâi-uân-hùa. Tshiū^{n}-kóng tsū Tâi ê kun-tūi 3 nî tō ài lûn-tiàu 1 pái, jî-tshiá^{n} m̄-tsún Tâi-uân-lâng tsùe-ping, in-ūi kia^{n} Tâi-uân-lâng ū bú-khì liáu ē huán Tshing.

Hit-tong-sî tsùe-kua^{n}=ê in-ūi būe-sóng hông tiàu-lâi Tâi-uân, tùi Tâi-uân bô jīn-tông mā bô thià^{n}-sim, só-í ē tham tō tsīn-liōng tham, iû-tsúi lau-lau--leh tō beh tn̂g-khì Tiong-kok lāi-tē. Sio̍k-gí kóng, “gê-mn̂g pat-jī khai, bô tsî^{n} m̄-bián lâi,” “tsùe-kua^{n} nā tshing-liâm, tsia̍h-pn̄g tō kiáu iâm.” Tse lóng suat-bîng hit-tong-sî Tshing-kok kua^{n}-guân tī Tâi-uân uai-ko tham-u ê giâm-tiōng tsîng-hîng.

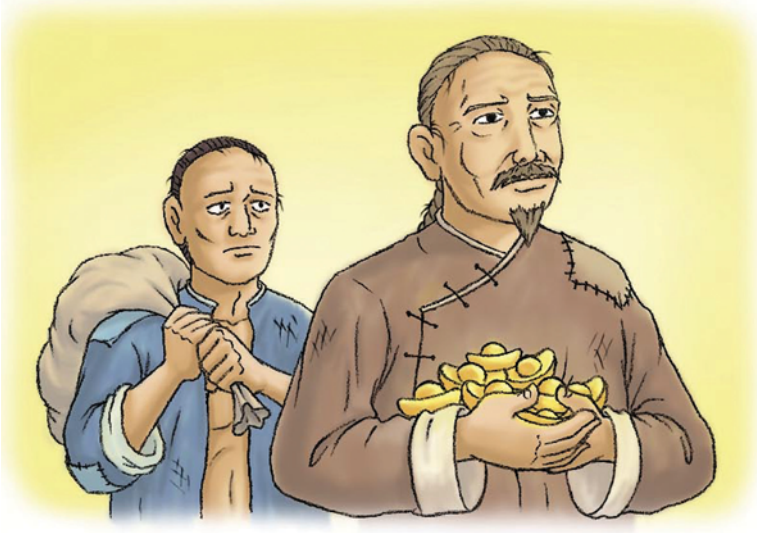

8. 衙門八字開，無錢m̄免來（_9）

清國對台灣ê統治是採用「防反」ê政策，也就是無ǹg-bāng ē-tàng ùi台灣提tio̍h好處，kan-ta^{n}希望台灣mài「造反」、mài「反清」就好。

因為清國對台灣並無具體建設計畫，所以台灣tī清國統治ê 213冬當中政治經濟發展真有限。俗語講：「3年官2年滿」，tse表示hit當時來台灣做官ê任期3冬tō būe-thàu，tō想beh趕緊調tńg去中國內地。除了作官ê無認同台灣之外，清國統治台灣ê時mā盡量防止權力台灣化。像講駐台ê軍隊3年tō ài輪調1 pái，而且不准台灣人做兵，因為驚台灣人有武器了會反清。

Hit當時做官ê因為būe爽hông調來台灣，對台灣無認同mā無疼心，所以會貪tō盡量貪，油水撈撈leh tō beh tńg去中國內地。俗語講：「衙門八字開，無錢m̄免來」，「做官若清廉，食飯就攪鹽」。Tse lóng說明hit當時清國官員tī台灣uai-ko貪污ê嚴重情形。

In-ūi tsiảh-tsî^{n}-kua^{n} ê uai-ko, tì-sú Tshing-kok thóng-tī ê nn̄g-pah-gūa tang tiong-kan huat-sing bû-sò ê jîn-bîn khí-gī sū-kiā^{n}. Tsin tsē thn̂g-tshiah-kha ê tsò-sit-lâng in-ūi tsih-tsàn bē-tiâu hong-kiàn kua^{n}-liâu ê hú-pāi, sớ-í tiā^{n}-tiā^{n} khí-lâi huán Tshing, tshiū^{n}-kóng Tsu It-kùi, Lîm Sóng-bûn tíng sū-kiā^{n}. Tsit-kúa sū-kiā^{n} tsē kah tō tshin-tshiū^{n} siȯk-gí sớ-kóng “3 nî tsi̍t sió-huán, 5 nî tsi̍t tāi-luān” án-ne hiah tsiảp huat-sing. Sui-bóng khí-gī sū-kiā^{n} tsin tsē, m̄-koh Tshing-kok thóng-tī-tsiá suah lóng bô kiám-thó sī án-tsúa^{n} jîn-bîn ē lâi huán Tshing? Lóng kā tsia-ê lâng jīn-tīng-tsùe thớ-húi kiông-tō “tsō-huán” lâi khùa^{n}-thāi, sớ-í piān-nā ū khí-gī sū-kiā^{n}, Tshing-tîng tō tshūe tsi̍t-kúa-lâng lâi tàu-sa^{n}-kāng “pîng-luān.” Tshiū^{n}-kóng, ká-sú tsō-huán=ê sī Hō-ló-lâng, thóng-tī-tsiá tō tshūe Kheh-lâng lâi pîng-luān. Ká-sú sī Kheh-lâng hām Hō-ló-lâng liân-tshiú, tō tshūe guân-tsū-bîn lâi pîng-luān. Nā pîng-luān iú-kong tō kā hong-tsùe “gī-bîn.” Tse sī “gī-bîn” tsit-ê sû ê iû-lâi, mā-sī Buán-tshing “lāng káu sio kā” thiau-puah-lī-kan ê tsȯk-kûn tsìng-tshik.

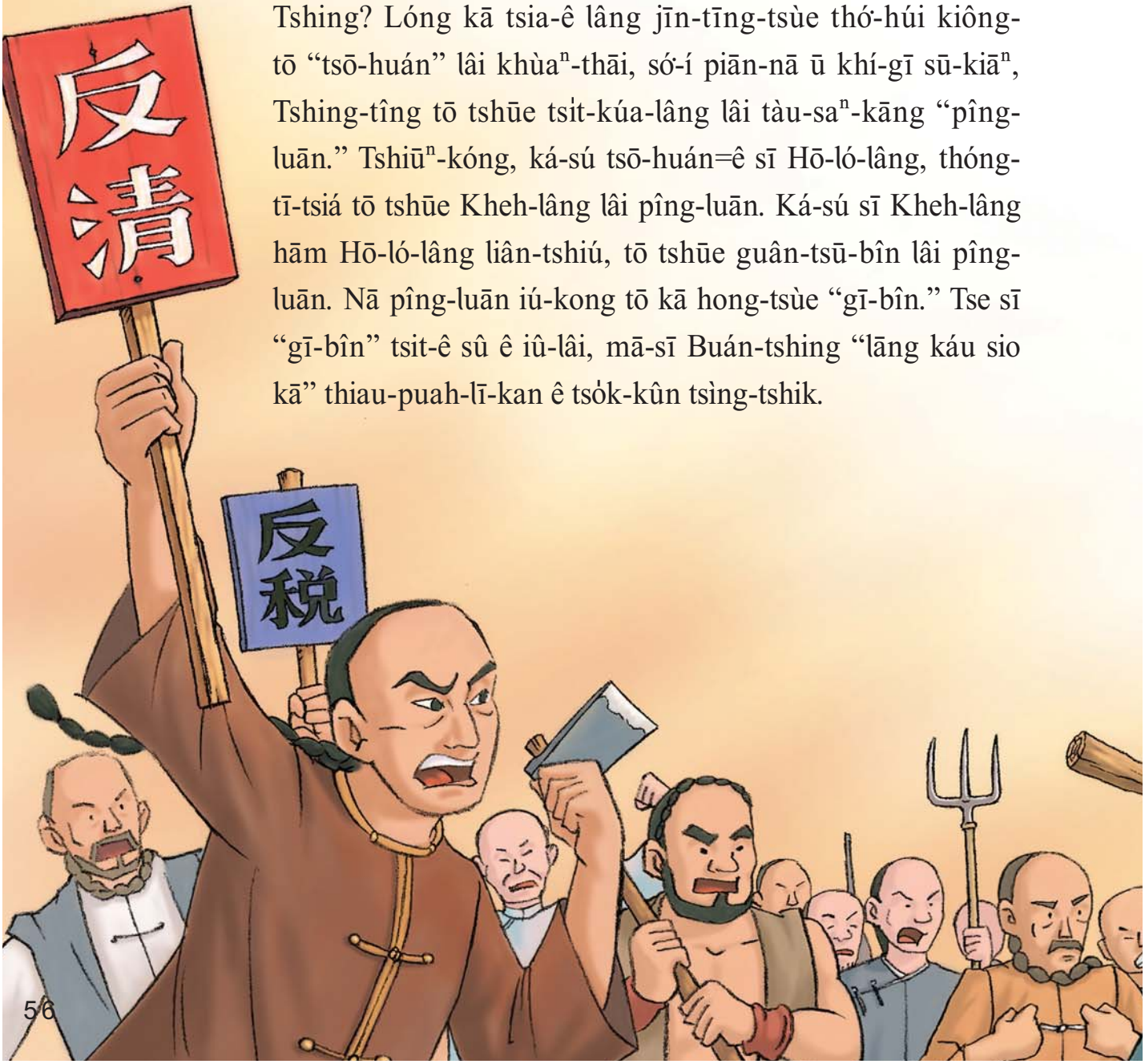

因為食錢官ê uai-ko，致使清國統治ê二百gūa冬中間發生無數ê人民起義事件。真tsē thǹg赤腳ê做穡人（tsò-sit-lâng）因為tsih-tsàn būe-tiâu封建官僚ê腐敗，所以tiāⁿ-tiāⁿ起來反清，像講「朱一貴」、「林爽文」等事件。Tsit-kúa事件tsē kah就親像俗語所講「三年一小反，五年一大亂」án-ne hiah tsia̍p發生。雖罔起義事件真tsē，m̄-koh清國統治者suah lóng無檢討是án-tsúaⁿ人民會來反清？Lóng kā tsia ê人認定做土匪、強盜「造反」來看待，所以便若有起義事件，清廷tō tshūe一寡人來tàu-saⁿ-kāng「平亂」。像講，假使造反ê是Hō-ló-lâng，統治者tō tshūe客人來平亂；假使是客人hām Hō-ló-lâng聯手，tō tshūe原住民來平亂；若平亂有功tō kā封做「義民」。這是「義民」tsit-ê詞ê由來，mā是滿清「弄狗相咬」挑撥離間ê族群政策。

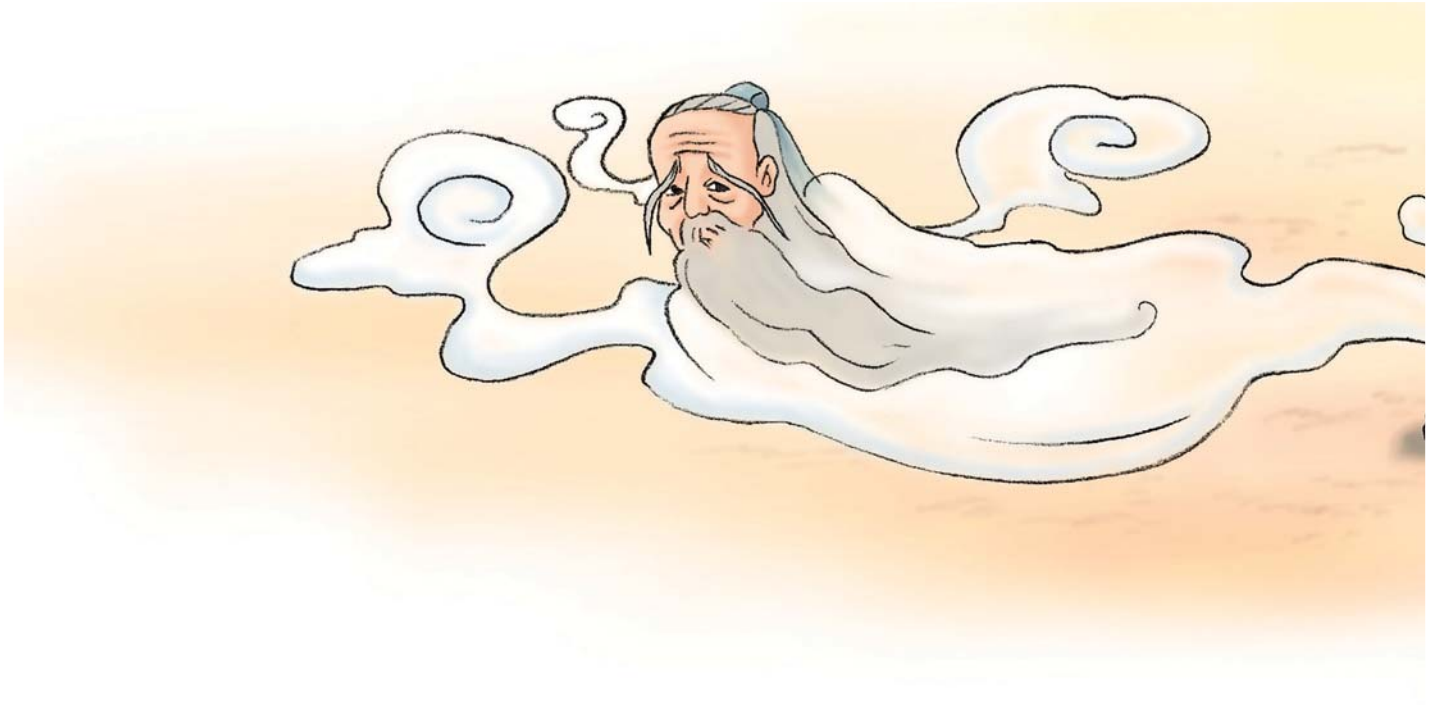

9. Tshùa tú Tshùa, Sîn-tsú-pâi-á kòng kòng phùa (_10)

Sui-jiân Tshing-kok hān-tsè Hàn-jîn î-bîn lâi Tâi-uân jī-tshiáⁿ kuaⁿ-hú ê tsia̍h-tsîⁿ-kuaⁿ tsin uai-ko, m̄-koh siūⁿ beh thau-tō͘ î-bîn Tâi-uân ê lâng kāng-khuán tsin tsē, tik-pia̍t sī 18 sè-kí bua̍t kàu 19 sè-kí tsho͘ sī Hàn-jîn î-bîn ê siōng-ko-tiâu. Ho-lan sî-tāi kàu-kah Tshing-kok tsiàm-niá tsho͘-kî, Tâi-uân ê î-bîn hām khai-khún ê thó͘-tē pí--khí-lâi jîn-kháu pí-lē iáu sǹg tsin tsió. Tān-sī Khong-hi tiong-kî í-āu, î-bîn jîn-kháu lú lâi lú tsē, tùi tio̍h thó͘-tē hām tsúi-guân ê saⁿ-tsiⁿ tō ná lâi ná kik-lia̍t.

Hit-tong-sî ūi-tio̍h tsū-jiân tsu-guân lâi saⁿ-tsiⁿ ê tāi-tsì m̄-nā huat-sing tī Kheh-lâng, Hō-ló-lâng kap guân-tsū-bîn ê tsú-iàu tso̍k-kûn tsi-kan, mā huat-sing tī tshù tso̍k-kûn tsi-kan. Tshiūⁿ-kóng, pêⁿ-pêⁿ ùi Hok-kiàn î-bîn lâi ê Tsiang-tsiu-pang hām Tsuân-tsiu-pang tsi-kan ê mô͘-tshat mā bē-tsió, sīm-tsì kāng sìⁿ mā ē ū kiù-hun. Só͘-í sio̍k-gí kóng, “Tshùa tú Tshùa, sîn-tsú-pâi-á kòng kòng phùa,” “Tân tú Tân, giá̍h to-á sio tsân.” Tse hián-sī sui-jiân pêⁿ-pêⁿ sī kāng tsong-tshin, m̄-koh piān-nā ū lī-hāi kuan-hē mā ē giá̍h to-á sio tsân, khí tshiong-thu̍t.

9. 蔡tú蔡，神主牌仔kòng kòng破（_10）

雖然清國限制漢人移民來台灣而且官府ê食錢官真uai-ko，m̄-koh想beh偷渡移民台灣ê人kāng-khuán真tsē，特別是18世紀尾到19世紀初是漢人移民ê siōng高潮。荷蘭時代到kah清國佔領初期，台灣ê移民hām開墾ê土地比起來人口比例iáu算真tsió；但是康熙中期以後，移民人口lú來lú tsē，對tio̍h土地hām水源ê相爭tō ná來ná激烈。

Hit當時為tio̍h自然資源來相爭ê代誌m̄-nā發生tī客人、Hō-ló-lâng kap原住民ê主要族群之間，mā發生tī次族群之間。像講，pe̍ⁿ-pe̍ⁿ ùi福建移民來ê漳州幫hām泉州幫之間ê摩擦mā bē-tsió，甚至kāng姓mā會有糾紛。所以俗語講：「蔡tú蔡，神主牌仔kòng kòng破」，「陳tú陳，giảh刀仔sio殘」。Tse顯示雖然pe̍ⁿ-pe̍ⁿ是kāng宗親，m̄-koh piān若有利害關係mā會giảh刀仔sio殘、起衝突。

Hun-sik Tshing-kok thóng-tī Tâi-uân nn̄g-pah gūa tang, ē huat-sing bû-sò ê siah-tàu, huán Tshing ê guân-in tsú-iàu ū 3 tiám. It, Tshing-kok pún-té tō bô tiōng-sī Tâi-uân, sī ūi "hông-Tâi jî tī-Tâi," jî-tshiáⁿ tsia̍h-tsîⁿ-kuaⁿ búaⁿ-búaⁿ sī, uai-ko put-tuān. Jī, king-tsè-siōng tso-siū lūi-sū tūa-sió tsơ-hơ̄ ê tîng-tîng pak-siap. Saⁿ, king-tsè-siōng, ì-sik-siōng, iáu-būe khok-tāi kah tsuân Tâi-uân, "sìⁿ-miā kiōng-tông-thé" iáu-būe kiàn-li̍p uân-tsuân.

Tshing-kok thóng-tī Tâi-uân kî-kan sui-jiân siah-tàu put-tuān, m̄-koh tsit-ê sî-kî î-bîn mā tông-sî teh tsìn-hîng "thó-tù-hùa." Iā tsiū-sī tiàm tsia tshūa-bó seⁿ-kiáⁿ, kiàn-li̍p ka-hn̂g, kā Tâi-uân tòng-tsùe sī kò͘-hiong, bô beh koh tn̂g-khì Tiong-kok guân-hiong ah. Kàu-kah 19 sè-kí búe, Hàn-jîn î-bîn siā-hūe í-king piàn-tsiâⁿ thó-tù-hùa ê siā-hūe à. Sio̍k-gí kóng, "Tn̂g-suaⁿ-kheh, tùi-pùaⁿ sueh," ì-sù sī kóng ùi Tn̂g-suaⁿ (Tiong-kok) lâi ê sing-lí-lâng khah bô si̍t-tsāi, tiāⁿ-tiāⁿ tshut-kè tō beh hó͘--lâng. Tse hián-sī hit-tong-sî í-king ē khu-pia̍t pún-tē-lâng (Tâi-uân-lâng) kap Tn̂g-suaⁿ-lâng (Tiong-kok-lâng). Tâi-uân ê hái-tó bûn-hùa mā tī tsit-ê sî-kî bān-bān hîng-sîng.

Tsit-ê tsîng-hîng it-ti̍t-kàu 1895 nî Ji̍t-pún tsiàm-niá Tâi-uân, tsi̍t-hong-bīn in-ūi tē-saⁿ-tsiá ê tshim-lio̍k, tsi̍t-hong-bīn in-ūi hong-kiàn siā-hūe ê pang--khì, kiâⁿ-hiòng kīn-tāi-hùa, tì-sú siah-tàu bô koh huat-sing, pún-tē-lâng ì-sik mā ián-piàn-tsùe Tâi-uân-lâng ì-sik. Mā in-ūi Ji̍t-pún ê thóng-tī, Tâi-uân ê king-tsè, tsìng-tī, bûn-hùa tsióng-tsióng tsū-sîng-it-thé, hām Tiong-kok lú kiâⁿ lú hn̄g, lō͘-búe ián-piàn-tsùe Tâi-uân bîn-tso̍k (Taiwanese Nation) ê hîng-sîng!

分析清國統治台灣二百gūa冬，會發生無數ê械鬥、反清ê原因主要有：一、清國本底tō無重視台灣，是為「防台而治台」，而且食錢官滿滿是，uai-ko不斷。二、經濟上遭受類似大小租戶ê tîng-tîng剝削。三、經濟上、意識上，iáu būe擴大kah全台灣，「性命共同體」iáu būe建立完全。

清國統治台灣期間雖然械鬥不斷，m̄-koh tsit-ê時期移民mā同時teh進行「土著化」。也就是tiàm tsia娶bó生囝、建立家園、kā台灣當做是故鄉，無beh koh tńg去中國原鄉ah。到kah 19世紀尾，漢人移民社會已經變成土著化ê社會à。俗語講：「唐山客，對半說」，意思是講ùi唐山（中國）來ê sing-lí人khah無實在，tiāⁿ-tiāⁿ出價tō beh唬人。Tse顯示hit當時已經會區別本地人（台灣人）kap唐山人（中國人）；台灣ê海島文化mā tī tsit-ê時期慢慢形成。

Tsit-ê情形一直到1895年日本佔領台灣，一方面因為第三者ê侵略，一方面因為封建社會ê崩去、行向近代化，致使械鬥無koh發生，本地人意識mā演變做「台灣人」意識。Mā因為日本ê統治，台灣ê經濟、政治、文化種種自成一體，hām中國lú行lú遠，lō͘-búe演變做「台灣民族」（Taiwanese Nation）ê形成！

▲ 對白話字教育真有貢獻ê Barclay牧師（1849-1935）

10. Hàn-jī beh thȧk ē-bat, tshùi-tshiu tō phah sí-kat （_11）

Tsū Ho-lan thiat-thè liáu-āu, tī Tâi-uân ê lâi-tsū se-hng ê thuân-kàu uȧh-tāng tō tiām-tsīng lo̍h-lâi à, it-ti̍t-kàu-kah 19 sè-kí āu-pùa^{n}-kî tsiah koh khai-sí tshia^{n}-ia^{n} khí--lâi. Kî-tiong siōng kut-la̍t tshui-sak pe̍h-uē-jī ê Tiú^{n}-ló kàu-hūe tī 1865 nî tiàm hiān-tshú-sî ê Tâi-lâm siat-li̍p thuân-kàu ê pún-pō͘.

Tiú^{n}-ló kàu-hūe lâi-kàu Tâi-uân liáu, in ūi-tio̍h iân-sùa se-Au siā-hūe tsū tsong-kàu kái-kik í-lâi tō īng tsāi-tē pe̍h-uē gí-giân thuân-kàu ê thuân-thóng, tsin tsū-jiân tō suán-īng Tâi-gí tsùe thuân-kàu gí-giân. In ūi-tio̍h hō͘ lâng thȧk Sìng-king, bat Siōng-tè ê tō-lí, tō siat hȧk-hāu kap thui-kóng pe̍h-uē-jī. Só͘-ūi ê pe̍h-uē-jī, tō sī īng ABC Lô-má jī-bó lâi su-siá Tâi-gí ê tsi̍t-tsióng bûn-jī hē-thóng. Pún tsheh só͘ sú-iōng, Tâi-uân kàu-io̍k-pō͘ tī 2006 nî 10 gue̍h 14 só͘ kong-pò͘ ê Tâi Lô phin-im hong-àn, tō sī ùi pe̍h-uē-jī tsùe sió-khúa siu-kái tiâu-tsíng lâi=ê.

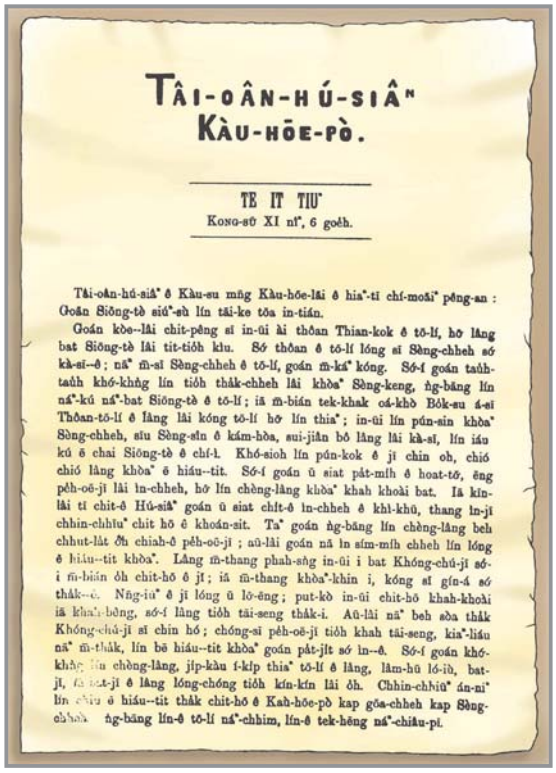

TÂI-OÂN-HÚ-SIÂⁿ
KÀU-HŌE-PÒ.

TE IT TIU˙
KONG-SŪ XI nî˙, 6 goéh.

Tâi-oân-hú-siâ˙ ê Kàu-su mn̄g Kàu-hōe-lāi ê hia˙-tī chí-moāi˙ pêng-an : Goān Siōng-tè siú˙-sù lín tāi-ke tōa in-tián.

Goán kòe--lâi chit-pêng sī in-ūi ài thôan Thian-kok ê tō-lí, hō lâng bat Siōng-tè lâi tit-tiòh kìu. Sớ thôan ê tō-lí lóng sī Sèng-chheh sớ kà-sī--ê ; nā˙ m̄-sī Sèng-chheh ê tō-lí, goán m̄-ká˙ kóng. Sớ-í goán taùh-taùh khớ-khn̄g lín tiòh thák-chheh lâi khòa˙ Sèng-keng, n̄g-bāng lín ná˙-kú ná˙-bat Siōng-tè ê tō-lí ; iā m̄-bián tek-khak oá-khò Bòk-su á-sī Thôan-tō-lí ê lâng lâi kóng tō-lí hō lín thia˙ ; in-ūi lín pún-sin khòa˙ Sèng-chheh, sīu Sèng-sîn ê kám-hòa, sui-jiân bô lâng lâi kà-sī, lín iáu kú ē chai Siōng-tè ê chí-ì. Khó-sioh lín pún-kok ê jī chin oh, chió chió lâng khòa˙ ē hiáu--tit. Sớ-í goán ū siat pát-mih ê hoat-tō, ēng pêh-oē-jī lâi ìn-chheh, hō lín chèng-lâng khòa˙ khah khoài bat. Iā kīn-lâi tī chit-ê Hú-siâ˙ goán ū siat chít-ê ìn-chheh ê khì-khū, thang ìn-jī chhin-chhīu˙ chit hō ê khoán-sit. Ta˙ goán n̄g-bāng lín chèng-lâng beh chhut-lât ǒh chiah-ê pêh-oē-jī ; aū-lâi goán nā ìn sím-mih chheh lín lóng ē hiáu--tit khòa˙. Lâng m̄-thang phah-sn̄g in-ūi i bat Khóng-chú-jī sớ-i m̄-bián ǒh chit-hō ê jī ; iā m̄-thang khòa˙-khin i, kóng sī gín-á sớ thák--ê. Nn̄g-iū˙ ê jī lóng ū lō-ēng ; put-kò in-ūi chit-hō khah-khoài iā khah-bēng, sớ-í lâng tiòh tāi-seng thák-i. Aū-lâi nā˙ beh sòa thák Khóng-chú-jī sī chin hó ; chóng-sī pêh-oē-jī tiòh khah tāi-seng, kia˙-liáu nā˙ m̄-thák, lín bē hiáu--tit khòa˙ goán pát-jít sớ ìn--ê. Sớ-í goán khớ-khn̄g lín chèng-lâng, jíp-kàu í-kíp thia˙ tō-lí ê lâng, lâm-hū ló-iù, bat-jī, [illegible]-jī ê lâng lóng-chóng tiòh kín-kín lâi ǒh. Chhin-chhiū˙ án-ni˙ lín [illegible] ē hiáu--tit thák chit-hō ê Kaù-hōe-pò kap gōa-chheh kap Sèng-chheh [illegible] n̄g-bāng lín-ê tō-lí ná˙-chhim, lín-ê tek-hēng ná˙-chiāu-pī.

▲ Barclay牧師1885年創辦ê台灣第一份報紙《Tâi-oân Hú-siâⁿ Kàu-hōe-pò》ê第一頁

10. 漢字beh讀會bat，嘴tshiu tō phah死結（_11）

自荷蘭撤退liáu後，tī台灣ê來自西方ê傳教活動tō tiām靜落來à，一直到kah 19世紀後半期tsiah koh開始tshiaⁿ-iāⁿ起來。其中siōng kut-lȧt tshui-sak白話字ê「長老教會」tī 1865年tiàm現此時ê台南設立傳教ê本部。

長老教會來到台灣liáu，in為tiȯh延續西歐社會自宗教改革以來tō用在地白話語言傳教ê傳統，真自然tō選用台語做傳教語言。In為tiȯh hō˙人讀聖經、bat上帝ê道理，tō設學校kap推廣「白話字」（Pȅh-uē-jī）。所謂ê白話字，tō是用ABC羅馬字母來書寫台語ê一種文字系統。本冊所使用，台灣教育部tī 2006年10月14所公布ê台羅拼音方案，tō是ùi白話字做sió-khúa修改調整來ê。

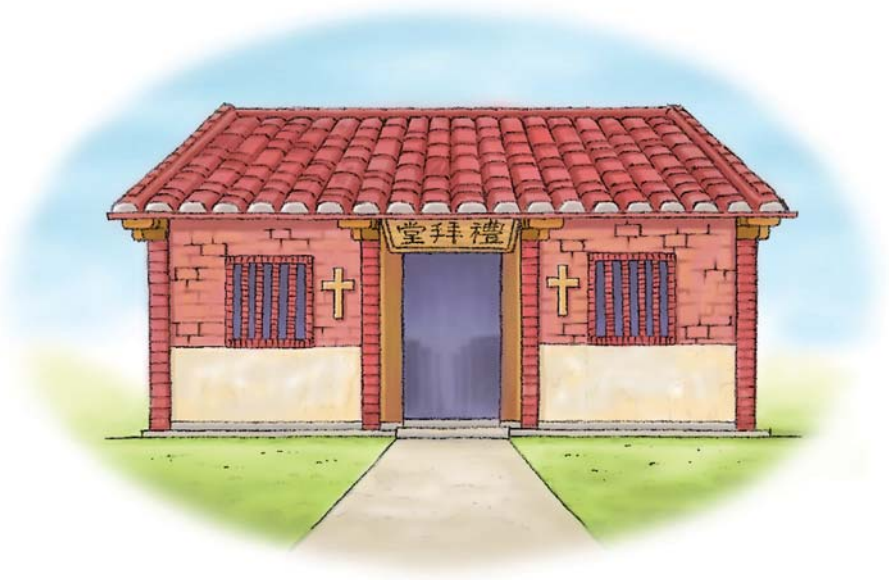

Pe̍h-uē-jī tùi kīn-tāi Tâi-uân pe̍h-uē-bûn sin bûn-ha̍k ê huat-tián pān-ián tsin tiōng-iàu ê kak-sik. Pe̍h-uē-jī ū huat-tō͘ tī Tâi-uân hông phó͘-phiàn sú-iōng, tong-tiong ê tūa kong-sîn tsi-it tsiū-sī Barclay bo̍k-su (Thomas Barclay 1849-1935, Pa-khik-lé). Barclay bo̍k-su 1849 nî tī Scotland ê Glasgow tshī tshut-sì. I tī 1875 lâi-kàu Tâi-uân thuân-kàu, kàu-kah 1935 nî tī Tâi-lâm kùe-sin, lóng-tsóng tī Tâi-uân kòng-hiàn 60 tang. Barclay bo̍k-su ín-tsìn ìn-suat-su̍t, ìn-suat-ki, tshòng-li̍p ìn-suat-só͘ Tsū-tīn-tông (sio̍k-tshing Sin-lâu Tsheh-pâng), khai-pān tē-it hūn pe̍h-ūe-jī pò-tsúa “Tâi-oân Hú-siâⁿ Kàu-hūe-pò”, siat-li̍p kàu-io̍k ki-kò͘ Tâi-lâm Sîn-ha̍k-īⁿ, tiông-sin huan-i̍k sin kū-iok Sìng-king, pian-ìn “Ē-Ing tūa sû-tián tsing-pó͘” tíng.

Hit-tong-sî Barclay bo̍k-su ūi-siáⁿ-mi̍h bô beh īng Hàn-jī lâi-tsùe tshut-pán ê sū-kang neh? Sio̍k-gí kóng, “Hàn-jī beh tha̍k ē-bat, tshùi-tshiu tō phah sí-kat,” in-ūi Hàn-jī ke tsin phái ó͘h, só͘-í Barclay bo̍k-su īng pe̍h-uē-jī lâi ìn tsheh thang hō͘ tsìng-lâng khùaⁿ khah-khuài bat.

白話字對近代台灣白話文新文學ê發展扮演真重要ê角色。白話字有法度tī台灣hông普遍使用，當中ê大功臣之一就是Barclay牧師（Thomas Barclay 1849-1935巴克禮）。Barclay牧師1849年tī Scotland ê Glasgow市出世。伊tī 1875來到台灣傳教，到kah 1935年tī台南過身，lóng總tī台灣貢獻60冬。Barclay牧師引進印刷術、印刷機，創立印刷所「聚珍堂」（俗稱「新樓書房」），開辦第一份白話字報紙《台灣府城教會報》，設立教育機構「台南神學院」，重新翻譯新、舊約聖經，編印《廈英大辭典增補》等。

Hit當時Barclay牧師為啥物無beh用漢字來做出版ê事工neh？俗語講：「漢字beh讀會bat，嘴tshiu tō phah死結」，因為漢字ke真歹學，所以Barclay牧師用白話字來印冊thang hō衆人看khah快bat。

Lán nā hian-khui Barclay bo̍k-su só tshòng-pān ê Tâi-uân Hú-siâⁿ Kàu-hūe-pò, lán ē-sái huat-hiān ū bē tsió īng Tâi-gí pe̍h-uē-jī siá=ê hiān-tāi sió-suat. Tshiūⁿ-kóng, 1886 nî 1 gue̍h tē 7 kî ū tsi̍t phiⁿ sió-suat hō-tsùe "Ji̍t-pún ê kuài-sū." Tsit-phiⁿ sió-suat pīng bô tsù-bîng tsok-tsiá, lāi-iông tsú-iàu sī kóng tsi̍t-ê siáu-tham ê lú-kuán thâu-ke khì hō͘ tsi̍t-ê ké-tsùe lāu hô͘-lî ê lâng-kheh phiàn-tsîⁿ--khì ê kò͘-sū.

In-ūi Barclay bo̍k-su ê tshui-sak, pe̍h-uē-jī tsiah tī Tâi-uân kiàn-li̍p ki-tshó͘, mā pûe-ióng tshut bē tsió ê Tâi-bûn tsok-ka, tshiūⁿ-kóng Lūa Jîn-sing, Tēⁿ Khe-phuàn, Tshùa Pûe-húe tíng. Barclay bo̍k-su tùi pe̍h-uē-jī kàu-io̍k ê kòng-hiàn kap tùi Tâi-uân bûn-ha̍k ê íng-hióng tsiah-ni̍h tūa, i ē-sái kóng sī "Tâi-uân pe̍h-uē-jī bûn-ha̍k tsi hū," kīn-tāi "Tâi-uân sin bûn-ha̍k ê khai-ki-tsó͘!"

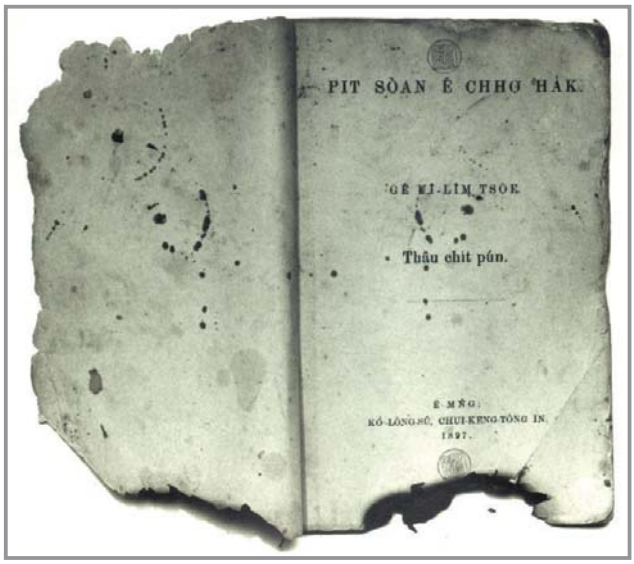
PIT SOAN Ê CHHO 'HAK.

GÊ KI-LIM TSOE.

Thâu chit pún.

Ê-MÑG:
KÓ-LÒNG-SÛ, CHUI-KENG-TÒNG IN.
1897.

▲1897年出版ê《筆算ê初學》數學課本

CHHÒNG-SÈ-KÌ

1 Goân-khí-thâu Siông-tè chhòng-chò thi⁸ kap tōe. Tōe sī khang-khang hûn-tûn; chhim-lan ê bin-chiū⁸ o͘-âm; Siông-tè ê Sîn ūn-tóng ti chûi-bin. Siông-tè kóng, Tiòh ū kng, chiū ū kng. 4 Siông-tè khòa⁸ kng, sī hó; Siông-tè chiong kng âm pun-khui. 5 Siông-tè kiò hit ê kng chòe Ji̍t, kiò âm chòe Mî. Ū ê-hng ū chá-khí, *sī thâu* chit-ji̍t.

6 Siông-tè kóng, Chiah ê chûi ê tiong-kan tiòh ū kiong-chhong, chiong chûi kap chûi pun-khui. 7 Siông-tè chiū chò kiong-chhong, lâi hun-khui kiong-chhong-ê ê chûi kap kiong-chhong-téng ê 8 chûi; chiū ū án-ni. Siông-tè kiò kiong-chhong chòe Thi⁸. Ū ê-hng ū chá-khí, *sī* tē-ji̍t ji̍t.

9 Siông-tè kóng, Thi⁸-ê chiah ê chûi tiòh chû-chip kâu chit só͘-chāi, ta-tōe tiòh chhut-hiān; chiū ū án-ni. Siông-tè kiò ta-tōe chòe Tōe; kiò chû-chip ê chûi chòe Hâi; Siông-tè khòa⁸--i 13 sī hó. Siông-tè kóng, Tōe tiòh hoat-chhâu, ti-kip kiat-chí ê chhâi-soe, kap chhiâu-lūi sī⁸ ké-chí ê chhiū, hit lâi-bin ū i ê chí, 15 ti tōe-chiū⁸; chiū ū án-ni. Tōe chiū hoat-chhâu, kap chhiâu-lūi kiat-chí ê chhâi-soe, kap chhiâu-lūi sī⁸ ké-chí ê chhiū, lâi-bin ū i ê chí; Siông-tè khòa⁸--i sī hó. 18 Ū ê-hng ū chá-khí, *sī* tē-sa⁸ ji̍t.

19 Siông-tè kóng, Thi⁸--nih ê kiong-chhong tiòh ū hoat-kng ê *thé*, lâi hun-piat ji̍t-mî; iá thang chòe tiâu-thâu, *sū*-kè, ji̍t, nî; 22 ām hō͘ in chòe kng-*thé* ti thi⁸ ê kiong-chhong, chiō-kng ti tōe-chiū⁸; chiū ū án-ni. Siông-tè chiū chò tōa ê kng-*thé* nn̄g-ê; tōa ê kng-*thé* lâi kóan ji̍t--sī, sòe ê kng-*thé* lâi kóan mî--sī; iá chò 17 chhî⁸-sin. Siông-tè hē in tī thi⁸--nih ê kiong-chhong, hō͘ in chiò 18 kng ti tōe--nih; iá beh kóan ū ji̍t mî, hun-piat kng âm. Siông-tè khòa⁸--i sī hó. Ū ê-hng ū 20 chá-khí, *sī* tē-sa⁸ ji̍t.

Siông-tè kóng, Chúi tiòh sī⁸-thòa⁸ chòe-chòe ū oáh-miâ ê 21 tông-bu̍t; chiáu pe ti tōe ê tông-bin, thi⁸--nih ê kiong-chhong. Siông-tè chiū chhòng-chò hái--nih ê tōa-hî, ti-kip chúi sī⁸ sī⁸ chòe-chòe ū oáh-miâ ê tông-bu̍t, kok chiâu i ê lūi, kuh *chhòng-chò* tāk-īn⁸ ê pe-chiáu, chiâu i ê lūi; 25 Siông-tè khòa⁸--i sī hó. Siông-tè sū-hok in, kóng, Tiòh sī⁸-thòa⁸ ke-thi⁸ chin-chòe, chhiong-móa tī hái--nih ê chúi, iá hō͘ chiūn-chiah sī⁸-thòa⁸ chòe-chòe ti tōe--28 nih Ū ê-hng ū chá-khí, *sī* tē-gō͘ ji̍t.

Siông-tè kóng, Tōe tiòh sī⁸ ū oáh-miâ ê tông-bu̍t, chiâu i ê lūi, cheng-sī⁸, thâng-thòa, tōe-chiū⁸ ê chāu-sū, chiâu i ê lūi; 30 chiū ū án-ni. Siông-tè chiū chò tōe-chiū⁸ ê chāu-sū chiâu i ê lūi, cheng-sī⁸ chiâu i ê lūi, tōe-chiū⁸ it-chhē ê thâng-thòa chiâu i ê lūi; Siông-tè khòa⁸--i sī hó. 31 Siông-tè kóng, Lán tiòh chò lâng chhin-chhiū⁸ lán ê siông, chiâu lán ê khòan; hō͘ in koán-lí hái--nih ê hî, thi⁸--nih ê chiáu, kap cheng-sī⁸, kap chōan-tōe, ti-kip tōe-chiū⁸ teh sō͘ ê thâng-thòa. 27 Siông-tè chiū chhòng-chò lâng chhin-chhiū⁸ I ka-ki ê siông,

TS 20 chat: "*chòe*", pún-jōn. "*ū sī ê lāi*". Koh. "*kiong-chhong*", pún-bûn. "*kiong-chhong ê bīn*".

▲台語白話字《聖經》第一頁
（1935年版本）

咱若掀開Barclay牧師所創辦ê《台灣府城教會報》，咱ē-sái發現有bē tsió用台語白話字寫ê現代小說。像講，1886年1月第7期有一篇小說號做〈Jit-pún ê kuài-sū〉（日本ê怪事）。Tsit篇小說並無註明作者，內容主要是講一個肖貪ê旅館頭家去hō͘一個假做老狐狸ê人客騙錢去ê故事。

因為Barclay牧師ê tshui-sak，白話字tsiah tī台灣建立基礎，mā培養出bē tsió ê台文作家，像講賴仁聲、鄭溪泮、蔡培火等。Barclay牧師對白話字教育ê貢獻kap對台灣文學ê影響tsiah nih大，伊ē-sái講是「台灣白話字文學之父」、近代「台灣新文學ê開基祖」！

46 Tâi-oân-hú-sia"

Sin Chū ê làng ná heng-ông hó-gīah ê sī, chiū kóng in ū hok-khì ; kàu tū-tióh chhī-liân kau-khó, chiu ká in thó-khùi hoán-lō. Lán tióh kîu Siông-tè hō͘ lán tāi-ke khah gâu thé-thiap Kiu-chū ê chēng.

Jit-pún ê Koài-sū.

Chha-put-to chháp-ni-chēng, ti Jit-pún ê chng-sia ū chit-lâng khì hioh tí hit kheh-tiām, tī hia chiāh hó-mī, iā tòa hó só-chāi, chhía" lâng lâi chhoe-siau chhīu"-khek, lim-chíu khoài-lók chit-tīu". Kàu beh khùn ê sī, hoan-hù tiām-chú, kah i bīn-á-chài 11 tiám cheng tióh kio i chhī". Hit ê tiām-chú chiu chiāu i-ê cō, kàu hit-sī jīp-khì beh kio i; khòa"-kì" bīn-chhēng-chēng soan-chhut chit-ki hō-lī bóe, hut-jiān kia" kàu bē-kò͘-tit, sūi-sī chāu-chhut-lâi, phah-sńg hit-ê lâng-kheh tek-khak sī iau-koài. Ka-tī teh siū"--kioh m̄-kú ū hoan-hù i, nā bô kio i, iā kia"-liáu hō͘ i kòe-siāu khiān-chek. Kó͘-put-chiong koh-chāi jīp-khì, chiū khòa" hit-ê lâng-kheh chē tī bīn-chhēng, teh chiāh hun. Hit-ê lâng-kheh khòa"-kì" tiām-chú sim-sin tah-hiah", chīu mn̄g i, Lí ū jīp-lâi chia khòa"-kì" sá"-hōe? Tāi-seng tiām-chú m̄-ka" kóng, kan-ta the-sī kóng, Bō--ah, Bō--ah! Hit-ê lâng-kheh koh kóng, Lí tek-khak ū khòa"-kì" sím-mih--leh ; lí tióh bēng-bēng kā góa kóng. Hit-ê tiām-chú jiān-āu chiah kā i kóng lâu-sit, Góa ū khòa"-kì" chit-ki hō-lī bóe. Hit-ê lâng-kheh chiah ln i kóng, Hm̄-hm̄, lí ta" í-keng ū khòa"-kì", góa put-hōng sit-chāi ka lí kóng. Góa chīu-sī lâu hō-lī, siông-sī tùm tī soa"--nīh ; chit-tiáp lâi chia sī beh pān tāi-chì. Lí sớ-khòa" sớ-thia" chit-hō sū, lí toàn-toàn m̄-thang kā lâng kóng. Lí nā kó-jiān ān-ni, sióh-hō͘ lí put-lūn ū chī" hō tī bió--nīh, góa beh hō͘ lí ke chit-pō͘e. Kóng liáu chīu chò i khí-sin, lóng bô pòa"-t" sớ-hù hō͘ i; hit ê tiām-chú iā m̄-kā" kā i thèh. Thèng-hāu kàu bīn-á-chài chīu chin-chia" thèh 50 chī" hō͘ tī bió--nīh chhī-khòa"; kàu āu--jīt lâi khòa", kó-jiān ū pī" chit-pah. Hō͘ kàu kúi-nā jīt, iû-goán sī án-ni, chāi hit-ê tiām-chú put-chí chhiu-sīn lah. Sim-koa" ná tham, kàu lō-bóe chiū khioh kàu 100 kho ; koh khí hō͘ hia. Kàu bīn-á-chài khí khòa", m̄-nā bô ke, hām i ka-tī-ê iā sòa bô--khì. Lán-ká m̄ sī-sim, chiū koh khí hō͘ chit-pái, beh-jīt khí-khòa", iû-goán sī bô--khì. Kàu hit-tiáp, chiū chai--kióh sī hō͘ kong-kùn phah-phiān--khì ; hit-ê lâng séng-sīt m̄-sī hō͘-lī, put-kò͘ sī chai in ū tūi-tiōng hit-ê khiān-sńg, sớ-í chhōe chit-ê phāng lâi chóán-chiāh--i.

Tióh sio-thia".

Kīn-lâi ū chit-ê Bō͘k-su khí kàu Lām-hái ê Hái-sū beh sūn kàu-hō͘. Hit-tah sīn Chū ê lâng chin ài thia" i kóng tō-lí, tit-tit teh-beh bián-kóng i kóng. Nā-sī hit-ê Bō͘k-su lâi bô lō͘a-kó, bat bô lō͘a chē ōe, pún-chía" m̄-kā" kóng; chóng-sī chiah ê lâng chhīn-chhiu" bô-beh pàng i soah. Sớ-í siu"--tióh chāi-ché Sò-hō͘ Iok-hān kàu put-chí lāu ê sī, chha-put-to bô khāi-lāt thang kóng-óe, iáu-kú ū chit-kù ōe teh khó-khōa hák-seng, chiu chiong hit-kù lâi kā in kóng:— Sò-kia", lín tióh sio-thia". Chit-ê sī góa ê tō-lí, sī té-té hō͘ lín khah ê kì-tit.

▲ 1886年發表ê白話字小說〈日本ê怪事〉

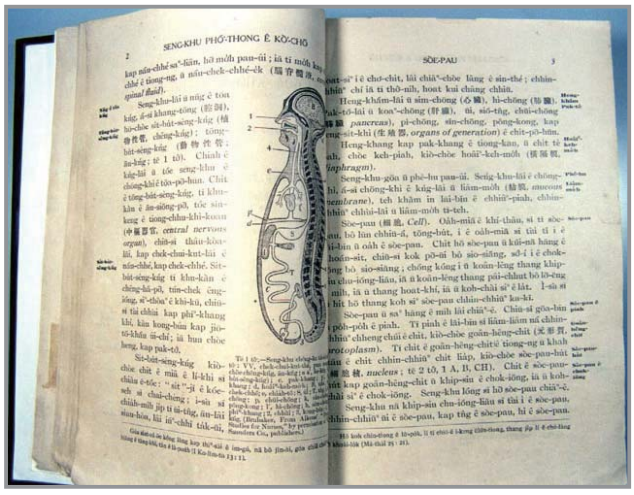

▲ 1917年戴仁壽出版ê《內外科看護學》

11. Ka-tī tsai l tsâng, khah iâⁿ khùaⁿ pa̍t-lâng (_12)

Tâi-uân tī l871 nî huat-sing “Bó-tan siā sū-kiāⁿ,” sū-kiāⁿ ê khí-in sī 54 ê Liû-kiû-lâng tú-tio̍h hong-thai phiau-liû kàu Tâi-uân lâm-pō͘, suah hō͘ lâm-pō͘ ê guân-tsū-bîn thâi--sí. Sū-āu Ji̍t-pún tsioh-kháu kā Tshing-kok khòng-gī, Tshing-kok suah piáu-sī Tâi-uân ê guân-tsū-bîn sī hùa-gūa-tsi-tē ê “tsiⁿ-huan,” beh thâi beh kuah sûi-tsāi lí. Só͘-í Ji̍t-pún tī l874 nî huat-tōng tsing Tâi tsi i̍k, phài kun-tūi lâi Tâi “siu-lí” Bó-tan siā ê guân-tsū-bîn. Āu--lâi siang-hong tshiam-tīng tiâu-khuán, Tshing-kok sîng-jīn Liû-kiû ûi Ji̍t-pún ê niá-thó͘ koh pûe 50 bān niú tsiah suah liáu-sū.

In-ūi kāng sî-kan tsîng-āu mā huat-sing tsin tsē kiāⁿ gūa-kok-lâng siàu-siūⁿ Tâi-uân ê tāi-tsì, tsing Tâi tsi i̍k liáu Tshing-kok tsiah huat-hiān Tâi-uân ê tiōng-iàu. Só͘-í lō͘-búe tsiah phài Sím Pó-tsing lâi kik-sin hîng-tsìng, koh ū Lâu Bîng-thuân tíng-lâng kiàn-siat Tâi-uân ê tōng-tsok tshut-hiān, sīm-tsì tī l887 nî kā Tâi-uân sing-tsùe “síng.” Khó-sioh tse té-té 20 nî ê iûⁿ-bū ūn-tōng tī l895 nî Ji̍t-pún tsiàm-niá Tâi-uân liáu tsiū thîng-tsí. Tsia ê kik-sin tsìng-tshik hām Tshing-kok buа̍t-nî ê kái-kik pí--khí-lâi, kiat-kio̍k kāng-khuán sī sit-pāi=ê, tùi Tâi-uân ê kòng-hiàn kap íng-hióng tsin iú-hān.

11. Ka-tī栽1 tsâng，khah贏看別人 (_12)

台灣tī 1871年發生「牡丹社事件」，事件ê起因是54個琉球人tú tio̍h風颱漂流到台灣南部，suah乎南部ê原住民thâi死。事後日本藉口kā清國抗議，清國suah表示台灣ê原住民是化外之地ê「生蕃」，beh thâi beh刮隨在你。所以日本tī 1874年發動征台之役，派軍來台「修理」牡丹社ê原住民。後來雙方簽定條款：清國承認琉球為日本ê領土koh賠50萬兩tsiah suah liáu事。

因為kāng時間前後mā發生真tsē件外國人siàu想台灣ê代誌，征台之役liáu清國tsiah發現台灣ê重要。所以lō͘-búe tsiah派「沈葆楨」來革新行政，koh有「劉銘傳」等人建設台灣ê動作出現，甚至tī 1887年kā台灣升做「省」。可惜tse短短20年ê洋務運動tī 1895年日本佔領台灣liáu就停止。Tsia ê革新政策hām清國末年ê改革比起來，結局kāng-khuán是失敗ê，對台灣ê貢獻kap影響真有限。

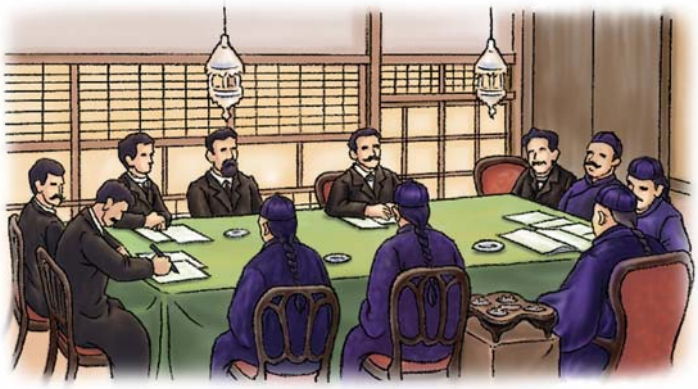

Kong-guân 1894 nî Tshing-kok hām Ji̍t-pún huat-sing Tiong Ji̍t tsiàn-tsing, tsiàn-āu siang-hong tī 1895 nî tshiam-tīng Má-kuan Tiâu-iok kā Tâi-uân kuah-niū hō̤ Ji̍t-pún. Sio̍k-gí kóng, "12 gue̍h tsia̍h tshài-thâu, 6 gue̍h tsiah tn̂g sàu." Tiong-kok Tshing-tiâu hām Ji̍t-pún huat-sing tsiàn-tsing, tsiàn-su suah tsiong uán-lî tsiàn-tiû^{n} 2000 lí ê Tâi-uân tsuán-niū hō̤ Ji̍t-pún, sīm-tsì beh tsuán-niū tsìn-tsîng iáu koh kóng Tâi-uân sī "lâm bô-tsîng, lú bô-gī, niáu put-gí, hue put-phang!" Tâi-uân tsū án-ne koh uā^{n} līng-gūa tsi̍t-ê gūa-lâi tsìng-kuân thóng-tī.

Lán uē koh tn̂g-lâi kóng 1895 nî Lí Hông-tsiong hām I-tîn Phok-bûn tshiam-tīng Má-kuan Tiâu-iok liáu, pau-khuah Tâi-uân búe-jīm sûn-hú Tông Kíng-siông kap Khu Hông-kah tíng-lâng khai-sí ūn-tsok beh sîng-li̍p Tâi-uân Bîng-tsú-kok. Tông Kíng-siông in só͘ thê-tshiòng ê Tâi-uân-kok, nî-hō Íng Tshing, bīn-tùi Tshing-kok iáu-sī tshiū^{n} to̍k-li̍p suan-giân lāi-té só͘-siá ê "kiong-hōng tsìng-sok, iâu tsùe pîng-huân." Ì-sù sī kóng, in sī tsin put-tik-í tsiah tshik-tōng Tâi-uân to̍k-li̍p, to̍k-li̍p liáu in kāng-khuán kam-guān tsùe Tshing-kok ê "ē-kha-tshiú-lâng." In-ūi Tông Kíng-siông tíng thâu-lâng m̄-sī tsin-sim ūi Tâi-uân kiàn-li̍p bīn-tsú-kok lâi hùn-tàu, bo̍k-kuài tng Ji̍t-kun tsìn-kong kàu Tâi-uân, tsîng-sè tsi̍t-luān, tsia ê thâu-lâng tō sûi-lâng "A-pô-á làng-káng," pau-ho̍k-á khuán-khuán--leh kúa^{n}-kín tsáu-tn̂g-khì Tiong-kok, tshun tsià^{n}-káng ê Tâi-uân-lâng lâu-tiàm Tâi-uân tí-khòng Ji̍t-kun.

▲ 台灣民主國國旗

公元1894年清國hām日本發生「甲午戰爭」，戰後雙方tī 1895年簽訂「馬關條約」kā台灣割讓乎日本。俗語講：「12月食菜頭，6月tsiah tńg sàu」。中國清朝hām日本發生甲午戰爭，戰輸suah將遠離戰場2000里ê台灣轉讓hō日本，甚至beh轉讓tsìn-tsîng iáu koh講台灣是「男無情，女無義，鳥不語，花不香」！台灣自án-ne koh換另外一個外來政權統治。

咱話koh tńg來講1895年「李鴻章」hām「伊藤博文」簽訂馬關條約liáu，包括台灣尾任巡撫「唐景崧」kap「丘逢甲」等人開始運作beh成立「台灣民主國」。唐景崧in所提倡ê台灣國，年號「永清」，面對清國iáu是像獨立宣言lāi-té所寫ê「恭奉正朔，遙做屏蕃」。意思是講，in是真不得以tsiah策動台灣獨立，獨立liáu in kāng-khuán 甘願做清國ê「下腳手人」。因為唐景崧等頭人m̄是真心為台灣建立民主國來奮鬥，莫怪當日軍進攻到台灣，情勢一亂，tsia ê頭人tō隨人「阿婆仔làng-káng」、包袱仔khuán-khuán--leh趕緊走tńg去中國，tshun正港ê台灣人留tiàm台灣抵抗日軍。

▲ 台灣民主國郵票

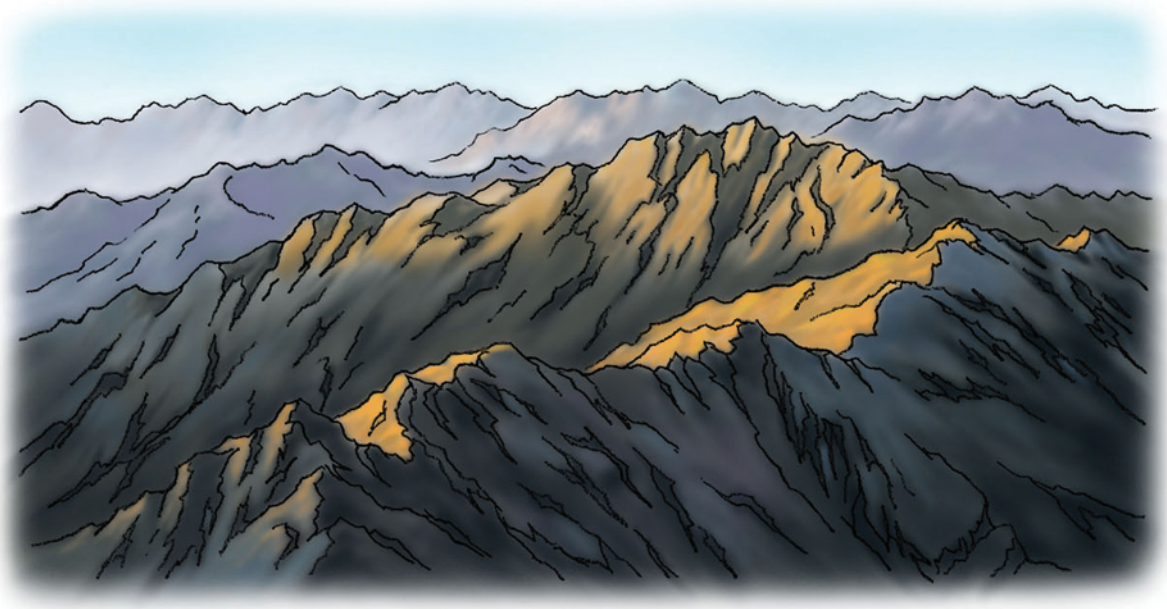

Siok-gí kóng, “gû tsai sí, m̄-tsai tsáu, ti tsai tsáu, m̄-tsai sí.” Tâi-uân gû sui-jiân tsai-iáⁿ tāi-hiō-lîm-thiô, Jit-kun beh lâi ah, tān-sī i kāng-khuán beh lâu tī tsit tè thó-tē hùn-tàu. Tī Jit-pún thóng-tī ê 50 tang tang-tiong, Tâi-uân-lâng tsit-hong-bīn tùi-khòng Jit-pún ê sit-bîn thóng-tī, tsit-hong-bīn koh phah-piàⁿ kiàn-siat Tâi-uân. Kàu-kah 1945 nî Jit-pún tâu-hâng, Tâi-uân í-king khí-tsō bē-tsió kang-giap-hùa ê ki-tshó siat-si, mā tsiâⁿ-tsùe A-tsiu sian-tsìn ê hiān-tāi-hùa siā-hūe tsi-it. Tse hām hit-tong-sî Tiong-kok tng teh tsiàn-luān lâi pí-kàu, tàu-té sī hō iah-sī hok? Lán āu-piah ē koh siông-sè thó-lūn.

Ùi Tâi-uân bîn-tsú-kok sit-pāi ê lē ē-sái hō lán khé-huat, lán ài iōng-sim thiàⁿ-thàng tsit-tè thó-tē tsiah ū khó-lîng kiàn-lip tok-lip ê bîn-tsú-kok. Siok-gí teh kóng, “Ka-tī tsai 1 tsâng, khah-iâⁿ khùaⁿ pat-lâng.” Lán nā ē-sái kiàn-lip tsú-kuân tok-lip ê kok-ka, lán tsiū m̄-bián siū gūa-lâi tsìng-kuân thóng-tī mā m̄-bián khùaⁿ pat-lâng ê bak-sik. Kan-taⁿ Tâi-uân tsâng huat kah tsin ōm tsin tūa-pha tsiah sī Tâi-uân-lâng ê hīng-hok!

俗語講：「牛tsai死，m̄-tsai走，豬tsai走，m̄-tsai死」。台灣牛雖然tsai-iáⁿ大禍臨頭，日軍beh來ah，但是伊kāng-khuán beh留tī tsit塊土地奮鬥。Tī日本統治ê 50冬當中，台灣人一方面對抗日本ê殖民統治，一方面koh打拼建設台灣。到kah 1945年日本投降，台灣已經khí造bē-tsió工業化ê基礎設施，mā tsiâⁿ做亞洲先進ê現代化社會之一。Tse hām hit當時中國tng teh戰亂來比較，到底是禍iáh是福？咱āu-piah會koh詳細討論。

Ùi台灣民主國失敗ê例ē-sái hō͘咱啓發：咱ài用心疼痛tsit塊土地tsiah有可能建立獨立ê民主國。俗語teh講：「Ka-tī栽tsi̍t tsâng，khah贏看別人」。咱若ē-sái建立主權獨立ê國家，咱就m̄免受外來政權統治mā m̄免看別人ê目色。Kan-taⁿ台灣tsâng發kah真ōm真大葩tsiah是台灣人ê幸福！

12. Kơ Hián-îng pí Gân-tì, phùa jiō-ô pí giȯk-khì (_13)

Siȯk-gí kóng, “jȧp hó-kháu, tō oh áu.” Tng-tong Tâi-uân kuah hō Jȧt-pún piàn-tsiâⁿ sū-sȧt liáu-āu, Jȧt-pún-kun būe-tsīng jȧp-siâⁿ, Tâi-pak tsiū í-king khai-sí leh hūn-luān, sì-kè thâi-lâng pàng-húe. Tsit-tsióng tsîng-hîng tshiok-sú tsȧt-kúa Tâi-pak tshī-bîn tian-tò ǹg-bāng Jȧt-kun ē-tàng khah tsá jȧp-siâⁿ thang î-tshî tī-an. Tsit-ê sî-tsūn ū tsȧt-ê tâu-ki-tsiá hō-tsùe Kơ Hián-îng (Kơ Tsìn-hú ê lāu-pē) tsáu-khì ín-tshūa Jȧt-pún-kun jȧp Tâi-pak siâⁿ. In-ūi Kơ Hián-îng giȧh thâu-kî kā Jȧt-pún-kun tshūa-jȧp-siâⁿ, tit-tiȯh Jȧt-pún-lâng ê o-ló, i jȧt-āu it-sing lóng hām Jȧt-pún-lâng hȧp-tsok, sīm-tsì koh tit-tiȯh Jȧt-pún thian-hông suán-ûi kùi-tsȯk-īⁿ gī-guân. Sui-bóng Kơ Hián-îng kò-jîn tit-tiȯh sȧt-bîn-tsiá siúⁿ-sù ê kong-îng, m̄-koh tsin tsē Tâi-uân-lâng kā i phìⁿ-siùⁿ tsùe Tâi-kan.

12. 辜顯榮比顏智，破尿壺比玉器 （_13）

俗語講：「入虎口，tō oh áu」。Tng-tong台灣割hō͘日本變成事實liáu後，日本軍būe-tsīng入城，台北就已經開始leh混亂、sì-kè thâi人放火。Tsit種情形促使一寡台北市民顛倒ǹg-bāng日軍ē-tàng khah早入城thang維持治安。Tsit-ê sî-tsūn有一個投機者號做「辜顯榮」（「辜振甫」ê老爸）走去引tshūa日本軍入台北城。因為辜顯榮giảh頭旗kā日本軍tshūa入城，得tio̍h日本人ê o-ló，伊日後一生lóng hām日本人合作，甚至koh得tio̍h日本天皇選為貴族院議員。雖罔辜顯榮個人得tio̍h殖民者賞賜ê光榮，m̄-koh真tsē台灣人kā伊phì^{n}-siù^{n}做台奸。

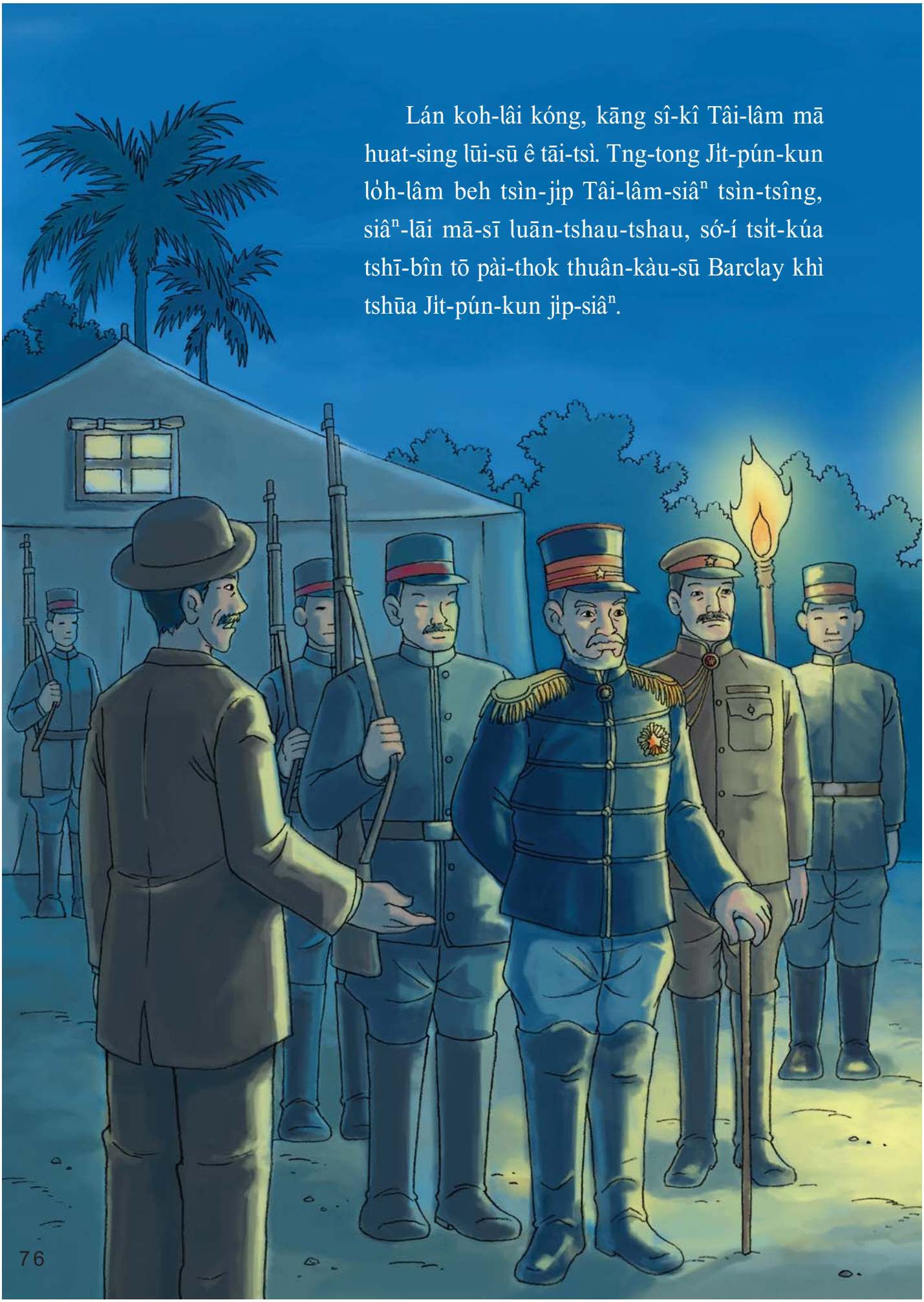

Lán koh-lâi kóng, kāng sî-kî Tâi-lâm mā huat-sing lūi-sū ê tāi-tsì. Tng-tong Ji̍t-pún-kun lo̍h-lâm beh tsìn-ji̍p Tâi-lâm-siâⁿ tsìn-tsîng, siâⁿ-lāi mā-sī luān-tshau-tshau, só͘-í tsi̍t-kúa tshī-bîn tō pài-thok thuân-kàu-sū Barclay khì tshūa Ji̍t-pún-kun ji̍p-siâⁿ.

咱koh來講，kāng時期台南mā發生類似ê代誌。Tng-tong日本軍落南beh進入台南城tsìng-tsîng，城內mā是亂糟糟，所以一寡市民tō拜託傳教士「巴克禮」（Rev. Thomas Barclay）去tshūa日本軍入城。

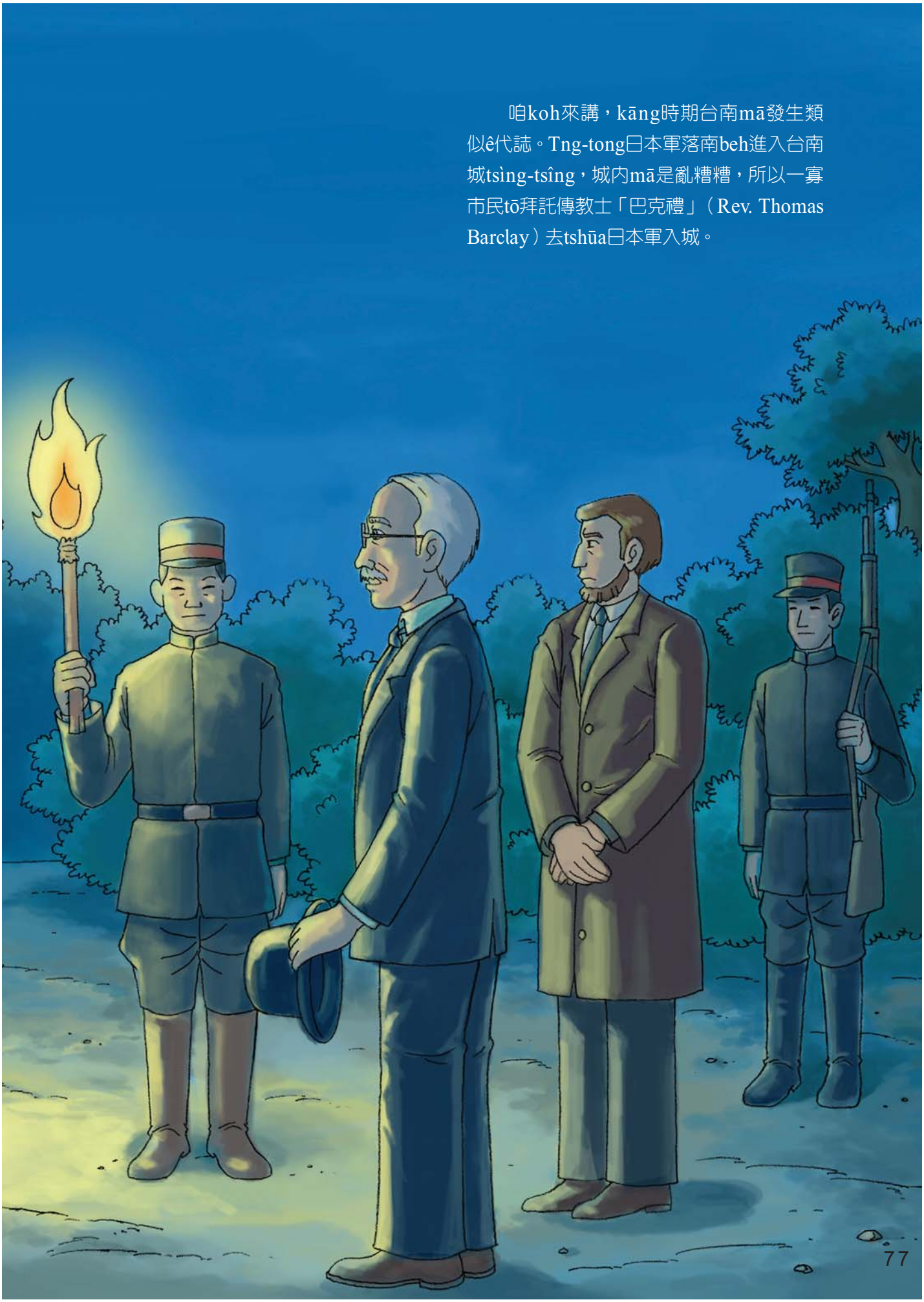

Tsiū tíng-bīn 2 kiāⁿ tāi-tsì lâi khùaⁿ sī tsin sio-kâng ê, tān-sī ūi-siáⁿ-mi̍h kan-taⁿ thiaⁿ-lâng mē Kơ Hián-îng sī Tâi-kan, suah bô thiaⁿ-lâng mē Barclay bo̍k-su sī Tâi-kan? Guân-lâi kờ-sîng Tâi-kan ê iàu-kiāⁿ pīng m̄-sī kan-taⁿ khùaⁿ i tshūa Ji̍t-pún-kun ji̍p-siâⁿ niâ, sī ài koh khùaⁿ i ji̍t-āu ê it-sing, tàu-té sī teh bô-tshú su-lī iā-sī ūi tāi-tsiòng siat-sióng.

Ji̍t-pún thóng-tī Tâi-uân í-āu, Tâi-uân tsi̍t-kúa tē-hng thâu-lâng tshiūⁿ Lîm Hiàn-tông, Tsiúⁿ Ūi-tsúi, Tshùa Pûe-húe tíng khí--lâi líng-tō khòng-Ji̍t. In pān khan-bu̍t, pān ián-káng, tsơ Tâi-uân Bûn-hùa Hia̍p-hūe, kớ-tshui Tâi-uân-lâng su-sióng, tsing-tshú Tâi-uân-lâng lī-ik tíng. Ji̍t-pún-lâng ūi-tio̍h tá-ap khòng-Ji̍t ūn-tōng, só-í tō tshūe tsāi Tâi ê bé-pān tsi̍p-thuân lâi thè in Ji̍t-pún kóng-ūe. Kóng-kè "Lîng tsò thài-pîng khián, bo̍h tsò luān-sè-jîn" ê Kơ Hián-îng ba̍k-tsiu tsin lāi, i tshut-lâi tsơ Kong-i̍k-hūe, Iú-li̍k-tsiá Tāi-hūe lâi táⁿ-kik Tâi-uân-lâng, hi-sing Tâi-uân-lâng ê lī-ik thang ūaⁿ-tshú Ji̍t-pún si̍t-bîn-tsiá hō i kò-jîn ê lī-ik. M̄-tāⁿ án-ne, Kơ Hián-îng koh kā ka-tī pí-tsùe Ìn-tō hô-pîng huán-khòng líng-tō-tsiá Gân-tì (Gandhi), kóng i hām Ji̍t-pún ha̍p-tsok sī ūi Tâi-uân hó.

Tsit-khuán tsîng-hîng khùaⁿ-tsāi lán Tâi-uân-lâng ê gán-tiong, tong-jiân tsin hùn-khài, bo̍k-kuài ū-lâng siá si lâi phì-siùⁿ Kơ Hián-îng kóng, "Kơ Hián-îng pí Gân-tì, han-tsî-tshiam pí hî-tsì, phùa jiō-ô pí gio̍k-khì!"

就頂面2件代誌來看是真sio-kâng ê，但是為啥物kan-ta^{n}聽人罵辜顯榮是台奸，suah無聽人罵巴克禮牧師是台奸？原來構成「台奸」ê要件並m̄是kan-ta^{n}看伊tshūa日本軍入城niâ，是ài koh看伊日後ê一生，到底是teh謀取私利iā是為大衆設想。

日本統治台灣以後，台灣一寡地方頭人像林獻堂、蔣渭水、蔡培火等起來領導抗日。In辦刊物、辦演講、組「台灣文化協會」、鼓吹台灣人思想、爭取台灣人利益等。日本人為tio̍h打壓抗日運動，所以tō tshūe在台ê買辦集團來替in日本講話。講過「寧作太平犬，莫作亂世人」ê辜顯榮ba̍k-tsiu真lāi，伊出來組「公益會」、「有力者大會」來打擊台灣人、犧牲台灣人ê利益thang換取日本殖民者hō伊個人ê利益。M̄-tā^{n} án-ne，辜顯榮koh kā ka-tī比做印度和平反抗領導者「顏智」（甘地），講伊hām日本合作是為台灣好。

Tsit-khuán情形看在咱台灣人ê眼中，當然真憤慨，莫怪有人寫詩來phì-siù^{n}辜顯榮講：「辜顯榮比顏智，蕃薯簽比魚翅，破尿壺比玉器」！

13. Tē-it gōng, tsìng kam-tsià hō͘ hūe-siā pōng (_14)

Lán nā beh thàm-thó Ji̍t-pún thóng-tī Tâi-uân 50 tang ê kong kap kùe, lán tsiū ài sing tshing-tshó in thóng-tī ê pún-tsit kap tshiú-tūa^{n}, tsai-iá^{n} in só͘ tsò só͘ ûi tùi ji̍t-āu ê Tâi-uân ê íng-hióng. Pit-su-iàu ê sî, mā ìng-kai hām kāng sî-kî Ji̍t-pún thóng-tī hā ê Tiâu-sián kap āu-lâi Kok-bîn-tóng thóng-tī hā ê Tâi-uân lâi tsùe pí-kàu tsiah khùa^{n} khah ē tshing-tshó.

Ji̍t-pún thóng-tī Tâi-uân ê tn̂g-uán bo̍k-piau sī kā Tâi-uân tòng-tsò in Ji̍t-pún lūe-tē ê iân-tn̂g, iā-tō-sī lō͘-búe beh kā Tâi-uân bîn-tso̍k thiat-té “tông-hùa” tsùe Tāi-hô bîn-tso̍k ê tsi̍t-guân. Sui-bóng sī án-ne, m̄-koh kóng bóng kóng, tsùe ê sî-tsūn suah sī tsha-pia̍t thāi-gū. Lán ē-bīn pun-tsò 4 hong-bīn lâi kóng:

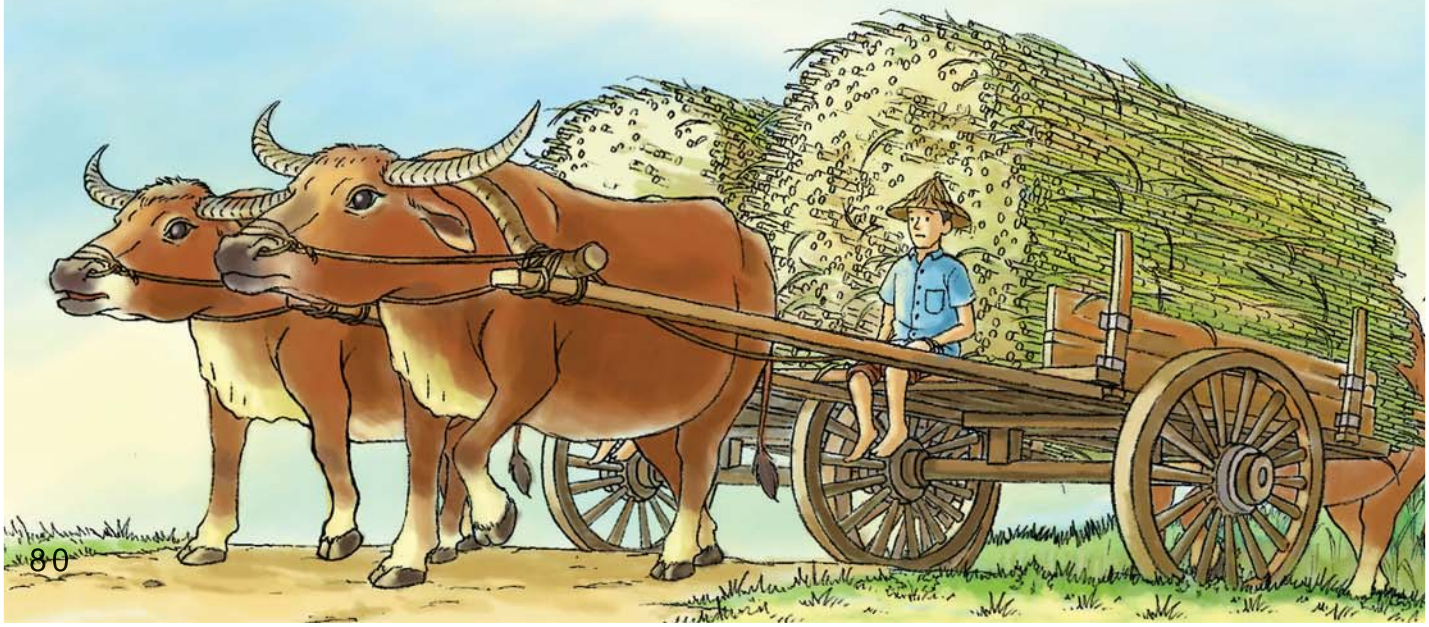

13. 第一憨，種甘蔗hō會社磅

（_14）

咱若beh探討日本統治台灣50冬ê功kap過，咱就ài先清楚in統治ê本質kap手段，tsai-iáⁿ in所作所為對日後ê台灣ê影響。必需要ê時，māi應該hām kāng時期日本統治下ê朝鮮kap後來國民黨統治下ê台灣來做比較tsiah看khah會清楚。

日本統治台灣ê長遠目標是kā台灣當作in日本內地ê延長，iā tō是lō͘-búe beh kā台灣民族徹底「同化」做「大和民族」ê一員。雖罔是án-ne，m̄-koh講bóng講，做ê sî-tsūn suah是差別待遇。咱下面分作四方面來講：

It, king-tsè hong-bīn, Ji̍t-pún pún-kok ūi-ti̍oh pī-bián in-ūi thóng-tī Tâi-uân suah tō ài ū tsâi-tsìng tsi-tshut, ti̍k-tīng ti̍k-pia̍t kùe-kè tsè-tō͘. Iā-tō-sī it-tshè thóng-tī Tâi-uân su-iàu ê khai-siau lóng ài ùi Tâi-uân hong-bīn ka-tī tshut, m̄-koh nā Tâi-uân ū “îng-û” tshun-tsî^{n} ê sî-tsūn suah tō ài kiáu tn̂g-khì Ji̍t-pún pún-kok. Ji̍t-pún tsóng-tok tī Tâi-uân koh si̍t-si thó͘-tē kap lîm-iá tiâu-tsa. Thó͘-tē tiâu-tsa tû-liáu tsíng-lí hông am-khàm khí--lâi ê tshân-hn̂g (bo̍k-tik sī thang tsīng-ka sùe-siu) tsi-gūa, tsú-iàu koh beh khak-tīng thó͘-tē só͘-iú-kuân, thang ín-tsìn Ji̍t-pún tsu-pún-ka ê tâu-tsu. In tsià-ti̍oh lîm-iá tiâu-tsa tsìn tsi̍t-pō͘ tsiong bîn-iú lîm-tē piàn-tsùe kua^{n}-iú-tē, sùa--lâi tsiah huat-tián Tâi-uân ê sán-gia̍p (í tsè-thn̂g ûi tiōng-sim). Ji̍t-pún tsóng-tok kó͘-lē Tâi-uân-lâng tsìng kam-tsià, tsiah koh kā kam-tsià bē hō͘ kua^{n}-hong king-îng ê tsè-thn̂g hūe-siā. Sio̍k-gí kóng, “Tē-it gōng, tsìng kam-tsià hō͘ hūe-siā pōng.” Guân-lâi Tâi-uân ê thn̂g-gia̍p bé-bē m̄-nā sī Ji̍t-pún-lâng lóng-tuàn, jî-tshiá^{n} hūe-siā tiā^{n}-tiā^{n} ē tī tshìn-tāng ê sî-tsūn tsùe kha-tshiú, tsō-sîng kiù-hun put-tuān. Tsóng-kóng tsi̍t-kù, sui-jiân Ji̍t-pún ê bo̍k-tik sī pak-siap Tâi-uân ê king-tsè lī-ik, m̄-koh bô-hîng-tiong mā thè Tâi-uân ê tsu-pún-tsú-gī-hùa tiān-li̍p ki-tshó͘.

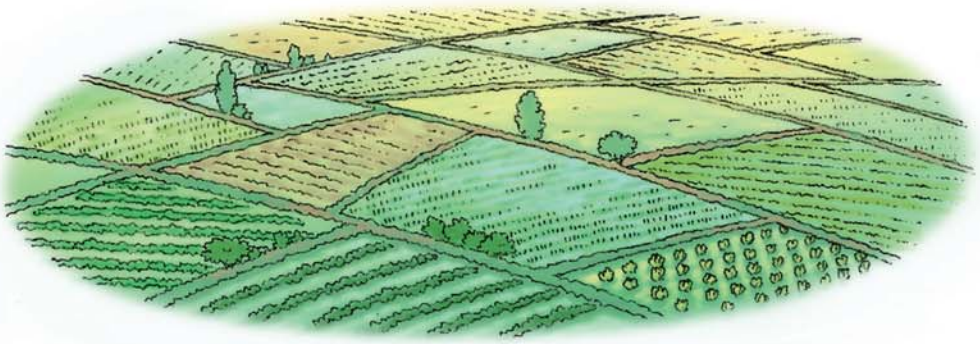

一、經濟方面：日本本國為tio̍h避免因為統治台灣suah tō ài有財政支出，特訂特別會計制度。Iā tō是一切統治台灣需要ê開銷lóng ài ùi台灣方面ka-tī出，m̄-koh若台灣有「盈餘」tshun錢ê sî-tsūn suah tō ài繳tńg去日本本國。日本總督tī台灣koh實施土地kap林野調查。土地調查除了整理hông am-khàm起來ê田園（目的是thang增加稅收）之外，主要koh beh確定土地所有權，thang引進日本資本家ê投資。In藉tio̍h林野調查進一步將民有林地變做官有地，sùa--lâi tsiah發展台灣ê產業（以製糖為重心）。日本總督鼓勵台灣人種甘蔗，tsiah koh kā甘蔗賣乎官方經營ê製糖會社。俗語講：「第一憨，種甘蔗乎會社磅（pōng）」。原來台灣ê糖業買賣m̄-nā是日本人壟斷，而且會社tiāⁿ-tiāⁿ會tī稱重ê sî-tsūn做腳手，造成糾紛不斷。總之，雖然日本ê目的是剝削台灣ê經濟利益，m̄-koh無形中mā替台灣ê資本主義化奠立基礎。

Jī, tsìng-tī hong-bīn, tsè-tīng “liȯk-sam-huat” thang hō͘ Tâi-uân tsóng-tok ū siong-tong tūa ê li̍p-huat-kuân. In koh tōng-īng kíng-tshat tsìng-tī, m̄-nā múi tsi̍t-ê Tâi-uân-lâng phùe-tì ê kíng-tshat sò͘-liōng pí kāng sî-kî ê Ji̍t-pún kap Tiâu-sián tsē, jî-tshiá^{n} kíng-tshat ē-sái bián king su-huat thîng-sū tō ū kuân tshâi-kuat khu-liû 29 kang. Tse tsiū-sī siȯk-gí teh kóng ê “kuai^{n} 29 kang.”

Sa^{n}, kàu-iȯk hong-bīn, put-tsún Tâi-uân-lâng ū pún-tē su-sióng, put-tik thȧk tsìng-tī, huat-lu̍t, su-sióng tíng jîn-bûn hȧk-kho, kan-ta^{n} ē-tàng thȧk i, lông, siong, tíng ki-su̍t tsân-tshù ê hȧk-kho. Jî-tshiá^{n} si̍t-si tsha-pia̍t kàu-iȯk, Tâi-uân-lâng siōng “kong-hȧk-hāu,” Ji̍t-pún-lâng siōng “sió-hȧk-hāu.” Sui-jiân 1922 nî í-āu tiong-hȧk í-siōng kái tshái-iōng kiōng-hȧk-tsè, m̄-koh tshut-tê sī kun-kù sió-hȧk-hāu Ji̍t-pún-lâng ê tsúi-tsún, tsō-sîng Ji̍t-pún-lâng tian-tò khah iu-sè. Ūi-siá^{n}-mi̍h Ji̍t-pún-lâng ē khah iu-sè? In-ūi Tâi-uân-lâng ê bó-gí sī Tâi-gí, ah Ji̍t-pún-lâng tsū sè-hàn tō kóng Ji̍t-pún-uē, só͘-í īng Ji̍t-pún-gí khó-tshì tùi Tâi-uân-lâng khah tsiȧh-khui.

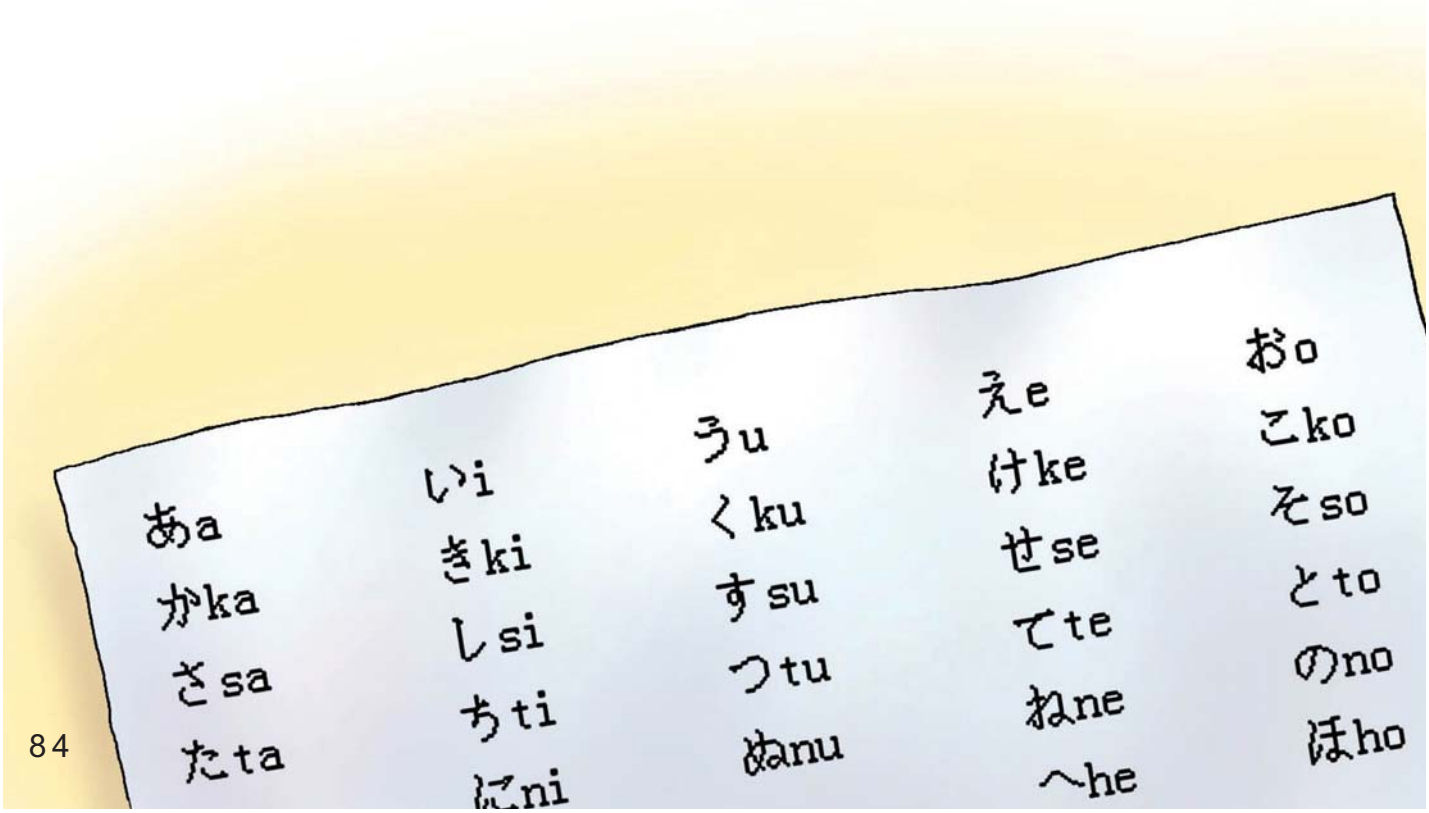

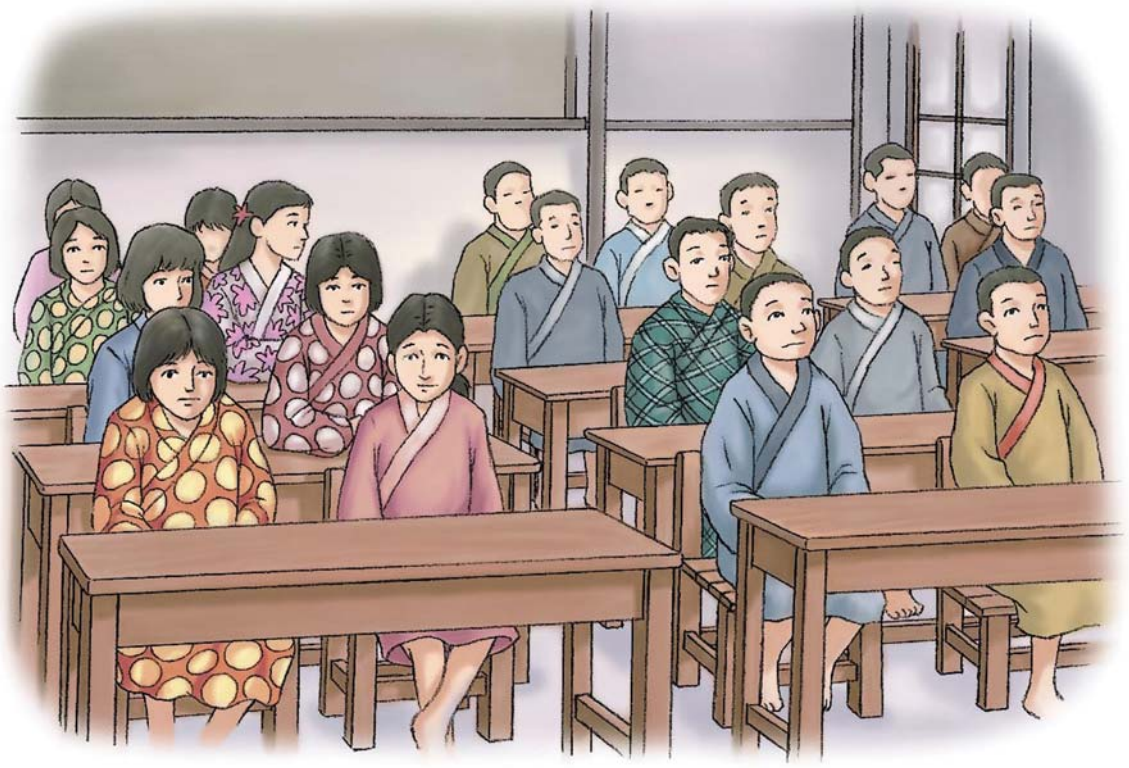

二、政治方面：制定「六三法」thang hō台灣總督有相當大ê「立法權」。In koh動用「警察政治」，m̄-nā每一個台灣人配置ê警察數比kāng時期ê日本kap朝鮮tsē，而且警察ē-sái免經司法程序tō有權裁決拘留29 kang。這就是俗語teh講ê「關29 kang」。

三、教育方面：不准台灣人有本地思想，不得讀政治、法律、思想等人文學科，kan-ta^{n} ē-tàng讀醫、農、商等技術層次ê學科。而且實施差別教育，台灣人上「公學校」，日本人上「小學校」。雖然1922年以後中學以上改採用共學制，m̄-koh出題是根據小學校日本人ê水準，造成日本人顛倒khah優勢。為啥物日本人會khah優勢？因為台灣人ê母語是台語，ah日本人自sè-hàn tō講日本話，所以用日本語考試對台灣人khah食虧。

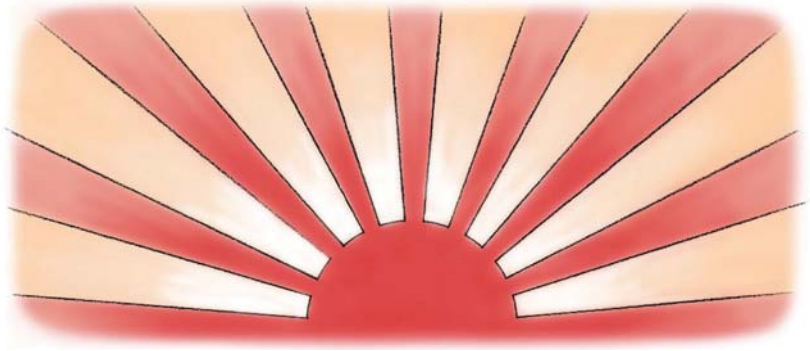

Sì, bûn-hùa hong-bīn, Ji̍t-pún thóng-tī-tsiá tī bûn-hùa hong-bīn sī tshái-tshú “sing-bu̍t-ha̍k” ê thóng-tī hong-sik. In tsìn-hîng Tâi-uân kū-kuàn tiâu-tsa, kā Tâi-uân ê gí-giân, hong-sio̍k, bîn-tsîng it-it tiâu-tsa tsíng-lí, tshut-pán “Ji̍t Tâi Tūa Sû-tián,” “Tâi Ji̍t Tūa Sû-tián,” “Tâi-uân Bûn-hùa-tsì” tíng tsin tsē kàu ta^{n} iáu tsin-ū tsham-khó kè-ta̍t ê tsu-liāu. M̄-nā án-ne, Ji̍t-pún tsóng-tok koh iau-kiû kua^{n}-guân, kíng-tshat ài ha̍k-si̍p Tâi-uân-uē.

It-ti̍t kàu 1937 nî ūi-tio̍h in-ìng Tiong Ji̍t tsiàn-tsing ê su-iàu, Tâi-uân tsóng-tok-hú si̍t-si Hông-bîn-hùa ūn-tōng. Tsit-ê tsìng-tshik siú-tiōng Ji̍t-gí ê phó-ki̍p kap si̍p-sio̍k ê Ji̍t-pún-hùa, in kìm-tsí pò-tsúa ê Hàn-bûn-nûa, si̍t-si “kok-gí” ka-tîng, kái Ji̍t-pún sè^{n}, tsìn-hîng sī-biō “tsíng-lí,” kiông-tsè tsham-pài Sîn-siā... Ji̍t-pún si̍t-bîn-tsiá ê bo̍k-tik tō-sī beh kā Tâi-uân-lâng tông-hùa-tsùe Ji̍t-pún-lâng thang ūi Ji̍t-pún thian-hông hàu-tiōng.

A-se-A ê ko-jî ah! Tī Ji̍t-pún-lâng ê gán-tiong lí tsan-king lâu-tio̍h Tsi-ná ê huih. Tsāi Tiong-kok khùa^{n}--lâi lí put-kò sī siū-tio̍h hông-bîn-hùa, sûi-sî ē pang Ji̍t-pún phah Tiong-kok ê káu-lô-tsâi. Ko-jî ah! Lí kám it-tīng ài tī tsit 2 ê tiong-kan tsùe suán-ti̍k, lí kám bô-huat-tō huah-tshut lí sī ióng-kám ê Tâi-uân-lâng, bú-tshin ê miâ kiò Tâi-uân?

四、文化方面：日本統治者tī文化方面是採取「生物學」ê統治方式。In進行台灣舊慣調查，kā台灣ê語言、風俗、民情一一調查整理，出版《日台大辭典》、《台日大辭典》、《台灣文化誌》等真tsē到ta^{n} iáu真有參考價值ê資料。M̄-nā án-ne，日本總督koh要求官員、警察ài學習台灣話。

一直到1937年為tio̍h因應中日戰爭ê需要，台灣總督府實施「皇民化運動」。Tsit-ê政策首重日語ê普及及kap習俗ê日本化，in禁止報紙ê漢文欄、實施「國語」家庭、改日本姓、進行寺廟「整理」、強制參拜神社……。日本殖民者ê目的tō是beh kā台灣人同化做日本人thang為日本天皇效忠。

亞細亞ê孤兒啊！Tī日本人ê眼中你曾經流tio̍h支那（Chi-na）ê血；在中國看來你不過是受tio̍h皇民化，隨時會幫日本phah中國ê狗奴才。孤兒啊！你kám一定ài tī tsit 2 ê中間做選擇，你kám無法度huah出你是勇敢ê台灣人、母親ê名叫台灣？

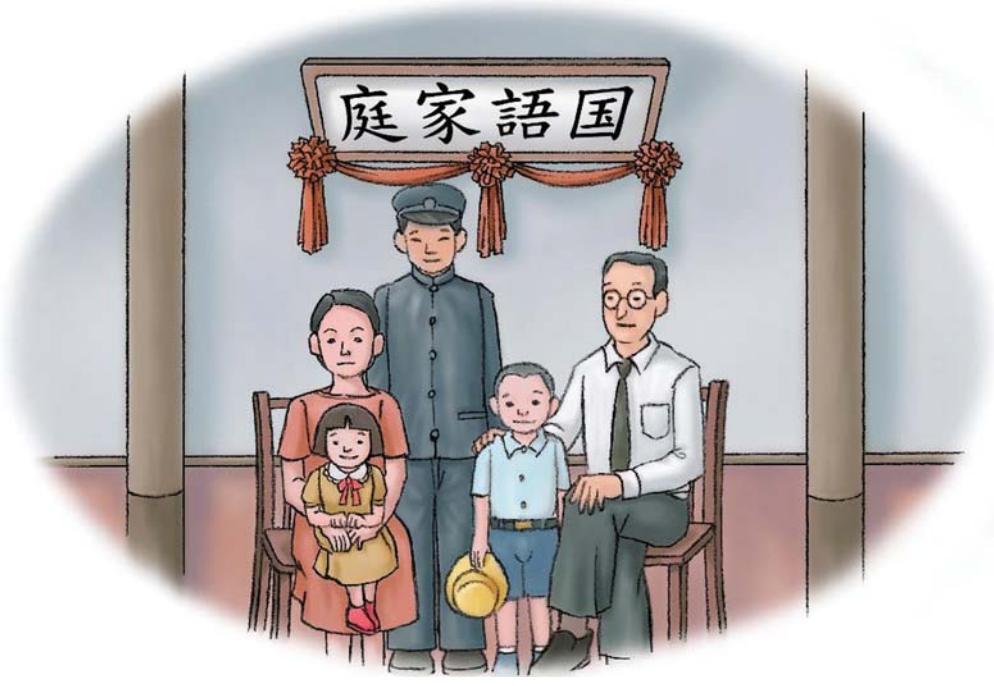

14. Tsùe ke tio̍h tshíng, tsùe lâng tio̍h ài píng (_15)

Tâi-uân-lâng ê khòng-Ji̍t ūn-tōng tāi-khài ē-sái hun-tsùe bú-li̍k tí-khòng kap āu-kî ê tsìng-tī, bûn-hùa khòng-tsing. Tsîng-kî ùi Tâi-uân bîn-tsú-kok pó-uē-tsiàn kàu-kah 1915 nî ê Se-lâi-am sū-kiān, āu-kî ùi 1914 nî Tâi-uân Tông-hùa-hūe sîng-li̍p kàu-kah 1945 nî Ji̍t-pún tsiàn-pāi.

Ūi-siáⁿ-mi̍h ē ū tsîng-āu-kî bú-li̍k, tsìng-tī tsi hun neh? Tsi̍t-hong-bīn sī bú-li̍k tí-khòng kàu taⁿ mā í-king ū 20 tang à, tsin bîng-hián ê sū-si̍t sī bīn-tùi Ji̍t-pún hiān-tāi-hùa ê kun-tūi, Tâi-uân-lâng tshiú bô bú-khì tsin phái[n] hām Ji̍t-kun tùi-khòng. Sio̍k-gí kóng, “ah-nn̄g khian-tsiūⁿ-suaⁿ—khùaⁿ-phùa,” Tâi-uân-lâng tsí-hó tshūe bú-li̍k tí-khòng í-gūa ê hong-huat. Līng-gūa tsi̍t-hong-bīn, ùi 1895 nî í-āu tsiap-siū tio̍h sin-sik kàu-io̍k, sin su-tiâu ê siàu-liân-pùe tú-hó ùi tsit-tsām khai-sí tshut-thâu. Tsit-kúa sin-sing-tāi khai-sí siūⁿ khang siūⁿ phāng, tso̍ Tông-hùa-hūe, Bûn-hùa hia̍p-hūe, tshòng Tâi-uân gī-hūe siat-tì tshíng-guān ūn-tōng tíng-tíng, ùi bûn-hùa ê, tsìng-tī ê tsân-tshù lo̍h-tshiú.

Sio̍k-gí kóng, “Tsùe ke tio̍h tshíng, tsùe-lâng tio̍h ài píng.” Tsùe ke m̄-tshíng, tō ē iau pak-tó; tsùe lâng m̄-píng sī ē hông “nńg-thó͘ tshim-ku̍t,” “tshim-mn̂g ta̍h-hó͘.” Tâi-uân tông-hùa-hūe ê sîng-li̍p tō-sī Tâi-uân-lâng ì-sik tio̍h ùi tsìng-tī hong-bīn lo̍h-tshiú ê khai-sí...

14. 做雞tio̍h tshíng，做人tio̍h ài píng（_15）

台灣人ê抗日運動大概ē-sái分做武力抵抗kap後期ê政治、文化抗爭。前期ùi台灣民主國保衛戰到kah 1915年ê西來庵事件，後期ùi 1914年「台灣同化會」成立到kah 1945年日本戰敗。

為啥物會有前後期武力、政治之分呢？一方面是武力抵抗到ta^{n} mā已經有20冬à，真明顯ê事實是面對日本現代化ê軍隊，台灣人手無武器真歹hām日軍對抗。俗語講：「鴨卵khian tsiū^{n}山——看破」，台灣人只好tshūe武力抵抗以外ê方法。另外一方面，ùi 1895年以後接受tio̍h新式教育、新思潮ê少年輩tú-hó ùi tsit-tsām開始出頭。Tsit kúa新生代開始想khang想phāng，組同化會、文化協會、tshòng台灣議會設置請願運動等等，ùi文化ê、政治ê層次落手。

俗語講：「做雞tio̍h tshíng，做人tio̍h ài píng」。做雞m̄-tshíng，tō會iau腹肚；做人m̄-píng是會hông「軟土深掘」、「侵門踏戶」。台灣同化會ê成立便是台灣人意識tio̍h ài ùi政治方面落手ê開始……。

Tâi-uân tông-hùa-hūe tsú-iàu iû Ji̍t-pún Bîng-tī î-sin guân-ló Itagaki Taisuke sớ tshiòng-tō sîng-li̍p. I ê bo̍k-tik sī, tē-it, sơ-thong tsóng-tok kap tó-bîn (Tâi-uân-lâng) ê ì-kiàn. Tē-jī, thê-kuân tó-bîn ê jîn-kuân, hō̤ tó-bîn kap lūe-tē-lâng (Ji̍t-pún-lâng) tē-ūi pîng-tíng hióng-siū tông-tíng thāi-gū. Sui-jiân tông-hùa-hūe sī kiàn-li̍p tī "Tâi-uân kì-jiân sī Ji̍t-pún ê tsi̍t-pō-hūn, tō bô ìng-kai ū tsha-pia̍t thāi-gū" ê kuan-liām-siōng, kàn-tsiap tsi-hā sī sîng-jīn Ji̍t-pún tùi Tâi-uân thóng-tī ê ha̍p-huat-sìng. Tān-sī Tâi-uân jîn-bîn pīng bô kò-lū tsiah tsē, in phah-sǹg lī-iōng "tông-hùa" ê miâ-gī tsìn-hîng tsìng-tī pîng-tíng ê sò-kiû. Só-í in tī 1914 nî 12 gue̍h tsìng-sik sîng-li̍p tông-hùa-hūe, m̄-koh Ji̍t-pún si̍t-bîn-tsiá mā huat-kak Tâi-uân-lâng lī-iōng tông-hùa miâ-gī tsìn-hîng tsìng-tī tàu-tsing ê bo̍k-tik, suah tī 1915 nî 1 gue̍h té kā tông-hùa-hūe kái-sàn.

Ùi án-ne khai-sí, ū-lâng tsú-tiu^{n} tông-hùa-lūn, hui tông-hùa-lūn, tsớ-kok-lūn, tūa A-se-A lūn tíng. Tse lóng ín-khí kóng-huàn, nāu-jia̍t ê thó-lūn.

▲倡導同化會ê「板垣退助」
（1837-1919）

台灣同化會主要由日本明治維新元老「板垣退助」所倡導成立，伊ê目的是：一、疏通總督kap島民（台灣人）ê意見；二、提高島民ê人權，hō島民kap內地人（日本人）地位平等享受同等待遇。雖然同化會是建立tī「台灣既然是日本ê一部份，tō無應該有差別待遇」ê觀念上，間接之下是承認日本對台灣統治ê合法性。但是台灣人民並無顧慮tsiah tsē，in phah-sǹg利用「同化」ê名義進行「政治平等」ê訴求。所以in tī 1914年12月正式成立同化會，m̄-koh日本殖民者mā發覺台灣人利用同化名義進行政治鬥爭ê目的，suah tī 1915年1月底kā同化會解散。

Ùi án-ne開始，有人主張同化論、非同化論、祖國論、大亞細亞論等。Tse lóng引起廣泛、鬧熱ê討論。

▲日本時代ê抗日頭人之一
林獻堂（1881-1956）

Kap tsin tsē si̍t-bîn-tē kāng-khuán, huán gūa-lâi thóng-tī ê nō͘-húe lóng-sī ùi kok-gūa sio ji̍p pún-tē. Tī Tang-kia^{n} ê Tâi-uân liû-ha̍k-sing ū tsi̍t-ê Ko-sua Tshing-liân-hūe ê tso͘-tsit, in pîng-sî kan-ta^{n} tsiông-sū tsi̍t-kúa liân-gî kap bûn-hùa ua̍h-tāng. Tē-it-tshù Sè-kài Tāi-tsiàn kiat-sok, bîn-tso̍k tsū-kuat ji̍a̍t-tiâu sio-phiàn tsuân sè-kài, tshiū^{n}-kóng tī 1919 nî Tiâu-sián huat-sing Tiâu-sián-lâng iau-kiû thuat-lī Ji̍t-pún si̍t-bîn thóng-tī thang to̍k-li̍p ê “Sam-it to̍k-li̍p bān-sùe sū-kiā^{n}.” Ióng-kám ê Tiâu-sián-lâng kám-tōng liáu Tâi-uân ê liû-ha̍k-sing, lō͘-búe in tso͘ Sin-bîn-hūe tsìng-sik tsiông-sū Tâi-uân tsìng-tī ua̍h-tāng.

Ióng-kám ê Tâi-uân-lâng tsóng-sǹg ta̍h-tshut sin sî-tāi ê kha-pō͘, Sin-bîn-hūe ê nō͘-húe tsin kín sio-phiàn tsuân Tâi-uân, ín-khí Tâi-uân gī-hūe tshíng-guān ūn-tōng kap Tâi-uân bûn-hùa hia̍p-hūe ê tàn-sing...

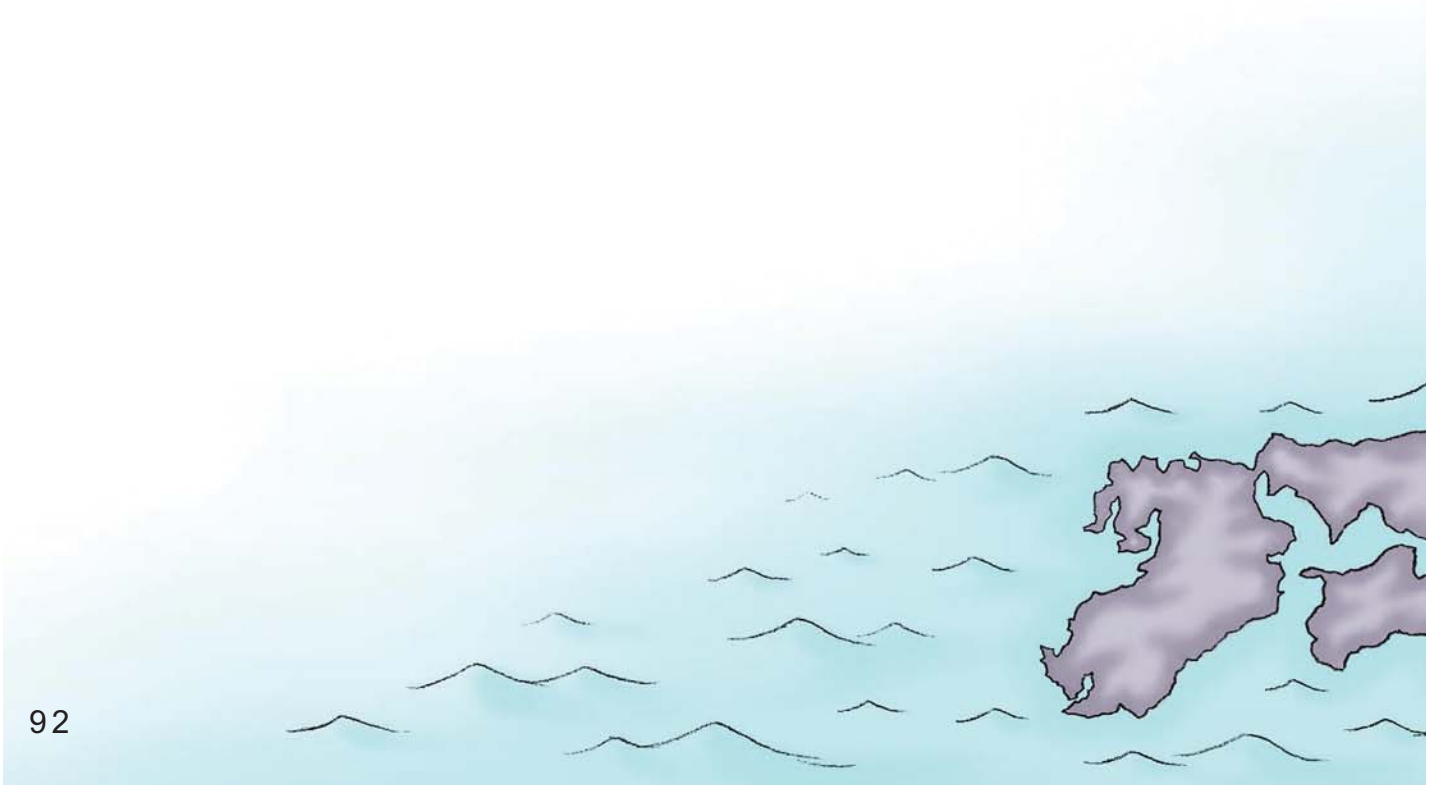

Kap真tsē殖民地kāng-khuán，反外來統治ê怒火lóng是ùi國外燒入本地。Tī東京ê台灣留學生有一個「高砂青年會」ê組織，in平時kan-ta^{n}從事一寡聯誼kap文化活動。第一次世界大戰結束，「民族自決」熱潮燒遍全世界，像講tī 1919年朝鮮發生朝鮮人要求脫離日本殖民統治thang獨立ê「三一獨立萬歲事件」。勇敢ê朝鮮人感動了台灣ê留學生，lō͘-búe in組「新民會」正式從事台灣政治活動。

勇敢ê台灣人總算踏出新時代ê腳步，「新民會」ê怒火真緊燒遍全台灣，引起「台灣議會請願」運動kap台灣文化協會ê誕生……。

桃花泣血記

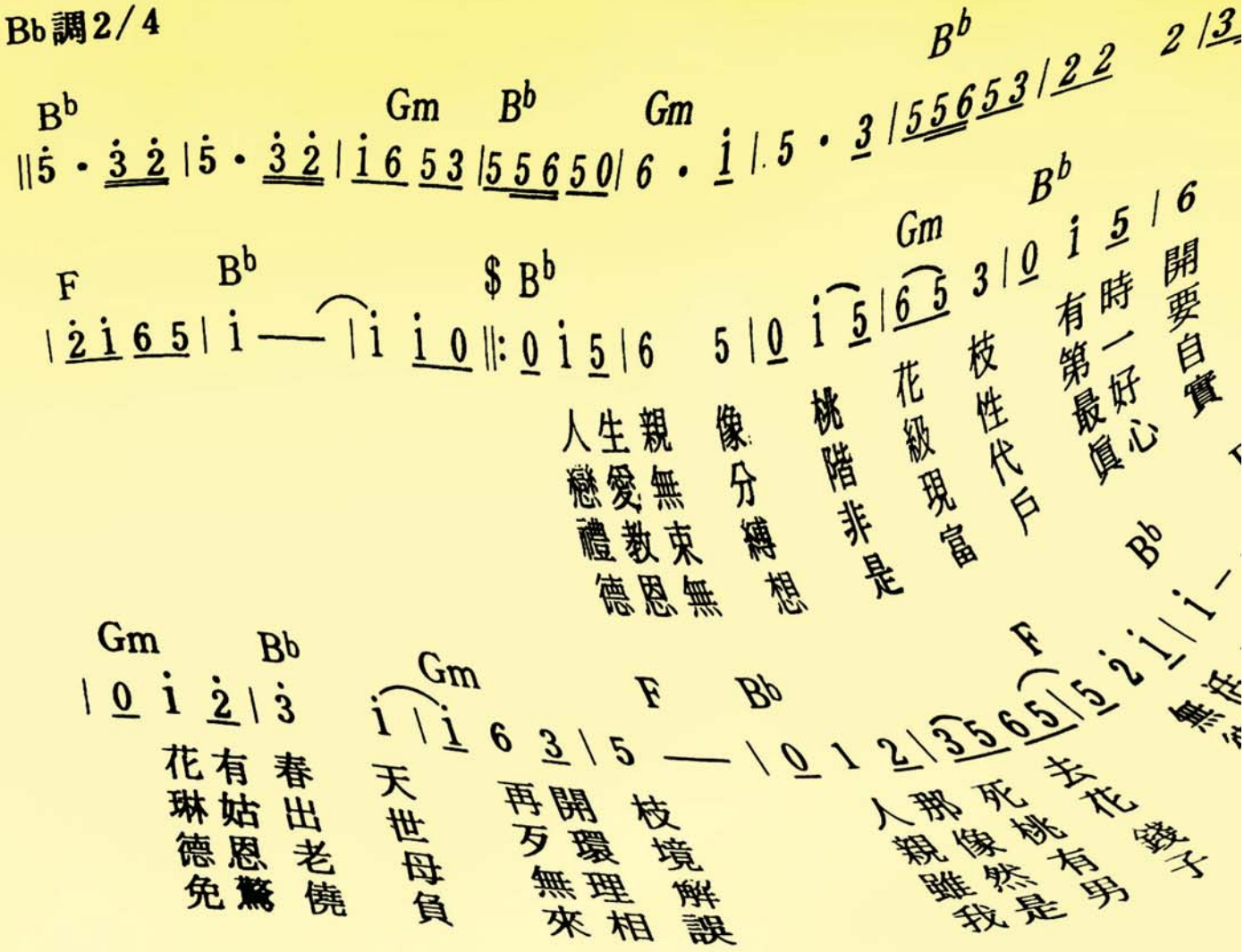

1920 nî-tāi sī Tâi-uân-sú-siōng ê sin sî-tāi, mā-sī Tâi-uân thuat-lī Tiong-kok kiàn-lip tsú-thé-sìng Tâi-uân sin bûn-hùa ê suan-kò. 1921 nî Tâi-uân bûn-hùa hiáp-hūe sîng-lip, sûi-āu sin kik ê tshut-hiān, Tâi-uân Hàn-bûn sin bûn-hák ê tshut-sì, tē-it-siú Tâi-uân tshòng-tsok kua “thô-hua khip-hiat kì” ê liû-hîng...

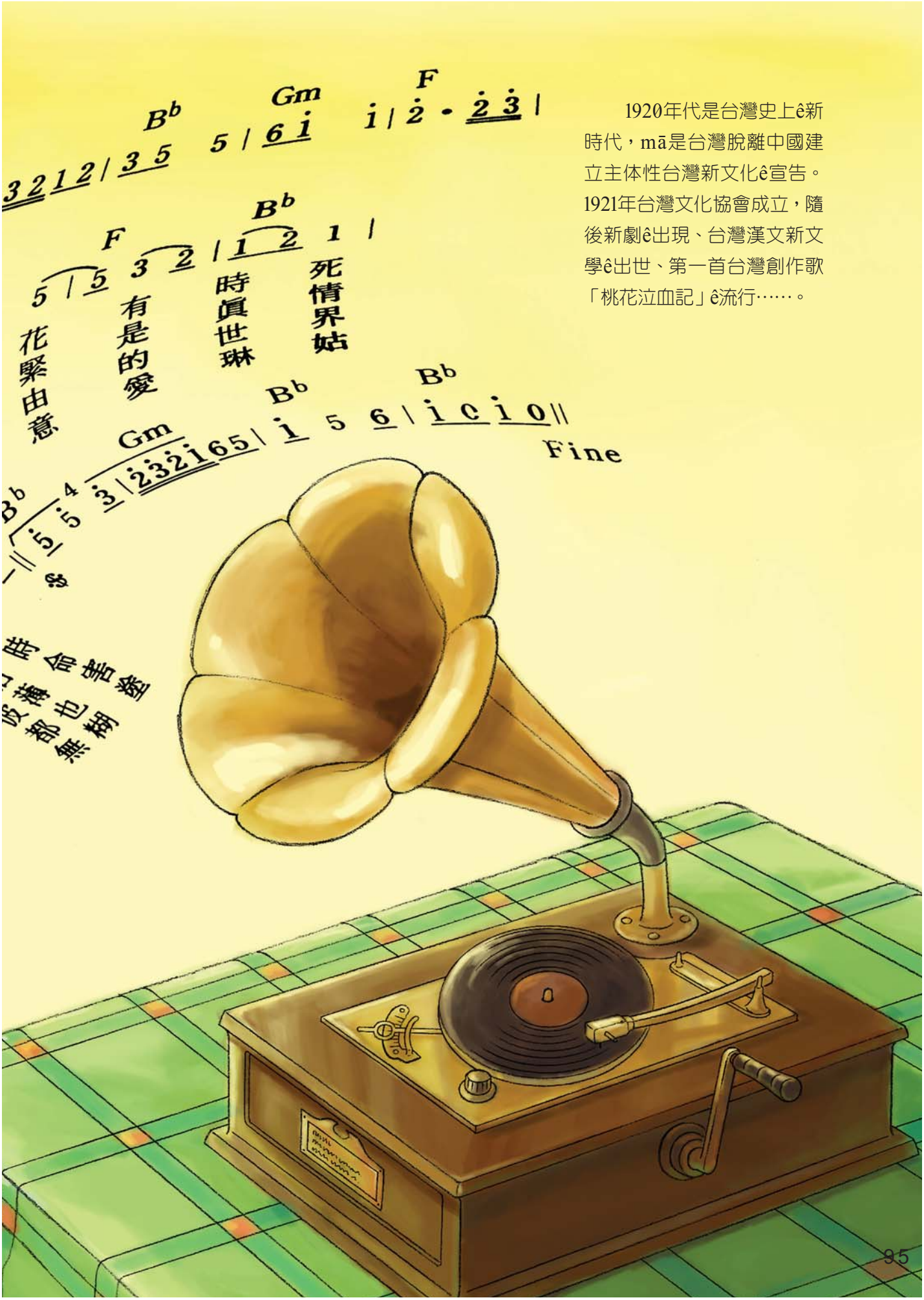

1920年代是台灣史上ê新時代，mā是台灣脫離中國建立主体性台灣新文化ê宣告。1921年台灣文化協會成立，隨後新劇ê出現、台灣漢文新文學ê出世、第一首台灣創作歌「桃花泣血記」ê流行……。

Bûn-hùa hia̍p-hūe ê ua̍h-tāng tsú-iàu sī pān ián-káng, káng-si̍p-hūe, siat tha̍k-pò-só͘, khai-pān hā-kùi ha̍k-hāu koh sîng-li̍p Bí Tâi thuân, lī-iōng tiān-iáⁿ lâi suan-thuân sin su-sióng, sin kuan-liām.

Sin sî-tāi ê lâi-lîm, mā ín-tsìn sè-kài kok kok ha̍k-suat su-tiâu. Siā-hūe-tsú-gī, kiōng-sán-tsú-gī, bô-tsìng-hú-tsú-gī, bîn-tso̍k-tsú-gī tíng lóng ū-lâng teh gián-kiù thó-lūn. Su-sióng ê bô-kāng tō ē tsō-sîng khòng-tsing lō͘-sùaⁿ ê tsha-i̍k, tse mā-sī tsō-sîng ji̍t-āu Tâi-uân bûn-hùa hia̍p-hūe hun-lia̍t ê tsú-in.

Bûn-hia̍p hun-lia̍t āu, tī 1927 nî iû kū kàn-pō͘ sîng-li̍p liáu Tâi-uân-sú-siōng tē-it-ê tsìng-tóng “Tâi-uân Bîn-tsiòng-tóng,” Tâi-uân ê khòng-Ji̍t iā ián-piàn-tsùe to lō͘-sùaⁿ ê khòng-tsing...

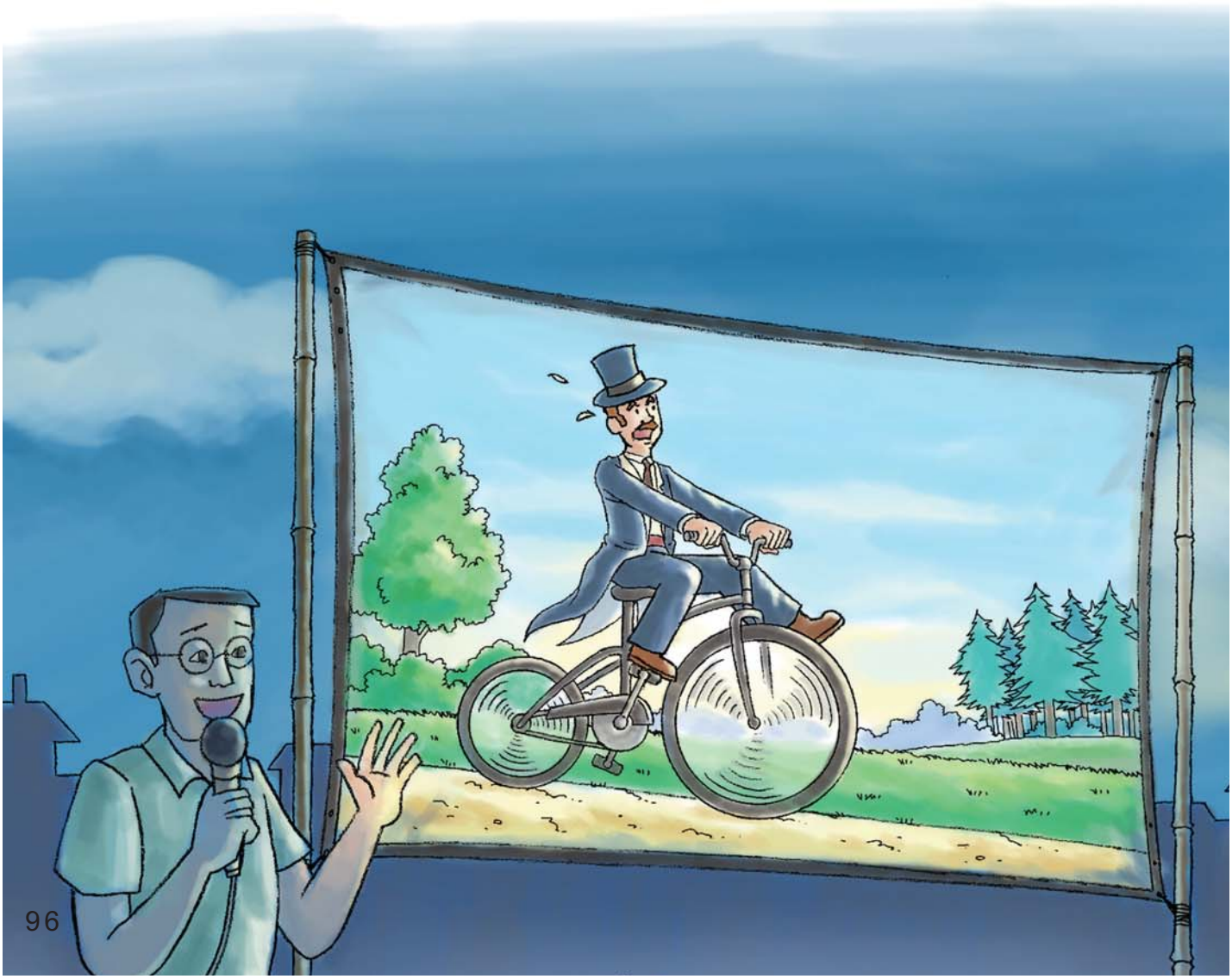

文化協會ê活動主要是辦演講、講習會、設讀報所、開辦夏季學校koh成立「美台團」，利用電影來宣傳新思想、新觀念。

新時代ê來臨，mā引進世界各國學說思潮。社會主義、共產主義、無政府主義、民族主義等lóng有人teh研究討論。思想ê bô-kāng tō會造成抗爭路線ê差異，tse mā是造成日後台灣文化協會分裂ê主因。

文協分裂後，tī 1927年由舊幹部成立了台灣史上第一個政黨「台灣民衆黨」，台灣ê抗日也演變做多路線ê抗爭……。

15. Khit-tsia̍h kúa^{n} biō-kong (_16)

Jit-pún sî-tāi in-ūi Tâi-uân hām Tiong-kok ê tsìng-tī, bûn-hùa hun-lī, tì-sú tsin tsē tsiông-sū huán-khòng, bîn-tso̍k ūn-tōng ê sian-pái tsin tsió ū Tiong-kok king-giām. In tùi Tiong-kok ê jīn-bat bô kàu, tsō-sîng in tùi Tiong-kok ū bo̍k-bîng ê hó-kám, gō͘-jīn tsí-ū uá-khò "tsó͘-kok" Tâi-uân tsiah ū tshut-thâu-thi^{n} ê 1 kang.

1945 nî Jit-pún tsiàn-pāi tâu-hâng, liân-kun thóng-suài MacArthur tsí-phài Tiong-kok tsiàn-khu ê Tsiú^{n} Kài-tsio̍h tāi-piáu liân-kun tsiap-kuán hit-tong-sî hō͘ Jit-kun tsiàm-niá ê Tâi-uân kap Ua̍t-lâm pak-pō͘.

Tsiú^{n} Kài-tsio̍h hun-pia̍t phài Lô͘ Hàn kap Tân Gî tùa-niá kun-tūi tsìn-jip Ua̍t-lâm pak-pō͘ kap Tâi-uân. Tiong-kok ê kun-tūi lâi--lo͘h! Tsi̍t-ê tsi̍t-ê tshīng tio̍h tsháu-ê-á, phāi^{n} tio̍h tiá^{n}, ue-á, lok-sōng lok-sōng tō lâi "tsiap-siu" Tâi-uân kap Ua̍t-lâm.

Tsit-ê sî-kî, Tsiú^{n} Kài-tsio̍h ūi ìng-hù Tiong-kok ê lāi-tsiàn, tō tsi̍t tsiah tsi̍t tsiah ê tsûn it-ti̍t kā Tâi-uân ê bí-niû sàng-tńg--khì Tiong-kok, tshin-tshiū^{n} Tshing-tiâu sî-tāi ê Tâi-ūn tsiong Tâi-uân ê tsu-guân sàng-tńg--khì Tiong-kok lāi-tē hit khuán. Tiong-kok ê sing-lí-lâng mā hun-hun tsáu-lâi Tâi-uân tún-tsik niû-si̍t, thàn o͘-sim-kua^{n} tsî^{n}...

15. 乞食趕廟公 （_16）

日本時代因為台灣hām中國ê政治、文化分離，致使真tsē從事反抗、民族運動ê先輩真tsió有中國經驗。In對中國ê認識無夠，造成in對中國有莫名ê好感，誤認只有uá靠「祖國」，台灣tsiah有出頭天 ê tsi̍t kang。

1945年日本戰敗投降，聯軍統帥「麥克阿瑟」指派中國戰區ê「蔣介石」代表聯軍接管hit當時hō日軍佔領ê台灣kap越南北部。

蔣介石分別派「盧漢」kap「陳儀」帶領軍隊進入越南北部kap台灣。中國ê軍隊來囉！一個一個穿tio̍h草鞋仔，phāiⁿ tio̍h tiáⁿ、鍋仔，lok-sōng lok-sōng tō來「接收」台灣kap越南。

Tsit-ê時期，蔣介石為應付中國ê內戰，tō一隻一隻ê船一直kā台灣ê米糧送tńg去中國，親像清朝時代ê「台運」將台灣ê資源送tńg去中國內地hit khuán。中國ê sing-lí人mā紛紛走來台灣囤積糧食，賺黑心肝錢……。

Līng-gūa tsi̍t-hong-bīn, Tsiú^{n} Kài-tsio̍h m̄-nā kài-ji̍p Uá̍t-lâm kok-hūe suán-kí mā iau-kiû tsiap-kuán-hā ê Uá̍t-lâm tsìng-hú ài hù tūa-phue ê n̂g-kim kap niû-si̍t hō̤ Tiong-kok Kok-bîn-tóng. Hit-tong-sî ê Uá̍t-lâm in-ūi tn̂g-kî tsiàn-luān koh tú-hó tú-tio̍h ki-hng, in-ūi niû-si̍t bô kàu koh ài ìng-hù Tsiú^{n} Kài-tsio̍h ê siáu-tham, suah tsō-sîng kúi-ā pah-bān Uá̍t-lâm-lâng iau--sí. Uá̍t-lâm líng-tō-tsiá Ô Tsì-bîng (Ho Chi Minh) khùa^{n} m̄-sī-sè, tō liân-ha̍p Huat-kok ê sè-li̍k iau-kiû Tsiú^{n} Kài-tsio̍h ùi Uá̍t-lâm thiat-kun. Tsiú^{n} Kài-tsio̍h bîng-tsai ka-tī khah bô-lí, phī^{n}-á bong--leh tī 1946 nî thè-tshut Uá̍t-lâm.

Lán uā^{n}-tn̂g-lâi kóng Tâi-uân, kàu-kah 1945 nî, Tâi-uân-lâng ê pîng-kun kàu-io̍k pí Tiong-kok khah kuân, sing-ua̍h tsúi-tsún mā pí Tiong-kok khah hù-jū. M̄-koh tī he Tiong-kok lâi ê tsìng-kuân ba̍k-tiong, Tâi-uân sī siū “ī-bîn-tso̍k súe-náu kùe ê káu-lô͘-tsâi,” só͘-í i tsiong Ji̍t-pún tshut-ping Tiong-kok ê khì huat-sia̍p tī Tâi-uân-lâng ê sing-khu-tíng. Tiong-kok kun-tūi lâi kàu Tâi-uân liáu, tshiú^{n}--lah, phiàn--lah, kuái--lah, kiông-kan tsa-bó͘ lah! A-lí-put-ta̍t, mì-hîng ah-pà bû-ok put-tsò... Tâi-uân-lâng ê hùn-nō̤ kap sit-bōng khai-sí sing-kuân.

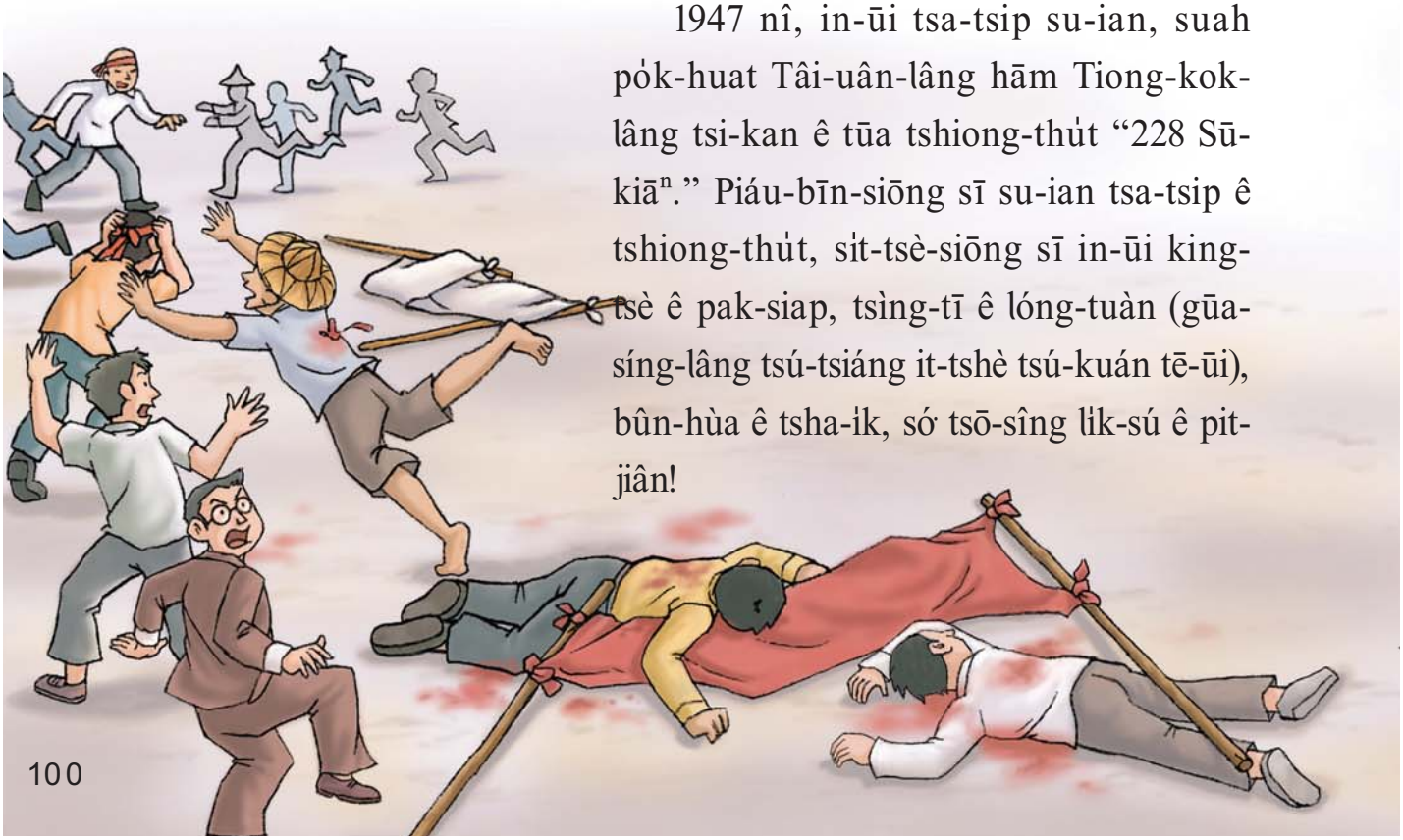

1947 nî, in-ūi tsa-tsip su-ian, suah po̍k-huat Tâi-uân-lâng hām Tiong-kok-lâng tsi-kan ê tūa tshiong-thu̍t “228 Sū-kiā^{n}.” Piáu-bīn-siōng sī su-ian tsa-tsip ê tshiong-thu̍t, si̍t-tsè-siōng sī in-ūi king-tsè ê pak-siap, tsìng-tī ê lóng-tuàn (gūa-síng-lâng tsú-tsiáng it-tshè tsú-kuán tē-ūi), bûn-hùa ê tsha-i̍k, só͘ tsō-sîng li̍k-sú ê pit-jiân!

另外一方面，蔣介石m̄-nā介入越南國會選舉mā要求接管下ê越南政府ài付大批ê黃金kap糧食hō中國國民黨。Hit當時ê越南因為長期戰亂koh tú-hó tú tio̍h飢荒，因為糧食無夠koh ài應付蔣介石ê肖貪，suah造成kúi-ā百萬越南人iau死。越南領導者「胡志明」看m̄是勢，tō聯合法國ê勢力要求蔣介石ùi越南撤軍。蔣介石明知ka-tī khah無理，鼻仔摸leh tī 1946年退出越南。

咱換tńg來講台灣，到kah 1945年，台灣人ê平均教育比中國khah kuân，生活水準mā比中國khah富裕。M̄-koh tī he中國來ê政權目中，台灣是受「異民族洗腦過ê狗奴才」，所以伊將日本出兵中國ê氣發洩tī台灣人ê身軀頂。中國軍隊來到台灣liáu，搶啦、騙啦、拐啦、強姦tsa-bó啦！A-lí-put-ta̍t，mì-hîng ah-pà無惡不做……。台灣人ê憤怒kap失望開始升高。

1947年，因為查緝私煙，suah爆發台灣人hām中國人之間ê大衝突「228事件」。表面上是私煙查緝ê衝突，實際上是因為經濟ê剝削、政治ê壟斷（外省人主掌一切主管地位）、文化ê差異，所造成歷史ê必然！

Tāi-tsì tsi̍t-huat-sing, tsuân Tâi-uân tsùe tsi̍t-ê píng--kùe-lâi. “Phah A-suaⁿ-á,” “Tiong-kok ti-á sí--tn̂g-khì,” tsi̍t-sî-kan, Tâi-uân-lâng ê “tsó-kok bāng” tshíⁿ à! A-se-A ê ko-jî tsing-sîn lo̍h!

Tâi-uân-lâng thê-tshut 32 tiâu tsìng-tī iau-kiû, iau-kiû tsìng-tī kik-sin, iau-kiû Tâi-uân-lâng tsū-tī. Tse í-king sī tsin nn̂g-sìng ê iau-kiû, tān-sī Tâi-uân hîng-tsìng tióng-kuaⁿ Tân Gî kìng-jiân tshìn-tshái ìng-hù, ké-hó-sue kóng bô būn-tê, àm-tiong suah liân-lo̍k Tiong-kok ê 21 su pō͘-tūi lâi tìn-ap Tâi-uân-lâng. Tán kun-tūi tsi̍t tsiūⁿ-hūaⁿ, Tân Gî tō siáu-jîn-phí, kái-kháu, hòng-jīn kun-tūi tùi bîn-tsiòng khui-tshìng. Tiong-kok kun-tūi “lâng li̍ah, tshù thiah, ke-á tsiáu-á li̍ah kah bô-pùaⁿ-tsiah,” kìⁿ-tio̍h tsa-bó͘ tō kiông-kan, kìⁿ-tio̍h Tâi-uân-lâng tō khui-tshìng, jî-tshiáⁿ īng iân-sùaⁿ tsn̂g-kùe lâng ê tshiú-kut, kā li̍ah-tio̍h ê Tâi-uân-lâng pa̍k kui-kūaⁿ, tsiah tàn-lo̍h hái...

Tâi-uân-lâng hùn-nō͘ lo̍h! Thian-tsin ê Tâi-uân-lâng n̂g-bāng sióng-siōng-tiong ê “tsó-kok” ê thiàⁿ-thàng, suah kìng-jiân sī tit-tio̍h tsit-khuán ê hā-tiûⁿ. Tâi-uân-lâng án-tsúaⁿ m̄ hùn-nō͘! Án-tsúaⁿ m̄ siūⁿ-khì? Ióng-kám ê Tâi-uân-lâng tsơ-sîng 27 pō͘-tūi, tùi-khòng “khit-tsi̍ah kúaⁿ biō-kong” ê Tiong-kok gūa-lâi tsìng-kuân. Khó-sioh, Tâi-uân-lâng ê bú-tsong li̍k-liōng siuⁿ-ji̍ok, koh bô kiông-li̍at tsit-gî Tsiúⁿ Kài-tsio̍h tsiàm-niá Tâi-uân ê hui-huat-sìng, suah hō͘ Tsiúⁿ Kài-tsio̍h īng “tsū kó͘ í-lâi Tâi-uân sī Tiong-kok ê tsi̍t-pō͘-hūn” ê pe̍h-tsha̍t tsioh-kháu tn̂g-kî tsiàm-niá Tâi-uân.

Tsū 228 jîn-bîn khí-gī í-āu, Tâi-uân-lâng kak-tshíⁿ tio̍h kan-taⁿ kiàn-li̍p í sì tūa tso̍k-kûn ûi ki-tshó͘ ê Tâi-uân kok tsiah ū huat-tō͘ tsing-tsìn lán Tâi-uân ê siōng-tūa hīng-hok, thang kiàn-li̍p lán Tâi-uân ê Tang-hng Sūi-sū kok.

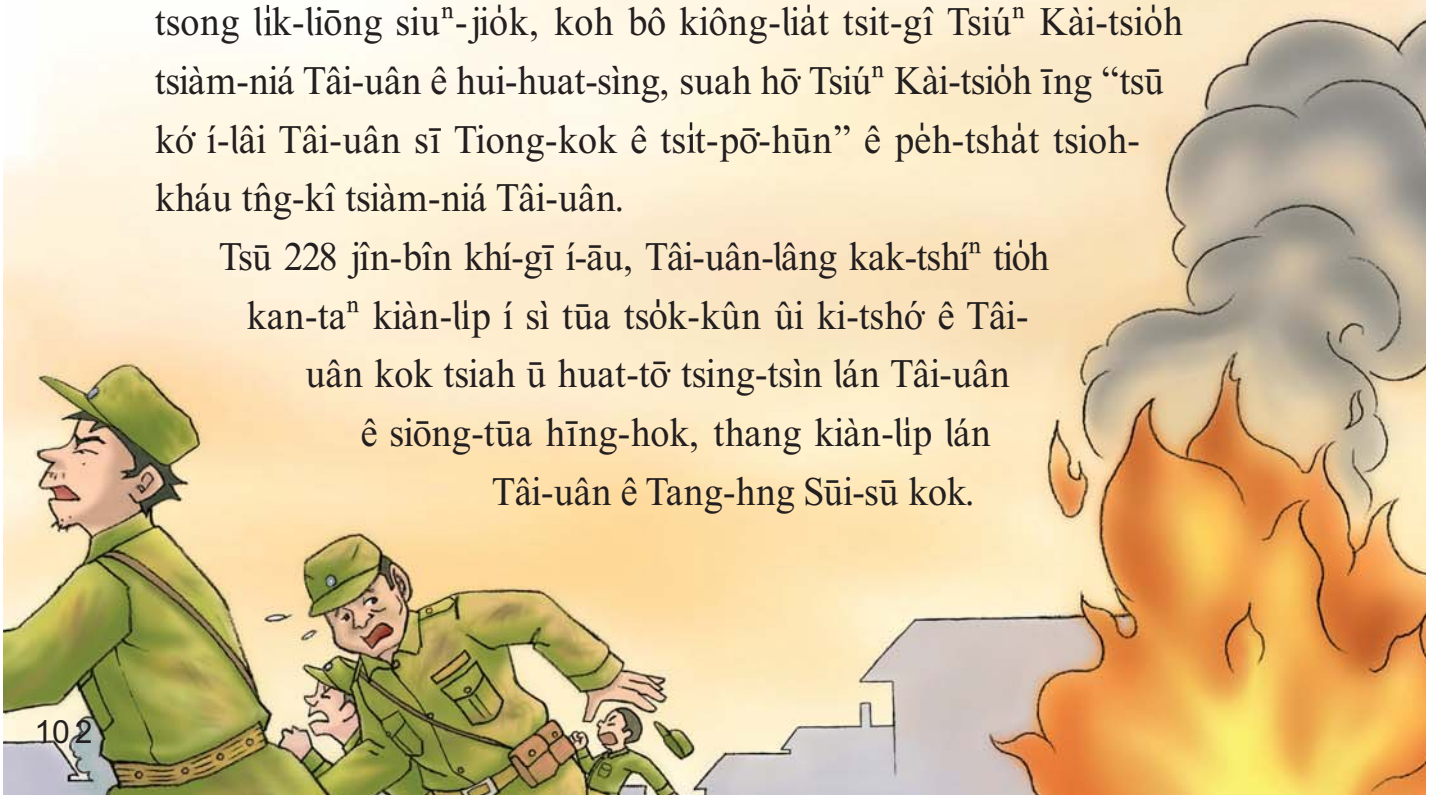

代誌一發生，全台灣做tsit-ê píng過來。「Phah阿山仔」、「中國豬仔死tńg去」；一時間，台灣人ê「祖國夢」醒à！亞細亞ê孤兒tsing-sîn lo̍h!

台灣人提出32條政治要求，要求政治革新，要求台灣人自治。這已經是真軟性ê要求，但是台灣行政長官「陳儀」竟然tshìn-tsháiㄧ應付，假好sue講無問題，暗中suah聯絡中國ê 21師步隊來鎮壓台灣人。等軍隊一上岸，陳儀tōㄒㄧㄠˇ人phí，改口、放任軍隊對民衆開槍。中國軍隊「人掠、厝拆、雞仔鳥仔掠kah無半隻」，見tio̍h tsa-bó͘ tō強姦，見tio̍h台灣人tō開槍，而且用iân線tsn̂g過人ê手骨，kā掠tio̍h ê台灣人綁kui-kūaⁿ，tsiah tàn落海……。

台灣人憤怒lo̍h！天真ê台灣人n̂g-bāng想像中ê「祖國」ê疼痛，suah竟然是得tio̍h tsit khuán ê下場。台灣人án-tsúaⁿ m̄憤怒！án-tsúaⁿ m̄生氣？勇敢ê台灣人組成27部隊，對抗「乞食趕廟公」ê中國外來政權。可惜，台灣人ê武裝力量siuⁿ弱，koh無強烈質疑蔣介石佔領台灣ê非法性，suah hō蔣介石用「自古以來台灣是中國ê一部份」ê白賊藉口長期佔領台灣。

自二二八人民起義以後，台灣人覺醒tio̍h kan-taⁿ建立以四大族群為基礎ê台灣國tsiah有法度增進咱台灣ê siōng大幸福thang建立咱台灣ê東方瑞士國。

16. Ài piàn tsiah ē iân (_17)

Tâi-uân ê tsū-bîn àn tīng-ki sî-kan sian-hiō sī guân-tsū-bîn, Hō-ló, Hakka, kap só͘-ūi ê "Gūa-síng-lâng" (sin-tsū-bîn). Tsit kúi nî koh ū lâi-tsū tang-lâm-A kap kî-than só͘-tsāi ê sin î-bîn ka-ji̍p Tâi-uân ê tīn-iông. M̄-kuán sin-lâi āu-kàu, tsí-iàu jīn-tông Tâi-uân, guān-ì tsīn kok-bîn ê kuân-lī kap gī-bū, lóng-ū tsu-keh tsiân-tsò Tâi-uân-lâng.

Tâi-uân-lâng huán Tiong-kok sī huán tūa Tiong-kok ê tsìng-tī thé-tsè, huán tshiu-hái-tông hi-huàn ê sîn-uē!

1945 nî í-āu thóng-tī Tâi-uân ê Tiong-kok tsìng-kuân, tsin bîng-hián sī iû Gūa-síng-lâng só͘ lóng-tuàn. Tān-sī mā-ū tsi̍t-pō͘-hūn Gūa-síng-lâng hông pàng-sat, pâi-tû tī thóng-tī kuân-li̍k tsi-gūa, liû-lo̍h tī ke-thâu-hāng-búe, khò ka-tī tsia̍h-tshīng ê "îng-bîn." Tsia tsin kín piàn-sîng sin Tâi-uân-lâng ê tsi̍t-pō͘-hūn, in-ūi in kāng-khuán tso-siū Tiong-kok tsìng-tī kiat-kò͘ ê pak-siap kap ûi-hāi.

1990 nî-tāi kok-hūe í-king tsuân-bīn kái-suán, 2000 nî í-āu Tiong-kok Kok-bîn-tóng mā lo̍h-tâi kái-iû pún-thó͘ tsìng-tóng Bîn-tsìng-tóng tsip-tsìng. Sui-bóng Tiong-hûa Bîn-kok tsìng-tī kiat-kò͘ ê sîng-guân ta̍uh-ta̍uh-á ùi Gūa-síng-lâng tsuán-î kàu "bé-pān Tâi-uân-lâng" ê tshiú-thâu, m̄-koh tse pīng-bô tāi-piáu Tâi-uân-lâng í-king tshut-thâu-thin, in-ūi i iáu î-tshî gō͘-kuân hiàn-huat kap Tiong-hûa Bîn-kok tsit-khuán kùe-sî ê tūa Tiong-kok thé-tsè.

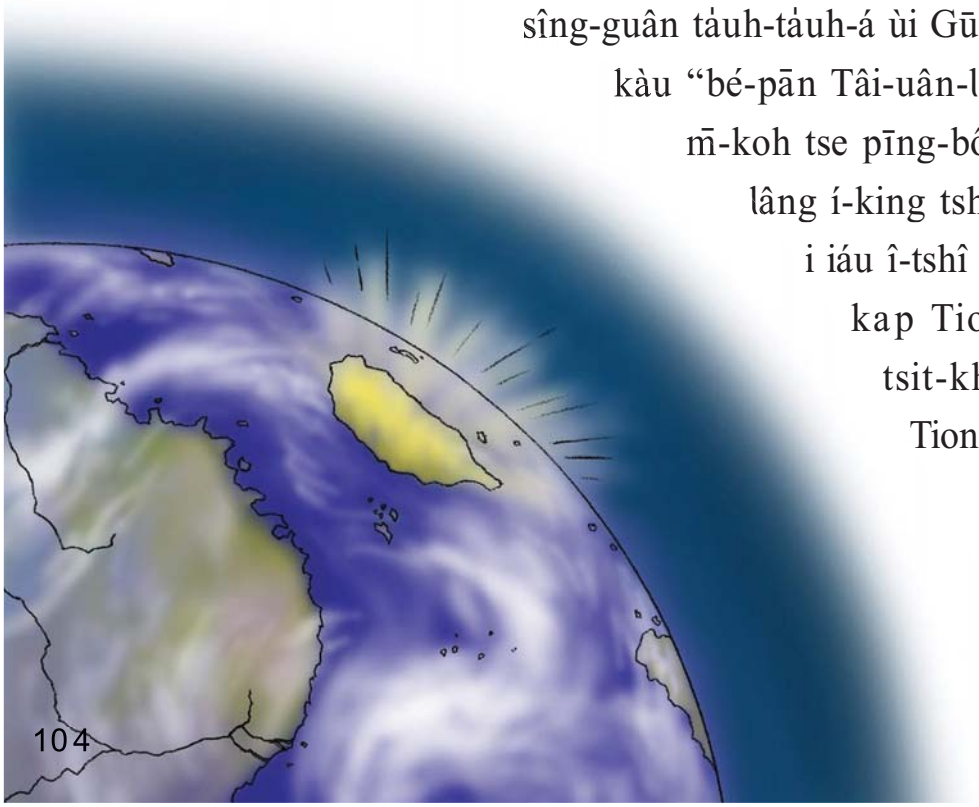

16. 愛拼才會贏 （_17）

台灣ê住民按定居時間先後為原住民、Hō-ló、Hakka、kap所謂ê「外省人」（新住民）。Tsit kúi年koh有來自東南亞kap其他所在ê新移民加入台灣ê陣容。M̄管新來後到，只要認同台灣，願意盡國民ê權利kap義務，lóng有資格tsiâⁿ做台灣人。

台灣人反中國是反「大中國ê政治體制」、反「秋海棠」虛幻ê神話！

1945年以後統治台灣ê中國政權，真明顯是由「外省人」所壟斷。但是mā有一部份外省人hông pàng-sat、排除tī統治權力之外，流落tī街頭巷尾，靠ka-tī食穿ê「榮民」。Tsia真緊變成新台灣人ê一部份，因為in kāng-khuán遭受中國政治結構ê剝削kap為害。

1990年代國會已經全面改選，2000年以後中國國民黨mā落台改由本土政黨民進黨執政。雖罔中華民國政治結構ê成員tȧuh-tȧuh-á ùi「外省人」轉移到「買辦台灣人」ê手頭，m̄-koh tse並無代表「台灣人已經出頭天」，因為伊iáu維持「五權憲法」kap「中華民國」tsit khuán過時ê大中國體制。

Tâi-uân-lâng huán-tùi ê sī tūa Tiong-kok thé-tsè, huán-tùi ê sī m̄ jīn-tông Tâi-uân ê Tiong-kok-lâng, pīng m̄-sī huán-tùi lán ê sin-tsū-bîn! Tâi-uân kiàn-kok tsiàⁿ-miâ liáu-āu, tùi tio̍h hit-kúa tsió-pō͘-hūn m̄ jīn-tông Tâi-uân, kian-tshî beh tsùe Tiong-kok-lâng ê, lán mā hō͘ in suán-ti̍k ê kuân-lī, sīm-tsì ín-tsún in í “Hûa-kiâu” ê sin-hūn tiàm Tâi-uân íng-kiú ku-liû.

Lán Tâi-uân-lâng kiat-ha̍p sin-tsū-bîn, kiat-ha̍p só͘-ū jīn-tông Tâi-uân ê sin Tâi-uân-lâng, tsò-húe ūi kiàn-li̍p Tang-hng Sūi-sū--Tâi-uân Kiōng-hô-kok lâi phah-piàⁿ.

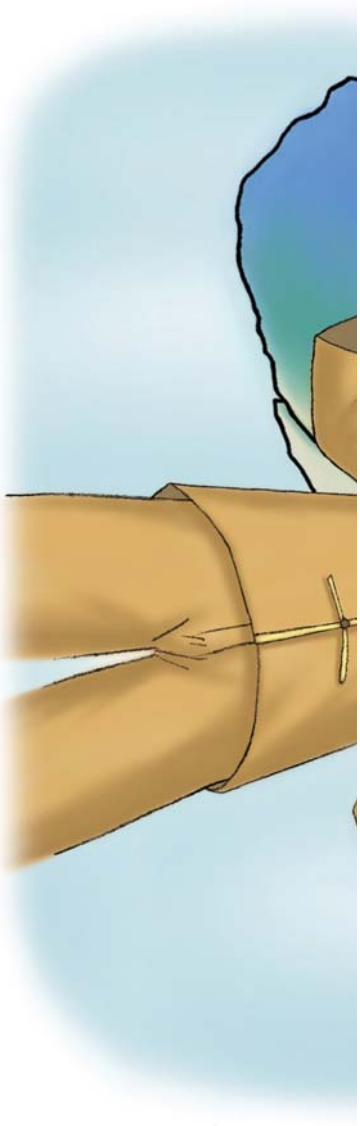

台灣人反對ê是大中國體制，反對ê是m̄認同台灣ê中國人，並m̄是反對咱ê新住民！台灣建國正名liáu後，對tio̍h hit kúa tsió部份m̄認同台灣、堅持beh做中國人ê，咱mā hō͘ in選擇ê權利，甚至允准in以「華僑」ê身份tiàm台灣永久居留。

咱台灣人結合新住民，結合所有認同台灣ê新台灣人，做伙為建立東方瑞士——台灣共和國來打拼。

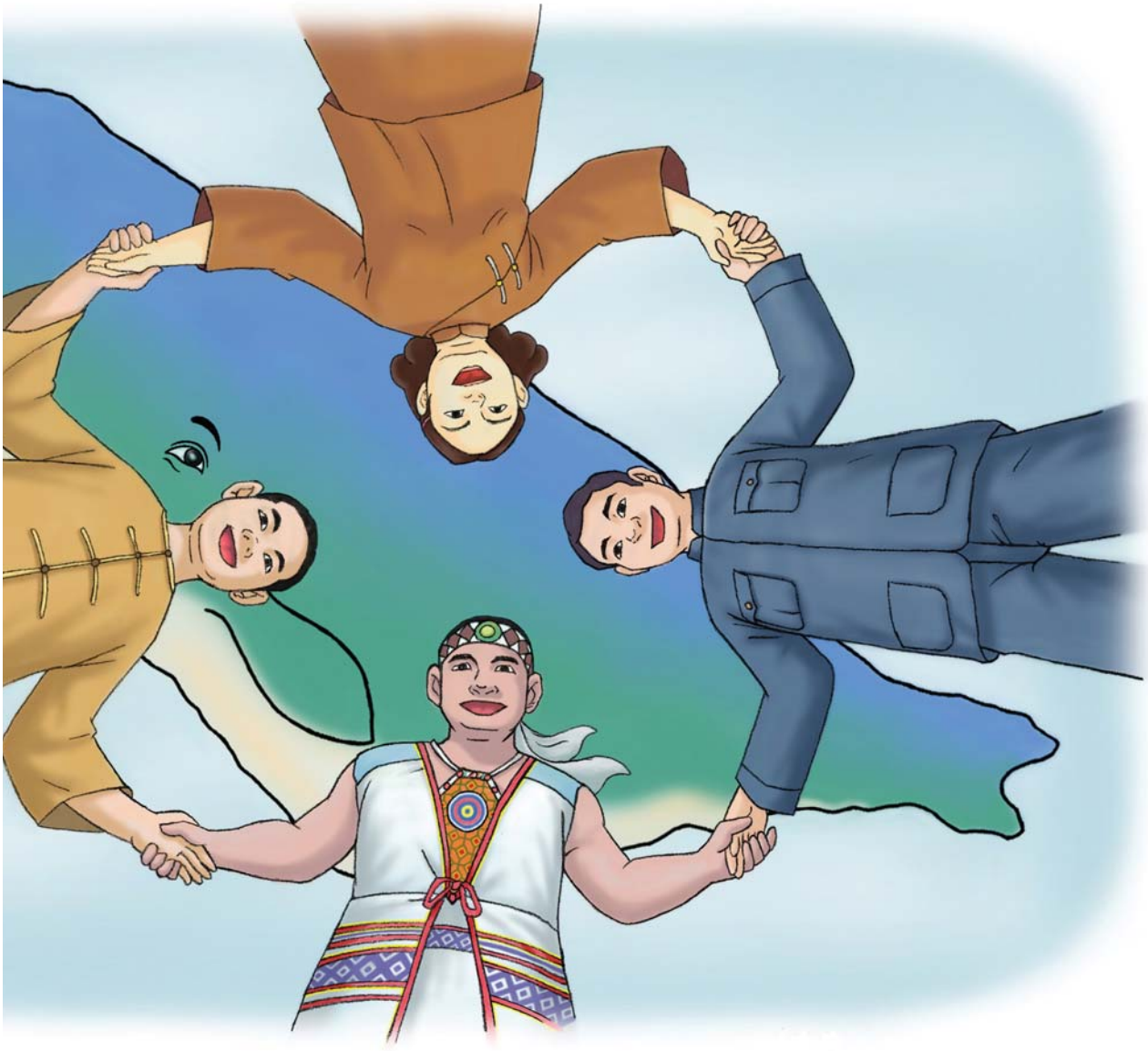

Tsok-tsiá

Tsiú^{n} Ûi-bûn sī Bí-kok Tik-tsiu Tāi-hák ê gí-giân-hák phok-sū, hiān-tshú-sî sī Tâi-uân Kok-líp Sîng-kong Tāi-hák Tâi-uân Bûn-hák-hē ê tsuan-jīm tsō-lí-kàu-siū, mā sī Siā-thuân Huat-jîn Tâi-uân Lô-má-jī Hi̍p-hūe tē- sa^{n}-jīm lí-sū-tiú^{n}.

作者

蔣為文是美國德州大學Arlington校區語言學博士，現此時是台灣國立成功大學台灣文學系ê專任助理教授、mā是社團法人台灣羅馬字協會第三任理事長。

著作有《海翁台語文集》（1996台笠）、《台語書面語語言態度調查》（1999碩士論文）、《台灣漢字hām越南羅馬字ê學習效率比較》（2003博士論文）、《海洋台灣：歷史與語言》（越、英雙語版2004成功大學）、《語言、認同與去殖民》（2005成功大學）、《牽手學台語・越南語》（2006成功大學）。

Author

The author Wi-vun Taiffalo Chiung obtained his Ph.D degree in linguistics from the University of Texas at Arlington. He is currently an associate professor in the Department of Taiwanese Literature at the National Cheng-Kung University in Taiwan.

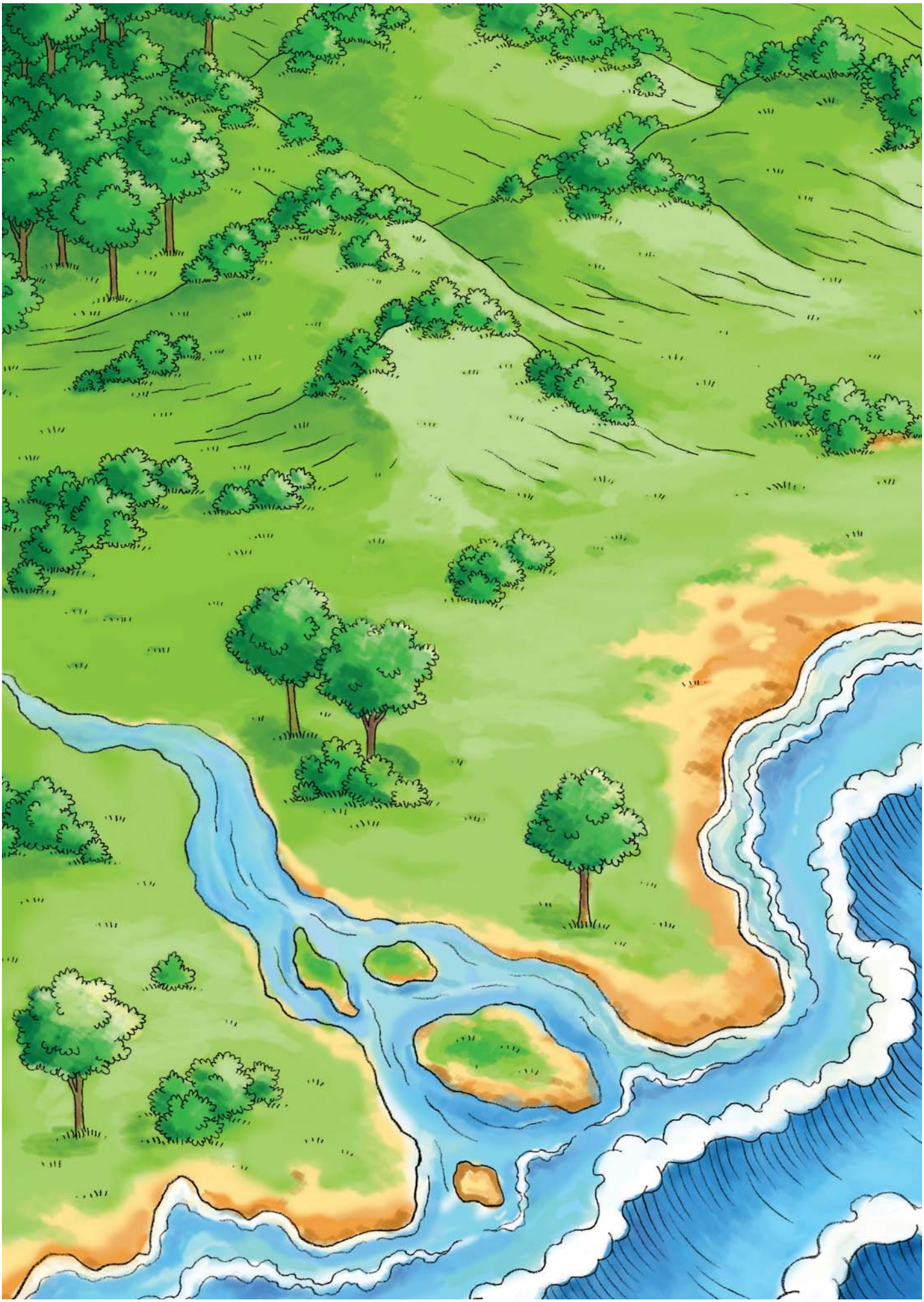

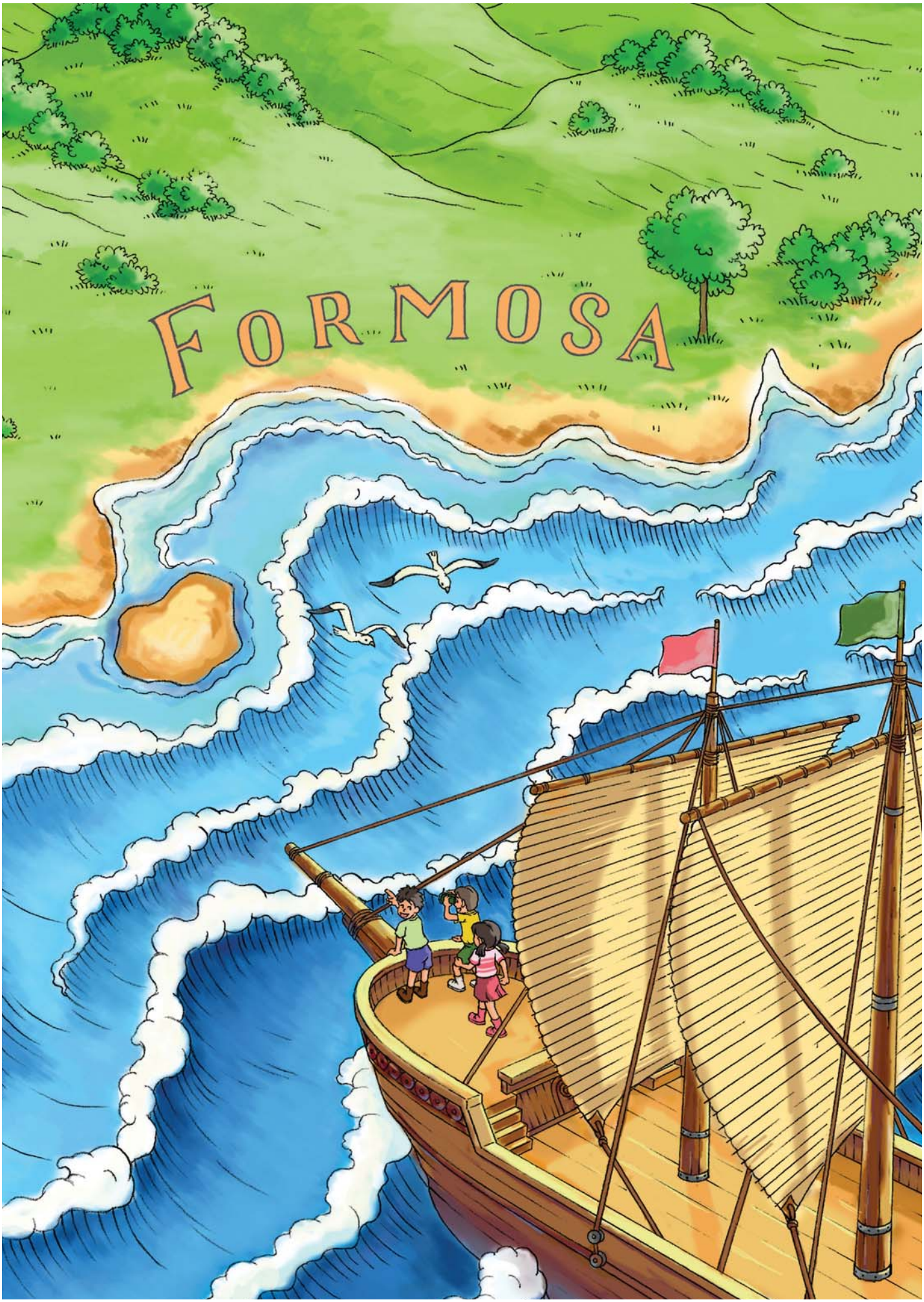
FORMOSA